

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

Blaž Torkar

**REKRUTACIJA IN URJENJE SLOVENSКИH PRIPADNIKOV
MISIЈ BRITANSKE UPRAVE ZA POSEBNE OPERACIЈE
(1941-1945)**

Mentor: red. prof. dr. Dušan Nećak

Ljubljana, 2005

Zahvala!

Diplomsko delo je nastalo z veliko vloženega truda in časa. Pri tem bi se rad zahvalil mentorjema red. prof. dr. Dušanu Nećaku iz Filozofske fakultete in doc. dr. Damijanu Guštinu iz Fakultete za družbene vede, ki sta mi veliko pomagala z idejami in začetnimi usmeritvami. Posebno zahvalo si zasluži dr. Gorazd Bajc, ki mi je nesebično stal ob strani in pomagal s številnimi strokovnimi nasveti in vzpodbudami.

Zahvale si zaslužijo še John Earle, Ivo Jevnikar, dr. Dušan Biber, dr. Marta Verginella in nekdanja sodelavca britanskih tajnih služb Stanislav Simčič in Ciril Kobal. Zaradi visokih stroškov raziskovanja po londonskih arhivih mi je finančno pomoč ponudil Klub tolminskih študentov, večinska finančna podpora pa je slonela na mojih domačih, katerim se še posebej zahvaljujem, ker verjamejo vame.

KRATICE, ŠIFRE IN TAJNA IMENA

KRATICE

AVNOJ = Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije

BAF = Balkan Air Force

DGER = Direction Generale des Etudes et Recherches

EH = Electra House (predvojni urad tajne britanske propagande, nato PWE)

FO = Foreign Office (britansko zunanje ministrstvo)

GS(R) = General Staff (Research) (sekcija britanskega vojnega ministrstva, ki se je preimenovala v sekcijo MI(R))

GŠ = Glavni štab

HSS = Hrvatska seljačka stranka (Hrvaška kmečka stranka)

HQ = Headquarters (glavni štab)

IRA = Irish Republican Army (Irska republikanska armada)

IS9 = Intelligence Service 9 (drugo ime za MI9)

ISLD = Inter-Services Liaison Department (oddelek za koordinacijo in zvezo, kritje za delovanje MI6-SIS) na Bližnjem vzhodu

JNS = Jugoslovanska nacionalna stranka

MEW = Ministry of Economic Warfare (britansko ministrstvo za gospodarsko vojskovanje, odgovorno za SOE)

MI(R) = Military Intelligence Research Branch (najprej GS(R), ena od predhodnic SOE, obveščevalna sekcija za raziskovanje novih tehnik nerednega vojskovanja)

MI5 = Military Intelligence 5 (britanska varnostna protiobveščevalna služba)

MI6 = (ali SIS, v dokumentih tudi C), Military Intelligence 6 (britanska tajna obveščevalna služba)

MI9 = Military Intelligence 9 (britanska sekcija za zasliševanja in beg-evakuacije), imenovana tudi Force A

MOI = Ministry of Information (britansko ministrstvo za informiranje)

NKGB = Narodnyi Kommissariat Gosudarstvennoi Bezopastnosti (sovjetska obveščevalna služba)

NOG = Narodnoosvobodilno gibanje

NOV in POS = Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije

OSS = Office of Strategic Services (Urad za strateške službe, ameriška služba za obveščevalno in sabotažno dejavnost v zasedenih deželah, ki kasneje postane CIA)

OZNA = Organizacija za zaščito naroda

PWE = Political Warfare Executive (britanska sekcija za vojno propagando)

RAF = Royal Air Force (britansko kraljevo vojno letalstvo)

SAB = Students Assessment Board

SAARF = Special Allied Airborne Rescue Force

SAS = Special Air Force

SIME = Security Intelligence Middle East

SIS = glej MI6

SOE = Special Operations Executive (britanska uprava za posebne operacije, 4. 9. 194 - 15. 1. 1946)

SO1 = Special Operations 1 (britanska uprava za posebno propagando, 19. 7. 1940 - 4. 9. 1941)

SO2 = Special Operations 2 (britanska uprava za posebne operacije, 19. 7. 1940 - 4. 9. 1941)

SO3 = Special Operations 3 (britanska uprava za nadzor posebnih operacij, ki jo po 19. 7. 1940 kmalu ukinejo)

SOM = Special Operations Mediterranean (od aprila 1944 baza SOE v Bariju za operacije na Balkanu)

STS = Special Training School

TIGR = Trst, Istra, Gorica, Reka, tajna organizacija

WO = War Office (britansko vojno ministrstvo)

W/T = Wireless telegraphy (brezžični radijski oddajnik in sprejemnik)

ZDA = Združene države Amerike

ŠIFRE IN TAJNA IMENA

A/D = George F. B. Taylor

AHN = Sub-organization (subverzivna organizacija iz severne Jugoslavije, mišljena je TIGR in sorodne organizacije)

B1 = Yugoslavia country section (sekcija SOE za Jugoslavijo)

C = Head of MI6-SIS, v dokumentih velikokrat s to kratico označena sama MI6)

CD = Director of SOE (operativni načelnik SOE v Londonu)

CEO = Chief Executive Officer (šef odgovoren za eksekutivo)

D/CD = Director of SOE (operativni načelnik SOE v Londonu)

D/H4 = Trevor James Glanville

D/H20 = John Bennet

D/H304 = James Klugman

D/HV = J. S. A. Pearson

DSO(B) = Director/Directorate of Special Operations, Balkans and part of SOE Middle East (odgovorni/uprava SOE v Kairu za posebne operacije za Balkan in del Srednjega vzhoda)

Force 133 = od polovice 1944 kritje za SOE na Bližnjem in Srednjem vzhodu, odgovorna za Grčijo, Romunijo in Bolgarijo, glavni štab v Bariju

Force 266 = nasledil Force 133, glavni štab v Bariju

Force 399 = interna šifra v britanskih poročilih za štab SOE v Kairu, odgovorna za Jugoslavijo, Albanijo in Madžarsko

N 1 (U) Section = od oktobra 1943 dalje ISLD v Bariju

Rukavina = Ivan Rudolf

KAZALO

1	UVOD	1
2	SOE V BRITANSKEM OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNEM SISTEMU	4
2.1.	Nastanek SOE	4
2.2.	Odnos do ostalih obveščevalno-varnostnih služb	6
2.3.	SOE v Afriki in na Bližnjem vzhodu	8
2.4.	Kaj je SOE dosegla?	10
3	SUBVERZIVNA IN SABOTAŽNA DEJAVNOST V SLOVENIJI DO ZAČETKA NAPADA NA JUGOSLAVIJO	11
4	BRITANSKI NAČRTI V OKUPIRANI JUGOSLAVIJI IN SODELOVANJE Z JUGOSLOVANSKO BEGUNSKO VLADO	15
4.1.	Državni udar in okupacija Jugoslavije	15
4.2.	Iskanje zvez z Jugoslavijo	18
5	NOVAČENJE SLOVENCEV ZA JUGOSLOVANSKI KRALJEVI GARDNI BATALJON	21
5.1.	Novačenje v Afriki	21
5.2.	Novačenje v Ameriki in Indiji	22
5.3.	Jugoslovanski kraljevi gardni bataljon	23
6	REKRUTIRANJE IN SELEKCIJA SLOVENSКИH KANDIDATOV ZA POSEBNE OPERACIJE SOE	25
6.1.	Organizacija rekrutiranja SOE	25
6.2.	Karakteristike organizatorja rekrutiranja in načini pridobivanja kandidatov	25
6.3.	Plačevanje, motivi in proces rekrutacije kandidatov	26
6.4.	Selektivni postopki SOE	27
6.5.	Selekcija slovenskih kandidatov	27
7	OROŽJE, OPREMA IN POSEBNE NAPRAVE, KI SO JIH UPORABLJALI AGENTJE	29
7.1.	Orožje in oprema	29
7.2.	Eksplozivna in zaščitna sredstva	30
7.3.	Brezžična telegrafija	31
7.4.	Vodna plovila	31
8	SISTEM URJENJA ZA POSEBNE OPERACIJE SOE	32
8.1.	Sekcija za urjenje SOE	32
8.2.	Pripravljalno urjenje	33
8.2.1.	SAB	34
8.3.	Paravojaško urjenje (skupina A)	35
8.3.1.	Organizacija	35
8.3.2.	Učni načrt	35
8.4.	Zaključno urjenje (skupina B)	36
8.5.	Specialno urjenje	37
8.6.	Signalna sekcija	38
8.6.1.	Urjenje v signalizaciji	39
8.6.2.	Sredstva komuniciranja	40
8.7.	Urjenje osebja SOE	41
8.8.	Pomoč ostalim organizacijam in službam	42
8.9.	Prekomorske šole	42
8.10.	Končna opravila pred odhodom v misije	43
8.11.	Izbira mest za spuščanje padalcev in ureditev njihovega sprejema	44

9	URJENJE SLOVENSКИH KANDIDATOV SOE ZA POSEBNE OPERACIJE	45
9.1.	Kdo so bili Slovenci v SOE?	45
9.2.	Osebnе in fizične karakteristike Slovencev	46
9.2.1.	Ocene posameznih Slovencev iz osebnih dosjejev SOE	47
9.3.	Šola za specialno urjenje 102 (Special Training School 102-STS 102)	50
9.3.1.	Ustanovitev šole in sodelovanje z ISLD	50
9.3.2.	Organizacija STS 102.....	51
9.3.3.	Priprava izobraževalnega gradiva.....	53
9.3.4.	Urjenje diverzantov in saboterjev.....	53
9.3.5.	Tečaj za radiotelegrafiste.....	55
9.3.6.	Padalski tečaj.....	56
9.4.	Urjenje kandidatov SOE po zavezniškem izkrcanju v južni Italiji julija 1943	57
10	NAČRTOVANJE MISIJ V SLOVENIJO IN NJIHOVA VLOGA	59
10.1.	Tipi zavezniških misij	59
10.2.	Iskanje povezav s Slovenijo in načrtovane misije.....	59
11	ZAKLJUČEK	63
12	VIRI IN LITERATURA	64
13	PRILOGE	67

1 UVOD

Obdobje druge svetovne vojne je v slovenski historiografiji eno najbolj raziskanih področij, vendar še vedno ostaja predmet številnih javnih polemik. Obdobju druge svetovne vojne namenjamo veliko študij, člankov, razprav, vendar je v njem veliko lukenj, ki zahtevajo nove celovitejše osvetlitve. Diplomsko delo preučuje postopke rekrutiranja, selekcije in urjenja Slovencev, ki so sodelovali z medvojno britansko subverzivno organizacijo Special Operations Executive (SOE). Tematika sodelovanja Slovencev z britanskimi tajnimi in obveščevalnimi službami je bila do nedavnega slabo raziskana. Glavni vzrok za to je bila nedostopnost arhivskega gradiva britanskih tajnih služb, ki še vedno deloma ostaja zaprt. Večino omenjenih Slovencev so predstavljali mladi primorski fantje, ki so bili prisilno mobilizirani v italijansko vojsko in katere so Britanci ujeli v severni Afriki. S pomočjo primorskih družbeno-političnih delavcev, kot so bili prof. Ivan Rudolf, dr. Ivan Marija Čok in dr. Miran Rybář, so se vključili v jugoslovansko vojsko in sodelovali s SOE in Inter-Services Liaison Department (ISLD) na področju vojaško-obveščevalnega dela v okviru posebnih in vojaških misij, ki so jih med vojno poslali v Slovenijo in nekatere kraje Jugoslavije. Preko teh misij so zavezniki dobivali pomembne informacije o Sloveniji, o oborožitvi, moči, razporedu sil osi in tudi samem odporiškem gibanju. Preko zvez, ki so jih vzdrževali s temi misijami, so zavezniki pošiljali precej materialne in strateške pomoči partizanskemu gibanju v Sloveniji. Večina slovenskih pripadnikov misij se je tekom vojne vključila v narodnoosvobodilno gibanje (NOG) in po vojni doživela tragično usodo, ki je bila posledica sumničenj komunistične stranke in jugoslovanskih varnostnih služb, ki je vse, ki so sodelovali z Britanci označila za britanske vohune.

Velikokrat se za Slovence v britanskih tajnih službah uporablja izraze »primorski padalci«, »špijoni« in »vohuni«. Izraz »primorski padalci« ni točen, vendar je zelo razširjena in učinkovita oznaka, zato z njo označujemo tudi tiste pripadnike SOE in ISLD, ki so opravili padalske tečaje, vendar so v domovino prišli po morju. Izraza »vohun« in »špijon« imata enako konotacijo, ki jo najdemo v dokumentih OZNE in UDBE. Oznaka je nepravilna, saj Slovenci v britanskih tajnih službah niso opravljali vohunskega dela.

V raziskavi uporabljam izraza »kandidat«, s čimer mislim na osebo, ki še ni končala urjenja, medtem ko izurjenega kandidata označujem kot agenta. Beseda »agent« se pojavlja v dokumentaciji SOE tudi za Slovence in po definiciji pomeni zaupnega sodelavca državne obveščevalne službe. Ker Slovenci v britanskih tajnih službah niso opravljali obveščevalne dejavnosti, je tudi ta izraz malce sporen, zato je treba v povezavi s Slovenci besedo agent

razumeti bolj v smislu zaupnega sodelavca, ki zbira vojaške in ne politične podatke o sovražniku. Seveda pa so centri obveščevalnih služb znali iz vojaških podatkov dobiti tudi dovolj elementov za politične analize.

Naloga temelji na kritični tekstovni in memoarni analizi virov in literature. Na začetku je predstavljeno mesto SOE v britanskem obveščevalnem sistemu, predvojno sodelovanje Slovencev z britanskimi tajnimi službami ter dogodki, ki so sledili po izbruhu vojne v Jugoslaviji. V naslednjih poglavjih sledi podroben prikaz postopkov rekrutiranja in urjenja, ki jih je izvajala SOE in na ta način v svojih vrstah izurila številne diverzante ter radiotelegrafiste, med katerimi so se uspešno izkazali tudi Slovenci. V nalogi je jasno prikazano razlikovanje med sistemom rekrutiranja in urjenja, ki ga je SOE izvajala v Veliki Britaniji in tistim na Bližnjem vzhodu. Podrobneje so predstavljeni vsi slovenski fantje, ki jih je izurila SOE; način njihovega izbora; šola za specialno urjenje; tečaji, ki so jih obiskovali; fizične in osebnostne karakteristike; znanje; motiviranost in pripravljenost za delo. Prikazan je tudi krajši opis orožja, opreme in posebnih naprav, ki so jih uporabljali agentje SOE. V zadnjem poglavju diplomskega dela so predstavljeni načrti misij, ki so jih poslali ali nameravali poslati v Slovenijo ter vse težave, s katerimi se je SOE pri tem soočala.

Diplomsko delo v največji meri temelji na neobjavljenem arhivskem gradivu, ki se nahaja v arhivu The National Archives (TNA) v Londonu, ki je bil dolgo poznan pod imenom Public Record Office (PRO). Največ sem pregledoval gradivo SOE, ki so ga od leta 1993 začeli postopoma odpirati in se nahaja pod oznako HS. Sprva so odprli serijo, ki obravnava področje Daljnega vzhoda (HS 1), kmalu za njo pa so in še vedno sproščajo novo gradivo. Za tematiko, ki je predstavljena v diplomski, so bile najbolj uporabne serije HS 3, ki hrani dokumente za Afriko, Bližnji ter Srednji vzhod, HS 5, ki zajema delovanje SOE na Balkanu ter HS 7, ki vsebuje takratne zgodovinske preglede in vojne dnevnik. Pregledal sem tudi nekaj dokumentov glavnega stana v seriji HS 8. Z določenimi omejitvami se odpirajo tudi fascikli v HS 9, kjer so ohranjene osebne mape članov SOE. Osebne mape se zaradi varstva osebnih podatkov odpirajo le deloma, in sicer če ni znano ali je oseba živa ali mrtva, se po 100 letih rojstva neke osebe dosje odpre javnosti. Če je oseba še živa, si lahko svoj dosje kopira in ogleda ter odloči, ali bo arhiv podatke odprl javnosti ali ne.

Gradivo SOE je nepopolno, saj je bilo delno uničeno ob bombardiranju proti koncu vojne, pri čemer naj bi bilo po ocenah uničeno okrog 85 % gradiva. Zaradi tega je zelo pomembna interna zgodovina SOE, ki jo je takoj po vojni napisal William James Millar Mackenzie in je zdaj tudi objavljena. Nekaj malega sem pregledoval tudi gradivo Britanskega vojnega ministrstva, War Office (TNA WO), Britanskega zunanjega ministrstva (TNA FO),

admiralitete (TNA ADM) in rekonstrukcije delovanja SOE, ki so služile interni uporabi britanskih vladnih resorjev, kot je vojni kabinet, Cabinet Office (TNA CAB).

Velika težava raziskovanja je v tem, da gradivo ostalih britanskih tajnih služb ni dostopno. Najbolj bi se veselili odprtja gradiva klasične obveščevalne službe MI6 ali SIS, ki je izurila največ Slovencev, vendar se tudi v gradivu SOE najde veliko informacij o MI6 oziroma ISLD, ki je predstavljala kritje za njeno delovanje na Bližnjem vzhodu.

Uporabljal sem tudi časopisne vire, ki jih je urejal prof. Ivan Rudolf, izdajal pa Jugoslovanski odbor iz Italije. To sta bili propagandno-politična Bazovica in bolj literarno-pesniško usmerjena Štorska knjižnica, ki sta veliko prispevali za ohranitev in poudarjanje slovenske narodne zavesti med kandidati.

Strokovne literature, ki bi pokrivala področje urjenja in rekrutiranja ni veliko, razen objavljeni viri z uvodom Denisa Rigdena z naslovom »SOE Syllabus: Lessons in ungentlemanly warfare, World War II« iz leta 2001. Ostala uporabljena literatura je veliko pripomogla k razumevanju zgodovinskega konteksta v katerega je umeščena moja tema.

Nazadnje je potrebno omeniti tudi ustne vire, ki ponujajo možnost zapolnitve arhivskega vakuuma oziroma odsotnost pisnih virov. Zbral sem pričevanja dveh še živečih Slovencev, ki sta sodelovala z britanskimi tajnimi službami. Posnel sem dva intervjuja, in sicer z nekdanjim diverzantom in saboterjem SOE Stanislavom Simčičem ter radiotelegrafistom Cirilom Kobalom, ki je sicer pripadal ISLD.

Tekom raziskav so se mi odprla številna nova področja, ki bi jih bilo treba v prihodnosti raziskati, saj bi veliko prispevala k razumevanju delovanja britanskih tajnih služb in britanskega odnosa do razmer v takratni Jugoslaviji. Zanimivo bi bilo raziskati, kakšen je bil odnos Britancev do partizanske gverilske taktike v Jugoslaviji in kako je potekalo sodelovanje med zavezniki in partizani v južni Italiji po izkrcanju zaveznikov. Neraziskano ostaja tudi sodelovanje Slovencev z ameriško OSS (Office of Strategic Services), predvsem na področju urjenja, saj je tudi OSS na Bližnjem vzhodu urila svoje kandidate.

2 SOE V BRITANSKEM OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNEM SISTEMU¹

2.1. Nastanek SOE

Britanci imajo bogato tradicijo obveščevalnih in varnostnih služb, h kateri je tudi Special Operations Executive (SOE) kljub kratkemu delovanju veliko prispevala. Bila je ena izmed devetih britanskih obveščevalnih in varnostnih služb, ki so imele daljšo tradicijo delovanja, kar se je kazalo tudi v medsebojnem rivalstvu in šibkosti, ki je SOE zaznamovala na začetku delovanja.

SOE je zbrala skupaj tri do takrat delujoče sekcije, ki so obstajale krajši čas pred drugo svetovno vojno. Prva je bila General Staff (Research) GS(R), ki je spadala pod britansko vojno ministrstvo (War Office - WO) in se kasneje preimenovala v Military Intelligence Research Branch oziroma MI(R). Druga je bila sekcija D, ki je nastala po anšlusu 1938 in je spadala pod znamenito MI6, tretja Electra House (EH), pa je bila podrejena britanskemu zunanjemu ministrstvu (Foreign Office - FO).

Sekciji D in MI(R) sta že pred drugo svetovno vojno delovali po vsej Evropi in imeli stike tudi s slovensko ilegalo. Naloge sekcije D so bile sledeče: preučevanje možnosti izvrševanja sabotaj, izdelava sabotajnega streliva, izdelava sabotajnih eksperimentov, urjenje saboterjev, učenje metod kontra - špijonaže. Sekcija MI(R) je opravljala podobne naloge: učenje gverilskih metod ter izdelovanje gverilskih priločnikov s taktičnimi in tehničnimi navodili, izdelovanje uničevalnih sredstev za gverilce primernih za proizvodnjo in distribucijo, izdelovanje mehanizmov in postopkov za delovanje bodočih gverilskih aktivnosti.² Electra House je bila manj pomembna komponenta SOE, ki se je ukvarjala s »čisto in umazano«² propagando. Kasneje se je preimenovala v SO1 in bila nazadnje vključena v organizacijo Political Warfare Executive (PWE) pod britanskim zunanjim ministrstvom, tako da ni bila več neposredno povezana s SOE.

¹ Poglavje je napisano na osnovi literature: W.J.M.Mackenzie, *The Secret History of SOE: The Special Operations Executive 1940-1945*, London 2000 (dalje: Mackenzie); *SOE Operations in the Balkans, A Guide to the Records in the Public Record Office*, London 1998 (dalje: *SOE Operations in the Balkans*); D. Stafford, *Secret Agent, The True Story of the Special Operations Executive*, London 2000 (dalje: Stafford, *Secret Agent*); G. Bajc, *Iz nevidnega na plan*, Koper 2002 (dalje: Bajc, *Iz nevidnega na plan*); D. Biber, *Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB*. Borec, XLIII/1-3, 1991, (dalje: Biber, *Zavezniške in sovjetske misije*), str. 77-131; D. Biber, *Utrinki iz arhiva SOE*, Mikufe v zbornik, Ljubljana 1999, str. 145-154; J. Pirjevec, *Britanska tajna organizacija na Slovenskem (1940-1941)*, Prispevki za novejšo zgodovino, XL/1 (Zbornik Milice Kacin Wohinz), 2000, str. 323-330.

² J. D. Ladd, *Weapons and Equipment of the SOE and OSS*, London 1988, str. 6-8 (dalje: Ladd, *Weapons and Equipment*).

Mednarodne razmere v času poletne krize leta 1940 so zahtevale, da se je na britanskem otočju formirala nova organizacija, katere ključna naloga je bila zanetiti in koordinirati upor v okupiranih državah. SOE ni bila dovolj močna, da bi lahko nadzirala in dajala direktive odporiškim skupinam, lahko pa je svetovala, opremljala, organizirala in na različne načine nanje vplivala.

SOE je odporiškim skupinam velikokrat ponudila svojo komunikacijsko mrežo za podtalno delovanje, pripravljala spuščališča za padalce, izbirala in načrtovala sabotažne dejavnosti, pošiljala agente, ki so poučevali in hrabрили upornike ter jim dajala moralno in logistično podporo. Vsak agent je vedel, da je velikost, področje in uspešnost njegovega delovanja odvisna in vodena s strani lokalnih odporiških gibanj in širših zavezniških ciljev.³

Sam britanski ministrski predsednik Winston Churchill je dal pobudo za ustanovitev SOE, čeprav je dokument o zahtevi po njeni ustanovitvi nastal že v času Chamberlainove vlade. Prišlo je do številnih diskusij med vrhovnimi člani vseh treh ustanovitvenih organizacij glede občutljivih tem, kot je bil vojaški ali civilni nadzor nad bodočo organizacijo; med drugim je tudi veliko članov dotedanjih obveščevalnih služb nasprotovalo ustanovitvi nove organizacije. To je veljalo predvsem za MI6, ki je igrala osrednjo vlogo v britanskem obveščevalnem in varnostnem sistemu in je novo organizacijo zaradi rivalstva videla kot nepotrebno.

Organizacija je bila sprva razdeljena na tri dele: SO1 (propaganda), SO2 (operacije) in SO3 (načrtovanje). SOE se je do 4. septembra 1941 uradno imenovala SO2, za njeno vodenje pa je bilo odgovorno ministrstvo za gospodarsko vojskovanje (Ministry of Economic Warfare – MEW). SO2 oziroma SOE je inkorporirala sekciji MI(R) in D, medtem ko je bila nekdanja EH že pod britanskim zunanjim ministrstvom. SO3 (Special Operations Executive 3) so ustanovili z namenom, da bi prevzela nadzor nad načrtovanjem, vendar so jo kmalu ukinili.

SOE je delovala po celem svetu, tako da najdemo njene agente in sodelavce v skoraj vseh evropskih državah, v Afriki, Bližnjem, Srednjem in Daljnem vzhodu in tudi državah zaveznicah na ameriški celini. SOE je razvila tudi zelo dobro mrežo šol za specialno urjenje Special Training Schools (STS), v katerih je urila svoje agente in jih pošiljala na zasedena območja. Te šole je sprva ustanovila na britanskem otoku, kasneje pa tudi širom po svetu v Palestini, Avstraliji, Alžiriji, Šri Lanki, Indiji in Kanadi.

Protinacistični britanski laburistični vodja Hugh E. J. N. Dalton, minister MEW, je postal politični vodja SOE junija 1940. Odločil se je, da obstoječi vrhovni člani sekcije D in

³ J.G. Beever, *SOE Recollections and reflections 1940-1945*, London 1981, (dalje: Beever, *SOE Recollections and reflections*), str. 23.

EH ne smejo obdržati svojih položajev v novoustanovljeni SOE. Ob nastanku organizacije je bilo potrebno opredeliti in uskladiti tri pomembna vprašanja: rekrutiranje poveljujočega osebja in preko njih tudi ogrodje nove organizacije; jasno definirati vlogo in razmejiti področje delovanja med SOE in ostalimi oddelki.

Daltona je po sporih z ministrstvom za informiranje (MOI) zamenjal Lord Roundel Cecil Palmer, 3rd Earl of Selborne, ki je bil konzervativni britanski politik in veliki simpatizer Mihailovića. Zelo pomembno vlogo je imel izvršni zbor (Executive Comitee), ki je bil sestavljen iz izkušenih oseb na katerih je slonela formalna odgovornost. To ni bil vodilni organ SOE, saj so glavne odločitve in usmeritve prihajale preko ministra do CD (Director SOE) in naprej do direktorjev in njim podrejenih.⁴

CD je predstavljal operativnega načelnika SOE med katerimi so bili Frank Nelson,⁵ Charles Jocelyn Hambro⁶ in generalmajor Colin Gubbins,⁷ ki je zadnji opravljal vlogo CD do ukinitve organizacije 1946. Gubbins je postal prva vojaška oseba, ki opravljala naloge CD in je največ prispeval k razvoju sistema urjenja agentov SOE. Z Gubbinsom je v novonastalo organizacijo prihajalo vedno več vojaških oseb, kar je vplivalo na obliko, organiziranost in predanost organizacije vojaški disciplini.⁸ V primerjavi z ostalimi britanskimi obveščevalnimi službami, SOE ni izvajala klasičnega obveščevalnega dela, ki je bilo prioriteta drugih služb.

2.2. Odnos do ostalih obveščevalno-varnostnih služb

Ofenzivno obveščevalno delo je izvajala tajna služba Military Intelligence 6⁹ – Secret (tudi Special) Intelligence Service (MI6 ali SIS), ki je veljala za najbolj vplivno britansko tajno in varnostno službo, katere naloga je bila zbiranje obveščevalnih podatkov na okupiranih ozemljih s pomočjo vohunjenja. MI6 je bila vedno na prednostni listi v primerjavi s SOE, kar je tej na terenu povzročalo veliko težav, ki so se pojavljale tudi na področju rekrutiranja in urjenja kandidatov SOE. MI6 je vplivala na postavitve Franka Nelsona kot prvega operativnega načelnika SOE z jasnim načrtom, da »obdržijo amaterje pod nadzorom«. SOE je, za razliko od MI6, imela kratkoročne cilje, ki so sledili organizaciji sabotaj in pripravi gverilskega vojskovanja. Ostale službe so novonastali organizaciji onemogočale

⁴ Mackenzie, str. 75, 76.

⁵ F. Nelson (1883-1976), brit. trgovec v Indiji, konzervativni poslanec in konzul v Baslu, kjer je že imel izkušnje s tajnimi službami; avgust 1940-maj 1942 CD.

⁶ C. Hambro (1897-1963), direktor brit. banke; član MEW, maj 1942-september 1943 CD.

⁷ C. Gubbins (1896-1976), brit. generalmajor; sodeloval je z MI(R), september 1943 – ukinitve 1946 CD.

⁸ H. Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans: The Special Operations Executive and Yugoslavia, 1941-1945*, London 2003, (dalje: Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*), str. 15.

normalno delovanje na sovražnikovem zasedenem ozemlju, katerega namen je bil ustvariti razdejanje in zmedo.

Drugi veliki problem so bili nasprotujoči si politični vrhovi obeh organizacij, ki so si bili v nenehnem nasprotju. Kritičnost MI6 in očitanje, da gre pri SOE za amaterstvo, se je nadaljevalo, dokler se situacija ni umirila. Čez čas je prišlo do sodelovanja med obema službama, ki je bilo plodno tudi na področju rekrutiranja in urjenja kandidatov.¹⁰

Sodelovanje z Military Intelligence 5 (MI5), ki je bila odgovorna za protiobveščevalno dejavnost oziroma za varnost v notranjosti Velike Britanije, je bilo plodno. To je mogoče razbrati tudi iz dokumentov, ki jih dobimo na voljo v britanskih arhivih. Gotovo je ta služba nadzirala tudi nekatere slovenske emigrante, ki so delovali na britanskih tleh, vendar ni bilo opravljenih obsežnejših študij glede sodelovanja le-teh.

SOE je sodelovala tudi z ameriško Office of Strategic Services (OSS), predhodnico današnje tajne službe CIA. Tudi ta organizacija je sodelovala pri organiziranju misij, ki so jih pošiljali v Jugoslavijo in je predstavljala konkurenta na področju Balkana. Prihajalo je do številnih trenj med Britanci in Američani glede vpliva na Balkanu, predvsem po samostojni potezi OSS, ki je brez predhodnega obvestila leta 1944 poslala misijo k četnikom v Jugoslavijo. Američani so v Sloveniji imeli misije pri Glavnem štabu, IX. korpusu in v Četrtri operativni coni na Štajerskem.¹¹

Nazadnje je treba omeniti še eno organizacijo, ki je imela za nalogo evakuiranje oseb iz zasedenih ozemelj. To je bila Military Intelligence 9-Escape and Evasion Service (MI9). Na področju Sredozemlja je bila bolj znana pod imenom Intelligence Service 9 (IS9), kjer je skrbela za reševanje zavezniških vojnih ujetnikov iz ujetniških taborišč v Italiji.

Problematika Slovencev, ki so sodelovali s SOE in ISLD je v tem, da je bilo težko ločiti eno organizacijo od druge, tako da velikokrat niso vedeli, za katero od opisanih organizacij so delali oziroma komu odgovarjajo njihovi nadrejeni. Tako je bilo tudi s slovenskimi rekruti, ki so sodelovali s SOE na Bližnjem vzhodu. Vedeli so, da delajo za britansko tajno službo, medtem ko niso nič vedeli o njenem imenu, organizaciji in namenih. Šele po vojni so ugotovili kaj vse se je skrivalo pod kratico SOE.¹² Slovenski agentje ISLD so bili bolj obveščeni o sami organizaciji in namenu njihovih misij, saj jih je o vsem obveščal

⁹ V dokumentih se pojavlja tudi pod imenom C ali pa ISLD (Inter-Services Liaison Department), ki je bila kritje za tajno službo o MI6 na Bližnjem vzhodu.

¹⁰ Ladd, Weapons and Equipment, str. 10; TNA ADM 223/481, 10. 2. 1942.

¹¹ Podrobneje Biber, Zavezniške in sovjetske misije, str. 77–138.

¹² Podrobneje v prilogi 1: Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

Ivan Rudolf. Vsak Slovenec, ki se je želel sodelovati z ISLD je moral izjaviti, da se ji pridruži uje prostovoljno.¹³

2.3. SOE v Afriki in na Bližnjem vzhodu

SOE je bila razdeljena na posamezne sekcije, ki so delovale v posameznih državah (npr. v Franciji je zaradi svoje bližine britanskega otoka in politične zapletenosti, imela kar šest različnih oddelkov). Ključni predmet raziskave je bila kairska sekcija SOE oziroma SOE Kairo (SOE Cairo HQ), ki je pokrivala področje Sredozemlja, Balkana in severne Afrike. Pod svojim okriljem je imela šest podsekcij v Beirutu, Teheranu, Jeruzalemu, Istanbulu in Bagdadu. SOE je organizirala upor in sabotaže tudi drugje po Evropi in svetu, kjer je imela svoje sekcije. Te so bile v Indiji, orientalna sekcija v Singapurju, v Avstraliji in ZDA.

Severna Afrika je bila eno izmed strateško najpomembnejših področij Britancev. Po padcu Francije, junija 1940, je postala edino področje, kjer so se britanske enote bojevale z enotami sil osi. Egipt je bil glavna britanska baza za področje Afrike in Sredozemlja, kjer je bila izvedena tudi prva zavezniška invazija proti silam osi, novembra 1942. Vse delo na področju Sredozemlja in severne Afrike je SOE organizirala iz Egipta oziroma Kaira. SOE delovala tudi v Massinghamu blizu Alžira za delovanje na področju južne Francije in Španije. SOE je bazo vzpostavila tudi pri Gibraltarju.¹⁴ SOE Bližnji vzhod je velikokrat zahtevala povečanje števila svojega osebja, še posebej je potrebovala osebe britanskega porekla, ki so poznali delovanje SOE ter razmere in jezik okupiranih držav, kamor so pošiljali misije. Aprila 1942 je SOE Bližnji vzhod imela 1.115 oseb, od teh 219 častnikov, 534 oseb nižjega ranga in 362 civilnih uslužbencev. Vse to osebje je moralo pokrivati celotno področje Egipta, Palestine in Transjordanije, Neodvisnih arabskih kneževin, Iraka, Perzije, Libija, Grčije, Jugoslavije, Eritreje, Etiopije in Sudana.¹⁵

Kairska SOE se je že od samega začetka soočala s številnimi problemi, saj je britanska vojska zahtevala, da se vse njihove operacije izvajajo pod njenim nadzorstvom. Sedež SOE v Kairu je želel večkrat prekiniti stike s centralo v Londonu, saj je ta nadzirala njegovo delovanje.¹⁶ Kairska sekcija se je od sedeža v Londonu razlikovala tudi v pogledu na odporniško gibanje v Jugoslaviji, saj je prva pričela z aktivno podporo partizanskemu gibanju in vplivala na dokončno britansko podporo Titu. Obstaja več različnih interpretacij glede tega,

¹³ Podrobneje v prilogi 1: Ciril Kobal, intervju, 16. 12. 2004.

¹⁴ SOE Operations in Africa and the Middle East, A Guide to the Records in the Public Record Office, London 1998, (dalje: SOE Operations in Africa and the Middle East), str. 2.

¹⁵ TNA HS 3/195, D/FIN za Gladwyna Jebba, 8. 4. 1942.

¹⁶ H. Williams, Parachutes, Patriots and Partisans, str. 16, 17.

zakaj je prišlo do dokončne podpore Titu. Nora Beloff¹⁷ npr. pravi, da je infiltracija agentov sovjetske tajne službe NKGB¹⁸ vplivala na zavezniško odločitev za Tita.

James Klugman, ki je precej časa deloval v kairski sekciji SOE in bil pomemben član britanske komunistične partije, naj bi vplival na Churchilla, da je odtegnil pomoč Mihailoviću in začel podpirati Tita. Vendar ne smemo pozabiti, da so Britanci preko prestrež enih nemških sporočil s pomočjo sistema za dešifriranje ULTRA¹⁹ izvedeli, da so aktivni upor proti silam osi izvajale partizanske enote pod vodstvom Tita in ne Mihailovićeve četniki. Te informacije so potrjevale tudi nekatere misije na terenu. Zavezniška strategija je bila podpreti tistega, ki se aktivno upira sovražniku, neglede na to, katere politične usmeritve zastopa.²⁰

Proti koncu leta 1943 je SOE Bližnji vzhod grozila ukinitvev, saj jo je obrambni odbor za Bližnji Vzhod (Middle East Defence Committee) hotel imeti pod svojim nadzorom. SOE je temu odločno nasprotovala in je svoj obstoj utemeljevala z vse večjim napredovanjem gverilskega gibanja v Jugoslaviji in Grčiji.²¹ Po kapitulaciji Italije so glavni štab SOE Kairo premestili v južno Italijo. Sredi leta 1944 je bila SOE Bližnji vzhod tesneje vključena v različne strukture poveljevanja na Bližnjem vzhodu in Sredozemlju in prav tako vključena v skupne operacije z OSS. SOE Bližnji vzhod se je razdelila na tri dele: Number 1 Special Force, ki je delovala v Italiji pod poveljstvom 15. armadne skupine (15th Army Group); Advance Force 133 s sedežem Mola pri Bariju za področje Jugoslavije, Albanije, Madžarske pod poveljstvom zavezniškega glavnega štaba (Allied Force Headquarters) za vojaške operacije in SOE Kairo za tajne operacije.

Kasneje je nastala Force 133, ki je sprva delovala še v Kairu pod poveljstvom glavnega štaba za Bližnji vzhod in delovala na področju Grčije, Bolgarije in Romunije. Kasneje je bila Force 133 poznana tudi pod kratico Special Operations Mediterranean (SOM), ki je nastal 12. aprila 1944. Situacija se je zapletla z ustanovitvijo Force 266 (kasneje Force 299), ki je nadomestila Force 133 za področje Jugoslavije in Albanije. Celotna situacija delovanja SOE na področju Sredozemlja in Bližnjega vzhoda, se je še bolj zakomplicirala leta 1944, saj ni prišlo do poenotenja, ki ga je hotel SOM.²²

¹⁷ N. Beloff, *Zapravljena dediščina Josipa Broza Tita*, Maribor 1990, str. 32; podrobneje tudi Stafford, *Secret Agent*, str. 183, 184.

¹⁸ NKGB, sovjetski komisariat narodne države vne varnosti oziroma sovjetska tajna služba.

¹⁹ ULTRA je bil poseben sistem dešifriranja s katerim so Britanci presegali sporočila nemškega tajnega sistema šifer z imenom Enigma.

²⁰ Bajc, *Iz Nevidnega na plan*, str. 30, 31.

²¹ TNA HS 3/153, from Lord Selborne to the Prime Minister, 22. 9. 1943.

²² SOE Operations in Africa and the Middle East, str. 18.

2.4. Kaj je SOE dosegla?

Naloga SOE »zanetiti upor v zasedeni Evropi« ni popolnoma uspela, tako da se Churchillove besede niso uresničile. Kljub temu je dosegla posamezne uspehe, ki so odmevali po celi Evropi. Razstrelila je nemško tovarno Norsk Hydro v kraju Ryuken na Norveškem, kjer so Nemci izdelovali težko vodo, ki bi jo lahko uporabili za izdelavo atomske bombe. SOE je bila uspešna tudi v sabotaji mostov, železnic in drugih inštalacij v Franciji (operacija »Maquis«), ki so preprečile učinkoviti odpor nemške vojske v operaciji »Overlord« junija 1944. Uspelo ji je izvesti atentat na Reinholda Heydricha, Himmlerjevo desno roko v nacistični varnostni službi (operacija »Anthropod«) in razstreliti železniški viadukt Goropotamos v Grčiji novembra 1942, preko katerega je potekala oskrba za čete nemškega generala Erwina Rommla.²³

V Jugoslaviji organizaciji ni uspelo združiti obeh odporniških gibanj, vendar je precej prispevala k odločitvi, da so zavezniki podprli Tita in da so odtegnili pomoč Mihailoviću. Britanska politika je namreč od zasedbe Jugoslavije 1941 do prihoda misij v Titov glavni štab maja 1943, temeljila na podpori in lojalnosti jugoslovanski begunski vladi. Nekaj časa je potekala vzporedna podpora četnikom in partizanom, dokler niso Britanci poleti 1944 dokončno podprli Tita.

²³ D. Rigden, SOE Syllabus: Lessons in ungentlemanly warfare, World War II, London 2001, (dalje: Rigden, SOE Syllabus), str. 28.

3 SUBVERZIVNA IN SABOTAŽNA DEJAVNOST V SLOVENIJI DO ZAČETKA NAPADA NA JUGOSLAVIJO

Po vzpostavitvi rapalske meje in koroškem plebiscitu 1920, je velik del primorskih in koroških Slovencev ostal odtrgan od matične domovine. V času načrtne italijanske raznarodovalne politike se je med Slovenci že v dvajsetih letih razmahnilo protifašistično delovanje med katerimi so bili tudi številni Primorci, ki so pribežali v Jugoslavijo. V tridesetih letih, na vrhuncu fašističnega in nacističnega pritiska, se je za Slovence v Avstriji in Italiji pričelo še hujše obdobje načrtnega ponemčevanja, poitaljančevanja, terorja in uničevanje vsega, kar je slovenskega. Italijanska zasedba je kmalu pričela z internacijami slovenskih izobražencev, uvajala je cenzuro tiska, prepovedano je bilo izobešanje jugoslovanskih zastav, ustanavljala so se vojaška sodišča, s prihodom fašizma na oblast, oktobra 1922, pa so se pritiski še povečali. Tudi koroškim Slovencem so avstrijske oblasti po plebiscitu začele omejevati jezikovne pravice, večina učiteljstva in duhovnikov je bila prisiljena emigrirati. S prihodom nacizma na oblast pa so se razmere še poslabšale. Med slovenskim prebivalstvom je naraščalo vse večje nezadovoljstvo, kar je sprožilo oblikovanje ilegalnih skupin, ki so izvajale sabotaže in diverzantske akcije.

Francija je bila ena glavnih držav, na katero so se po prvi svetovni vojni navezovali evropski protifašisti in glavna tradicionalna zaveznica Srbije. To pa ne velja za Slovence in Hrvate, ki so imeli tesnejše stike z Britanci. Velika Britanija je po umoru kralja Aleksandra v Marseillesu 1934 prevzela primat na balkansko politiko in postala ključni protinacistični dejavnik. Z Britanci so v največji meri sodelovali pripadniki liberalnega bloka oziroma pripadniki naprednih nacionalnih vrst. Povezovanje ni potekalo le v okviru Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS), ampak tudi prek številnih društev, v katerih so bili liberalni veljaki dejavni. Liberalni krogi so v Jugoslaviji organizirali ilegalne kanale za begunce, obveščevalne mreže, sabotaže, diverzije, tajne radijske postaje, skladišče orožja. Zgodovinarica dr. Jera Vodušek-Starič²⁴ omenja naslednje: inž. Janko Mačkovšek, dr. Fran Novak, Adolf Ribnikar, Stanko Virant, dr. Milko Brezigar, Andrej Verbič, Rudolf Titnik, dr. Vinko Vrhunc, dr. Albert Kramer, Ante Anić in še veliko drugih. Že v zgodnjih dvajsetih letih je bila organizirana prva podtalna dejavnost, ki naj bi kmalu dobila tudi mednarodne povezave v Franciji in Veliki Britaniji.

²⁴ J. Vodušek-Starič, Slovenski špijoni in SOE: 1938-1942, samozaložba Jerca Vodušek-Starič, Ljubljana 2003 (dalje: J. Vodušek-Starič, Slovenski špijoni), str. 109-115.

Vse podtalne dejavnosti so bile podprte tudi s strani jugoslovanske vlade najprej preko Pisarne za zasedeno ozemlje,²⁵ ki je zbirala podatke o situaciji na Primorskem, vodila propagando doma in po svetu, prepričevala intelektualce, da se izselijo v Jugoslavijo, sestavljala sporočila za tisk in inozemstvo. Na Primorskem oziroma v Julijski krajini so pričele delovati Orjuna, Jugoslovanska matica, slovenski primorski komunisti, Narodna odbrana, ki so imeli skupni cilj po priključitvi Primorske k Jugoslaviji.

Prvi val protifašistične dejavnosti se je pričel okrog Orjune, ki so jo sicer 1929 razpustili kot celoto, vendar je večina članov ostala dejavna v narodnoobrambnih in drugih društvih. Člani Orjune so v akcijah v Italiji sodelovali tudi s tigrovci, kot so Danilo Zelen, Albert Rejec in Zorko Jelinčič.

Zelo dobro in organizirano je deloval tudi katoliški tabor primorskih Slovencev z organizacijama Zbor svečenicov Sv. Pavla in Tajna krščanskosocialna organizacija, kateri je podtalno podpirala tudi jugoslovanska vlada. Posebej pa je potrebno omeniti narodno protifašistično revolucionarno organizacijo TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka), ki je kot prva slovenska organizacija pričela uporabljati tudi nasilne metode po zgledu IRE,²⁶ ki je že delovala na irskem otoku. V Jugoslaviji je bilo tudi večje število primorskih beguncev, ki so v različnih fazah prihajali čez rapalsko mejo. Tigrovci so bili v povezavi s SOE prek nekaterih britanskih predstavnikov med katerimi velja omeniti Lawrensona v Beogradu, ki je imel z organizacijo neposredno povezavo.²⁷

Uspešno je delovala tudi Zveza jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine, kateri je predsedoval dr. Ivan Marija Čok.²⁸ Zveza z britanskimi tajnimi službami je potekala preko Čoka, Ivana Rudolfa ter Alberta Rejca, tako da so preko njih organizirali akcije čez jugoslovansko-italijansko in avstrijsko mejo in pošiljale TIGR-u material za izvajanje sabotaj.

Velika Britanija je že takoj po prvi svetovni vojni širila svoje interese na Balkanu in Jugoslavija ni bila pri tem nikakršna izjema. Čeprav je Jugoslavija po letu 1934 prihajala pod vedno večji nemški vpliv, so Britanci svoj vpliv ohranjali preko društev, krožkov, klubov in s kapitalskimi vlaganji. Organizaciji MI(R) in D sta bili že od 1938 prisotni na Balkanu. Britanci so preko njiju želeli ustvariti probritansko vzdušje, organizirati sabotaje in

²⁵ D. Nečak, Pisarna za zasedeno ozemlje, Kronika, XX/2, 1972, str. 101-106.

²⁶ IRA (Irish Republican Army), bojne skupine, ki jih je 1919 ustanovila ilegalna irska vlada; s subverzivnimi akcijami in terorjem poskušala vplivati na združitve v Severne Irske z Republiko Irsko.

²⁷ Podrobneje v J. Vodušek-Starič, Slovenski špijoni, str. 15.

²⁸ I. M. Čok (1886-1948), tržaški odvetnik in politik v organizaciji Edinost; 1928 emigriral v Jugoslavijo, predsednik Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine; v stikih z jugoslovanskimi oblastmi in zahodnimi obveščevalnimi službami; po vojni so ga partizanske oblasti označile za zahodnega agenta, po drugi strani pa mu tudi nasprotniki komunizma niso zaupali zaradi podpore partizanskega gibanja.

odporništvo ter odvrniti Jugoslavijo od zbliževanja s silami osi. Zgodovinar dr. Gorazd Bajc²⁹ omenja, da so predhodnice SOE že leta 1940 načrtovale državni udar, vendar so si premislile. Pri tem načrtu bi lahko sprožile panslavistična čustva na Balkanu in uporabili sovjetsko pomoč.

Slovenci so z Britanci sodelovali v treh smereh.³⁰

1. V sodelovanju z obveščevalno mrežo, ki jo je ustvaril TIGR, so Čok in sodelavci pošiljali pomembne informacije Francozom in Britancem. Te informacije se niso omejevale le na območje Julijske krajine, temveč tudi na področje Avstrije in južne Nemčije preko koroških Slovencev.
2. Tiskanje in razmnoževanje protifašističnega propagandnega gradiva, ki so ga razdeljevali po Italiji in južni Nemčiji.
3. Angažiranje pri sabotajah na strateške objekte v Italiji in Avstriji ter na donavsko-balkanski liniji, ki je bila pomembna za nemško gospodarstvo.

S prihodom Aleca C. Lawrensona³¹ se je tudi v Sloveniji razširila mreža sekcije D, ki je bila za razliko od ostalih balkanskih držav najbolj razvita ravno v Jugoslaviji. Javno je deloval kot lektor angleškega jezika na Ljubljanski univerzi in tako dobil kritje za svoje tajno delovanje. Kasneje je delal na britanskem konzulatu v Ljubljani, ki so si ga Britanci močno želeli in ga v jeseni 1940 tudi dobili. Leta 1940 so Lawrenson, Glanville³² in Rogers³³ ustanovili »triumvirat«, ki si je zadal nalogo povečati dejavnosti na železnicah in vse aktivnosti stopnjevati. Lawrenson je navezal stike s številnimi slovenskimi liberalnimi intelektualci in organizacijami ter razdeljeval eksploziv za sabotaže na železnicah. Sekcija D in kasnejša SOE, sta uspešno sodelovali z različnimi slovenskimi organizacijami, ki se v britanskih dokumentih pojavljajo pod imenom nacionalistične in napredne. Te se pojavljajo pod imeni: AHN, Slovene Patriotic organization, Slovene Liberals (Brezigar's organization), Slovene Cetnici, The Italian Emigres, Slovene Clericals, Cok's organization. Vse našete organizacije so imele radiotelegrafske postaje, s katerimi so sprejemale in oddajale sporočila o situaciji na slovenskem ozemlju. S SOE so sodelovale še številne druge jugoslovanske organizacije, med katerimi se omenja Jugoslovansko vojaško obveščevalno službo, HSS,

²⁹ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 39.

³⁰ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 38.

³¹ A. C. Lawrenson, deloval za sekcijo D v Sloveniji; o njem je v javnosti zelo malo podatkov, saj so dokumenti povezani z njim večinoma tajni.

³² T. Glanville, brit. vicekonzul v Zagrebu, delal za SOE in MI6.

³³ A. Rogers, delal za SOE v Zagrebu.

³⁴ TNA HS5/965, Nero D/H4, Report on S.O.2. activities in North-western Jugoslavia, 27. 9. 1941.

hrvaške sindikate, neodvisne demokrate in komuniste. Stik s komunisti so označevali kot problematičen, saj nihče ni nikoli poznal imen njihovih voditeljev.³⁴

Leti 1938 in 1939 sta bili prelomni glede politične situacije v Jugoslaviji. Zahteve Hrvatov po večji avtonomiji in odstop Stojadinovićeve vlade so povzročili velike spremembe v jugoslovanski notranji in zunanji politiki. V novo vlado je vstopil Dragiša Cvetković,³⁵ naklonjen hrvaškim zahtevam po ustanovitvi banovine. Po večkratnih pogovorih je bil 24. avgusta 1939 podpisan sporazum Cvetković-Maček, ki je predvideval banovino Hrvaško. Nova vlada je za razliko od Stojadinovićeve podpirala protitalijansko in protinemško politiko. Britanci so ta sporazum ocenili kot pravičen kompromis, ki bo pripeljal do bolj liberalne vladavine. Ob začetku druge svetovne vojne je Jugoslavija razglasila nevtralnost, vendar se je znotraj nje bila velika bitka med britanskimi in nemškimi obveščevalnimi službami.

Z nastankom SOE (julij 1940) se je spremenila politika britanskih obveščevalnih služb v Jugoslaviji. Prioriteta nove službe niso bile več sabotaže, temveč priprava na zasedbo in organizacija mreže po Jugoslaviji, ki bi jo vodili domačini. Britanci so namreč že predvidevali okupacijo s strani sil osi in večino svojega osebja umaknili iz Jugoslavije. Že decembra 1940 se je član SOE Bailey dogovarjal z britanskim konzulom v Beogradu o evakuaciji pomembnih Jugoslovancev, ki so simpatizirali z zavezniki. Kmalu za tem je nastal spisek ljudi, ki bi prišli v poštev za evakuacijo in SOE je želela, da bili pri tem soudeleženi tudi njeni predstavniki.³⁶ Natančnih informacij o tem ali je London dobil nastali spisek ljudi nimamo, vendar iz opomb zapisnika seje med FO in SOE razberemo, da spisku ni nihče nasprotoval.³⁷

³⁵ D. Cvetković (1893-1969), srbski politik in večkratni minister v predvojni jugoslovanski vladi, ki je sklenil sporazum s Hrvati za avtonomijo banovine Hrvaške.

³⁶ TNA HS8/195, zapisnik iz seje FO in predstavniki SOE, 9. 12. 1940.

³⁷ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 139.

4 BRITANSKI NAČRTI V OKUPIRANI JUGOSLAVIJI IN SODELOVANJE Z JUGOSLOVANSKO BEGUNSKO VLADO

4.1. Državni udar in okupacija Jugoslavije

Državni udar 27. marca 1941 so izvedli generali jugoslovanske vojske in nekateri politiki, ki so v emigraciji ostali za kulisami političnega dogajanja. Organizatorja vojaškega udara generala Dušana Simovića je opozicija že oktobra 1940 prosila, da bi prevzel vodstvo vlade. Bil je zelo vpliven in popularen general med letalskimi silami in politiki. Simović je pod vplivom političnih veljakov sestavil novo vlado, kar pa ni rešilo Jugoslavije, saj so jo sile osi 6. aprila 1941 razkosale. Vlada je tako odpotovala v Atene, nato Jeruzalem, dalje v Kairo in nazadnje v London, kjer je ostala do konca vojne.³⁸

Napad na Jugoslavijo ni pomenil dokončnega razbitja SOE, saj interne rekonstrukcije organizacije in izvršnega komiteja poročajo, da se je subverzivna dejavnost še vedno nadaljevala. Po napadu na Jugoslavijo si je SOE začrtala nove cilje v zvezi z Jugoslavijo, ki so bili sledeči: organizacija splošne ljudske vstaje, ki bo vplivala na potek vojne v državi ter vpostavitve stikov z bivšimi agenti, s katerimi je sodelovala pred okupacijo; preučevanje možnosti prihoda v zasedeno državo in sodelovanje pri organizaciji jugoslovanskega odpora.³⁹ Iz drugih dokumentov pa je razvidno, da je Britance spremljal dvom v uspeh množične oborožene vstaje v Jugoslaviji, saj so dajali prednost sabotajam.⁴⁰

Subverzivna organiziranost na slovenskih tleh se je nadaljevala tudi po okupaciji Jugoslavije. Dokumenti omenjajo organizacijo AHN, ki je bila verjetno organizacija TIGR in njej podobne organizacije. AHN si je po državnem udaru začrtala naslednje subverzivne dejavnosti:⁴¹

- zgraditi komunikacijski sistem,
- urediti zadeve za tiskanje in distribucijo propagande,
- razdeljevanje vojaških sredstev našim različnim organizacijam,
- zagotoviti uspeh uničevalnih načrtov,
- evakuacija naših prijateljev in nas samih.

³⁸ TNA HS 5/965, Some notes on Yugoslav Politics since 27th March, 1941; D. Biber, Utrinki iz arhiva SOE, Mikufe v zbornik, Ljubljana 1999, str. 149.

³⁹ TNA HS 5/965, Nero D/H4, Report on S.O.2. activities in North western Jugoslavia, 27. 9. 1941, str. 40.

⁴⁰ TNA HS 5/935, WO za C in C ME, 15. 10. 1941.

⁴¹ TNA HS 5/965, Nero D/H4, Report on S.O.2. activities in North western Jugoslavia, 27. 9. 1941, str. 28.

SOE je skušala priti v stik tudi s številnimi predvojnimi organizacijami, s katerimi je že imela stik pred okupacijo preko oddajnikov W/T.⁴² To so bile: organizacija Ivana Marije Čoka (Slovene patriotic organization), slovenski liberalci (Brezigar), slovenski četniki, jugoslovanska obveščevalna služba, slovenski emigranti iz Italije, Narodna odbrana, slovenski klerikalci in komunisti.

Sedež kairske sekcije SOE je 30. avgusta 1941 pisal zunanjemu ministru Churchill, da je treba ohraniti stike z gverilskimi skupinami v Jugoslaviji, o katerih so dobivali poročila. SOE je menila, da morajo gverilske skupine ohraniti svojo podtalno organizacijo in se izogniti vsem poskusom organiziranja vojaških operacij, ki bi lahko sprožile val sovražnikovega nasilja in izgubo ključnih moč odpora. Glavni namen SOE je bil izpopolniti komunikacijsko mrežo z odpornimi skupinami in poslati agente v Jugoslavijo s podmornico ali letalom. V pismu zunanjemu ministru so tudi omenili načrt pošiljanja orožja v Jugoslavijo.⁴³

Zveza z domovino je potekala tudi z jugoslovansko vlado preko vojaške obveščevalne službe. V Atene so namreč aprila 1941 prišli častniki SOE, kjer naj bi odprli jugoslovanski urad, vendar je nemška zasedba Aten preprečila nadaljnje delovanje.⁴⁴ Zelo težko je bilo vzpostaviti zvezo s Hrvaško in še težje s Slovenijo zaradi njene geografske lege na severu Jugoslavije. Zaradi komunikacijskih in tudi tehničnih težav SOE je slovensko ozemlje sprejelo prvo vojaško misijo šele marca 1943.

SOE si je že od samega začetka okupacije Jugoslavije prizadevala vzpostaviti stik s četniki v Sloveniji. Iz poročila SOE, decembra 1941 je razvidno slabo poznavanje odporniškega gibanja v Sloveniji, saj poročilo vsebuje podatke, da Osvobodilno fronto tvorijo štiri skupine, med katerimi so najpomembnejši četniki in partizani. V poročilu je poudarjena geostrateška vloga slovenskega prostora, ki nudi povezavo med centralno Evropo in Italijo na eni strani in Nemčijo in Balkanom na drugi.⁴⁵

Že kmalu po odhodu jugoslovanske vlade v emigracijo so se znotraj nje pričeli številni spori, in to med velikosrbskimi politikami, ki so želeli obnovo Jugoslavije, kakršna je bila pred napadom in med hrvaškimi politikami, ki so zagovarjali federativnost. Janez Arnež piše,⁴⁶ da so bili Slovenci v emigraciji zelo neenotni glede notranje ureditve bodoče države, vendar so bili načeloma za jugoslovansko rešitev. Slovenci so imeli v emigraciji uradne predstavnike Slovenske ljudske stranke, med katerimi so bili dr. Miha Krek, dr. Alojzij Kuhar, Franc Snoj

⁴² W/T, brezžični radijski oddajnik in sprejemnik.

⁴³ TNA HS 5/939, from N.D. to The Prime Minister, 30. 8. 1941; HS 7/219, SIME Report, 19., 20. 8. 1941.

⁴⁴ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 148.

⁴⁵ TNA HS 5/919, B1 to DSO(B), 9. 12. 1941.

⁴⁶ J. Arnež, Slovenska ljudska stranka 1941-1945, Ljubljana-Washington D.C. 2002.

in Franc Gabrovšek. Ti politiki so bili edini uradni predstavniki Slovencev v jugoslovanski begunski vladi.

Spori znotraj jugoslovanske begunske vlade so vplivali tudi na odnose s SOE, ki je dobila poročilo, da se je v emigraciji v Jeruzalemu formirala izvenvladna opozicija, med katero zasledimo dr. Čoka, generala Ťivkovića (diktator), dr. Vilderja (predsednik neodvisne demokratske stranke), gospoda Angelinovića (vplivni dalmatinski politik), M. Maksimovića (nekdanji minister za šolstvo) in gospoda Djonovića. Opozicija je bila kritična do neučinkovitega vodenja vojne v Jugoslaviji ter na trenutke razbijala in ogrozila jugoslovansko navidezno enotnost.⁴⁷

Cilji jugoslovanskih vlad v emigraciji so stremeli k obnovi monarhije in po reviziji zahodnih meja. Jugoslovanska vlada je septembra 1941 začrtala naslednje usmeritve svoje politike.⁴⁸

- zagotoviti si podporo britanske vlade za svoje ideje in sebe kot urad,
- rekrutirati zračne sile in vojsko med Jugoslovani v emigraciji v ZDA ter pomagati zaveznikom v vojni in jim služiti v uveljavljanju njihove oblasti po končanih sovražnostih,
- ostati zvesti kralju.

Prvo od teh usmeritev so podpirali tudi zahodni zavezniki, vendar pod pogojem, da se bo v bodoči Jugoslaviji ohranil njihov vpliv. O reviziji zahodnih meja pa zahodni zavezniki niso hoteli veliko slišati in tudi niso dajali nikakršnih obljub, saj je bilo ozemlje Primorske v njihovih očeh Italija in v vseh britanskih dokumentih tudi piše o italijanskem ozemlju, kjer Ťivi slovenska in hrvaška manjšina.

Del jugoslovanske vojske je emigriral na BliŤnji vzhod. Kmalu se je izkazalo, da je tej skupini primanjkovalo vojakov, predvsem kopenske vojske, zato je begunska vlada pričela z zbiranjem prostovoljcev iz emigracije. Britanci so podpirali jugoslovanske namene o vzpostavitvi vojske in 26. junija 1941 je prišlo na seji med predstavniki obeh strani, kjer so se dogovorili, da bodo formirali Jugoslovanski kraljevi gardni bataljon, ki bo motoriziran. Dogovorili so se, da bodo število vojakov zvišali s pomočjo italijanskih ujetnikov jugoslovanskega porekla, ki jih bosta pomagala pridobiti dva jugoslovanska predstavnika. Poleg formiranja jugoslovanske vojske so se dogovorili, da bodo jugoslovanske prostovoljce urili v vojaških zbirnih centrih v ZDA in Kanadi. Tudi pri slovenskih politikih v emigraciji so

⁴⁷ TNA HS 5/965, Some notes on Yugoslav Politics since 27th March, 1941, str. 1.

⁴⁸ TNA HS 5/965, Some notes on Yugoslav Politics since 27th March, 1941, str. 4.

se pojavljale ideje o ustanovitvi primorske legije, ki bi bila sestavljena iz slovenskih prostovoljcev rekrutiranih v ZDA, Argentini in Afriki. Ta enota naj bi se borila za ponovno priključitev slovenskih zahodnih meja, ki so bile po prvi svetovni vojni priključene Italiji.⁴⁹

Britanci so kmalu ugotovili, da je zbiranje vojakov potekalo dosti počasneje, poleg tega pa so pričakovali, da bodo nekatere od teh vojakov uporabili v svojih misijah. Jugoslovani v Kanadi in ZDA se niso množično javljali za prostovoljce v jugoslovansko vojsko.⁵⁰

Nasprotno pa je bilo z italijanskimi vojnimi ujetniki slovenskega in hrvaškega rodu, ki so bili prisilno mobilizirani v italijansko vojsko. Po dogovoru z Britanci sta namreč Čok in še v večji meri Rudolf iskala prostovoljce v ujetniških taboriščih po Afriki in Indiji. Njuno iskanje je bilo zelo uspešno, saj sta nabrala veliko število prostovoljcev, ki so kazali veliko motivacije in patriotizma.

Zavezniki so formalno priznali NOG na konferenci v Teheranu konec 1943 kot vojaškega zaveznika proti nacistični Nemčiji, četniški vodja Draža Mihailović pa je ostal uradni predstavnik begunske vlade vse do leta 1944, čeprav so britanski oficirji za zvezo ostali pri četnikih do junija 1944.

4.2. Iskanje zvez z Jugoslavijo

Maja 1941 so na Bližnjem vzhodu začeli nastajati načrti za vzpostavitev zvez z Jugoslavijo ter za spodbujanje gverilskega delovanja. Dne 4. junija 1941 je SOE predsedniku Simoviću izročila memorandum o sodelovanju v prihodnjih aktivnostih, vendar kljub temu sodelovanje na začetku ni dobro delovalo. Britanci so imeli številne težave z jugoslovansko vlado glede vzpostavitve komunikacijske linije z Jugoslavijo, poleg tega pa so jugoslovansko vlado pestili tudi notranji spori.⁵¹

Te od samega začetka medsebojnega sodelovanja je SOE težela izuriti tudi nekatere jugoslovanske kandidate za misije, ki bi jih poslali v Jugoslavijo. Sledilo je veliko pogovorov glede tega, kdo bo imel nadzor nad misijami, saj je jugoslovanska vlada slišala, da hočejo Britanci pošiljati misije v Jugoslavijo brez njene vednosti.⁵²

⁴⁹ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 70-73.

⁵⁰ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 71.

⁵¹ TNA HS 5/904, D/H20, memorandum, marec 1942.

⁵² TNA HS 5/874, Meeting between General Simovic, Knezevic, D/HV and D/H100, 3. 9. 1941; HS 5/939, N.D to the Prime Minister, 30. 8. 1941.

Drugo srečanje med generalom Simovićem, Kneževićem ter predstavniki SOE je potekalo septembra 1941, kjer je prišlo do dogovora glede naslednjih področij:

- šifre,
- komunikacije,
- center za specialno urjenje,
- jugoslovansko osebje.

Predstavniki SOE so na sestanku predlagali, naj jugoslovanska vlada prične uporabljati britanske šifre, ker jugoslovanske niso varne. SOE je bila prepričana, da so sile osi razvozlale jugoslovansko šifro in predlagala naj jugoslovanska vlada začasno uporablja njihovo, dokler ne ustvarijo nove in varne šifre. SOE je tudi poročala, da pritiska na ministrskega predsednika Churchilla, da ji zagotovi več oddajnikov (W/T), podmornic in letal, ki bi jih potrebovala za vzpostavitev zveze z Jugoslavijo. Pogovarjali so se tudi glede urjenja agentov za posebne operacije in Jugoslovanom predlagali, da bodo bodoči jugoslovanski agentje med seboj ločeni po narodnosti in pod popolno kontrolo SOE. Dovoljen naj bi bil občasen stik z jugoslovanskim predstavništvom na Bližnjem vzhodu, medtem ko so jugoslovanski vladi dovolili, da bo lahko izbirala svoje kandidate za urjenje. Britanci so sprva nameravali uriti svoje ljudi in jih nato odposlati na okupirana področja, vendar se je ta naivna želja izkazala za nemogočo. Težko je bilo dobiti britanskega častnika z znanjem jugoslovanskih jezikov, poznavanjem geografskega področja in politične situacije v Jugoslaviji. Po drugi strani pa tudi Britanci Jugoslovanom na urjenju za posebne operacije niso povsem zaupali vsega o organizaciji, za katero so delali. Rekruti niso poznali ne ozadja in namenov SOE.⁵³

Na drugi strani pa dr. Bajc⁵⁴ ugotavlja, da je jugoslovanska vlada želela sama nadzirati in usmerjati upor v Jugoslaviji brez vednosti Britancev in da so nastajali novi memorandumi pod taktirko vlade. SOE je tako pričela dvomiti v jugoslovansko vlado, saj je prišlo tudi do sporov glede tajnih šifer, ki jih SOE ni mogla nadzirati.

Marca 1941⁵⁵ je zasledimo prizadevanja SOE, da se odpre center za specialno urjenje (Special Training Centre) na Bližnjem vzhodu in to na gori Mount Carmel v Palestini. Ustanovitev takega centra je SOE ocenjevala za nujo, saj naj bi ta imel strateško vlogo in bi uril kandidate, ki bi jih pošiljali z letali in podmornicami na zasedena ozemlja balkanskih

⁵³ TNA HS5/919, B1 to DSO(B), 9. 12. 1941.

⁵⁴ Podrobneje v Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 156, 157.

⁵⁵ TNA HS 3/206, A/D to CD, 12. 3. 1941.

držav. Center naj bi sprva vodilo lokalno osebje do prihoda stalnega osebja iz Velike Britanije. Kairska sekcija je nujno potrebovala radiotelegrafiste iz Jugoslavije, Bolgarije, Romunije, Grčije, ki jih je sprva mislila rekrutirati v ZDA. Decembra 1941 je bil Kairo pripravljen sprejeti 60 radiotelegrafistov, ki bi pričeli z delom februarja naslednje leto. Center za specialno urjenje je zaživel in dne 31. decembra 1941 je SOE imela na voljo 389 kandidatov.⁵⁶

SOE je za svoje delovanje potrebovala različne vrste prevoznih sredstev, ki jih je primanjkovalo. Za misije v Jugoslavijo, še posebej pa Slovenijo kot najsevernejši del, je imela na razpolago podmornice in letala. Zaradi svojega poznega nastanka si SOE ni mogla privoščiti večjega števila opreme in transportnih sredstev, zato je morala nenehno lobirati pri britanski kopenski vojski, mornarici in letalstvu za dodelitev opreme in orožja. Sprva je načrtovala izvajanje svojih misij s podmornicami, nato pa je pričela uporabljati letala, iz katerih je spuščala svoje agente kot padalce. Razpoložljivi vihi letal je primanjkovalo, zato je SOE nenehno pritiskala na RAF⁵⁷ za odobritev večjega števila primernih bombnikov. Problem je bil v tem, da je ISLD bila tudi glede dodelitve opreme na prednostni listi pred SOE, kar se je velikokrat pokazalo tudi pri dodeljevanju letal. Sprva so uporabljali letala halifax,⁵⁸ ki so bila neprimerna za pošiljanje misij v Jugoslavijo, še posebej Slovenijo, ki je bila daleč na severu. Halifaxi so bili neprimerni za spust kontejnerjev, s katerimi so pošiljali pomoč na zasedena ozemlja.⁵⁹ Šele marca 1942 je bilo dogovorjeno, da pošljejo v Egipt letala tipa liberator,⁶⁰ ki so bila primerna za pošiljanje pomoči.⁶¹

Britanci so se zavedali pomembnosti vzpostavitve zveze s Slovenijo, ki po njihovem mnenju ni smela ostati izolirana. Povezava bi namreč povečala zavezniški pritisk na Sredozemlju. Problem oddaljenosti Slovenije je narekoval Britancem, da so misije za Slovenijo sprva načrtovali na Malti, ki je bila bližje od Kaira. Oddaljenost Slovenije, vremenske razmere, tehnične težave so botrovali, da je prva misija SOE prišla v Slovenijo šele 18. julija 1943.⁶²

⁵⁶ TNA HS 7/220, War diary, 4. 9. 1941.

⁵⁷ RAF, Royal Air Force (britansko kraljevo vojno letalstvo).

⁵⁸ Letala halifax so bili manjša štirimotorna letala, ki so jih Britanci uporabljali kot bombnike.

⁵⁹ TNA ADM 223/481, Review of the work of SOE and SIS, nedatirano, verjetno v začetku 1942.

⁶⁰ Letala liberator so bili britanski bombniki s katerimi je SOE poslala večino svojih misij.

⁶¹ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 162.

⁶² Podrobneje TNA HS 5/919; Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 163, 164.

5 NOVAČENJE SLOVENCEV ZA JUGOSLOVANSKI KRALJEVI GARDNI BATALJON

5.1. Novačenje v Afriki

Ko je Italija 10. junija 1940 stopila v vojno, je imela v Libiji in v italijanskem vzhodnoafriškem imperiju nekaj več kot milijon vojakov. Med temi je bilo po precej zanesljivih ocenah okrog 1.500 primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov. V Libiji so se Italijani pripravljali tri mesece na ofenzivo, ki so jo začeli 13. septembra 1940. Dne 9. decembra 1940 so začeli Britanci s protiofenzivo, ki je zelo dobro uspela, saj so v prvem valu razbili italijanske divizije Marmarica, Sirte in Catanzaro. Ujeli so okrog 113.000 italijanskih vojakov. Med ujetniki v prvi britanski ofenzivi, od decembra 1940 do februarja 1941, je bilo veliko Primorcev in Istranov, ki so Britance dočakali kot osvoboditelje. Britanci so nato svoje ujetnike prepeljali v prvo taborišče Mustafa Paša-Camp 308 pri Aleksandriji, od tam pa prepeljali v Agami 16 km od Aleksandrije. Decembra 1940 naj bi bilo v tem taborišču 143 primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov.⁶³

Britanci se sprva niso bili pripravljani pogajati glede ločitve Primorcev in Istranov od italijanskih ujetnikov, zato so le-ti s pevsкими akcijami slovenskih pesmi opozarjali nase. Bajc navaja, da sta slovenska organizacija in Jugoslovanski odbor iz Italije že pred okupacijo Jugoslavije predlagala Britancem ločevanje italijanskih vojakov hrvaške in slovenske narodnosti. Te vojake so hoteli premestiti v Egipt, dokler ne bi tja prišla delegacija slovenske organizacije. Kasneje se je to zgodilo s prihodom Rudolfa in Čoka na Bližnji vzhod in Kairo junija ali julija 1941.⁶⁴

Januarja so v taborišču prevzeli stražo Poljaki, ki so že februarja 1941 sprejeli medse 150 primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov in jih vključili v poljsko in češko brigado. Kasneje so Britanci določili, da jih je treba vrniti v ujetniška taborišča, saj je bila njihova udeležba pri obrambi Tabruka sporna zaradi nevtralnosti Jugoslavije, ki še ni bila v vojni. Po okupaciji Jugoslavije je begunska vlada na Bližnjem vzhodu pričela zbirati in urejati sile zunaj domovine.

⁶³ A. Klun, Prekomorci v narodnoosvobodilni vojni, Koper 1976, (dalje: Klun, Prekomorci), str. 635, 636.

⁶⁴ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 173.

Maja 1941 so iz ostankov jugoslovanske vojske začeli formirati jugoslovansko vojsko in junija 1941 so ustanovili Jugoslovanski gardni bataljon.⁶⁵

Jugoslovanski vojni minister Ilić ni kazal velikega zanimanja za zbiranje slovenskih in hrvaških prostovoljcev med italijanskimi ujetniki, saj je jugoslovansko vojaško vodstvo bilo pretežno srbsko. Veliko težava je predstavljala tudi pravna težava, saj so bili primorski in hrvaški ujetniki večinoma italijanski državljani. Kljub temu sta Čok in Rudolf gojila dobre odnose z Britanci, katerih plod je bilo financiranje dveh ekspedicij iskanja prostovoljcev med italijanskimi ujetniki.⁶⁶

Veliko neskladje se pojavlja glede število prostovoljcev, ki sta jih Čok in Rudolf nabrala na svojih pohodih. V virih SOE je zapisano, da je bilo decembra 1941 v taborišču pri Kairu okrog 2.000 Slovencev, vendar je po kasnejših potrditvah teh podatkov razvidno, da v Egiptu ni bilo 2.000 Slovencev. Vabilu v jugoslovansko vojsko se je odzvalo 450 vojakov.⁶⁷ Drugi večji val novih vojakov gardnega bataljona je sledil po britanski ofenzivi pri El Alameinu oktobra 1942, ki je pomenila veliko prelomnico v zgodovini druge svetovne vojne. Britanska osma armada je v tem protinapadu zajela precejšnje število italijanskih vojakov, med katerimi so bili tudi slovenski in hrvaški ujetniki, ki so se decembra 1942 s pomočjo Rudolfa priključili gardnemu bataljonu. Takrat naj bi po virih SOE bilo v jugoslovanski vojski okrog 700 do 800 dodatnih vojakov, medtem ko Rudolf navaja 950 prostovoljcev.⁶⁸

5.2. Novačenje v Ameriki in Indiji

Jugoslovanska vojska je sprva nameravala rekrutirati vojsko iz emigrantov v ZDA in Kanadi, kjer bi ustanovili zbirne vojaške centre, vendar se je kmalu izkazalo, da je teh kandidatov premalo, zato je s pomočjo Čoka in Rudolfa pričela zbirati Primorce in Istrane med italijanskimi ujetniki. Glavne namene pri zbiranju jugoslovanskih prostovoljcev v ZDA in Kanadi je imela SOE, ki pa se je kmalu soočila s številnimi težavami zaradi nacionalnih napetosti med jugoslovanskimi narodi in neprimernosti kandidatov.⁶⁹

Zbiranje prostovoljcev v Indiji je potekalo z misijo Mirana Rybářja, ki je odpotoval v Indijo 19. novembra 1941. Rybářjevo misijo je podpirala tudi SOE, saj je hotela imeti v svojih vrstah v Indiji zbrane Slovence, nekdanje italijanske vojne ujetnike. Vendar se Rybářjeva misija ni posrečila, saj je zbral vsega 29 prostovoljcev, ki so jih z ladjo prepeljali v Egipt.

⁶⁵ Iz arhivov in predalov, ur. I. Jevnikar Mladika, 1995, str. 5-6, (dalje: MLA/1995/5-6).

⁶⁶ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 187.

⁶⁷ TNA HS 3/195, D/C.D. to C.E.O, 7. 12. 1941.

⁶⁸ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 191.

⁶⁹ TNA FO 371/30248 R 7053/2235/92.

Vzrok za majhno število prostovoljcev je bila močna protinemška propaganda, slaba prepričljivost Rybárja in splošna apatičnost do vojskovanja med ujetniki, ki jim je bilo življenje v ujetniškem taborišču boljše od novih vojaških izzivov na frontah.⁷⁰

5.3. Jugoslovanski kraljevi gardni bataljon

Jugoslovanski gardni bataljon je bil edina pehotna enota jugoslovanske vojske, katere prvi komandant je postal general Mirković. V bataljonu je bilo nekaj oficirjev in podoficirjev in en sam vojak, ki ga je na begu iz Jugoslavije pripeljal neki oficir.⁷¹ Bataljon se je nastanil v Agamiju, 15 km vzhodno od Aleksandrije. Kmalu po prihodu iz ujetniških taborišč so se vsi Slovenci vpisali v knjigo za pridobitev jugoslovanskega državljanstva. Njihov prihod v bataljon je potekal na prostovoljni ravni.

Bajc⁷² iz britanskih virov ugotavlja, da je bila procedura pri novačenju Slovencev za jugoslovansko vojsko precej ostra, saj so vsakega kandidata zaslišali slovenski častniki in kasneje mešane komisije sestavljene iz britanskih in jugoslovanskih častnikov, ki so kandidate pregledali in opravili končno selekcijo.

Pripadnika gardnega bataljona, Kopal in Simčič,⁷³ se tako ostrih procedur ne spominjata, saj so v jugoslovansko vojsko avtomatsko sprejeli vsakogar, ki je pokazal interes. Selekcija za vstop v jugoslovansko vojsko je bila opravljena že z dvigom roke, ko je Rudolf v ujetniškem taborišču vprašal, kdo zna slovensko. Večina fantov je bila Primorcev in ti so se z velikim ponosom priključili jugoslovanski vojski in postali jugoslovanski državljanji. Poleti 1941 se je bataljonu pridružil prva skupina prostovoljcev, ki jih je bilo okrog 300.

Vojaki so dobivali mesečne plače v višini 5 egiptovskih funtov, naredniki 10 in častniki okrog 30 funtov. Že takoj po prihodu v bataljon so vojake preoblekli v britanske uniforme imenovane »battle dress«, z napisom »Yugoslav« nas rokavu. Le kratek čas leta 1942 je jugoslovanska vojska zahtevala, da vojaki nosijo značilno pokrivalo »šajkaču«, vendar se je kmalu premislila. Vsak vojak je tudi dobil vojaško izkaznico (»paybook«), v kateri je bila zapisana identiteta vojaka in pripadnost enoti. Vojaško urjenje je za večino primorskih fantov in istrskih Hrvatov predstavljalo velik problem, saj so bili vsi izučeni po italijanskem načinu urjenja.⁷⁴ Šokiral jih je odnos srbskih častnikov do vojakov, saj je ta bil

⁷⁰ Bajc, *Iz nevidnega na plan*, str. 180.

⁷¹ J. Vidic, *Angleški obveščevalci vohuni ali junaki*, Ljubljana 1989, (dalje: Vidic, *Angleški obveščevalci vohuni ali junaki*), str. 40.

⁷² Bajc, *Iz nevidnega na plan*, str. 235.

⁷³ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004; Ciril Kopal, intervju, 16. 12. 2004.

⁷⁴ MLA/1995/5-6, str. 112.

precej nasilen in poniževalen. Po velikem napadu sil osi spomladi 1941 je bil iz Agamija premeščen v Atiro pri Haifi v Palestini. Bataljon je bil tudi aktiven, saj je večkrat šel na fronto in na vojaške vaje, velikokrat se je zgodilo, da so njegovi vojaki zaradi monotonosti in dolgočasje iskali nove izzive. Veliko vojakov se je javilo za odhod v britanske komandose, kjer so po končanem urjenju sodelovali v operacijah v Italiji in jadranskih otokih. Junija 1942 naj bi bataljon štel okrog 700 vojakov.⁷⁵

Po drugem zasedanju AVNOJA-a v Jajcu (29. in 30. november 1943) so zavezniki priznali ta najvišji organ kot začasno oblast Jugoslavije in v Egipt je prispelo odposlanstvo tega telesa pod vodstvom dr. Vladimirja Velebita. Zavezniki so se obvezali, da bodo vsakemu Jugoslovancu, ki bi izrazil željo, da vstopi v NOB, to omogočili. Tako so mornarji že naslednjega dne začeli množično vstopati v NOB. Podobno se je zgodilo v Kairu, kjer so bili jugoslovansko letalstvo, baza in kraljeva straža.⁷⁶

Konec leta 1943 je jugoslovansko vojsko na Bližnjem vzhodu zajela velika kriza, ki se je kazala v sporih med zmernimi in prosrbskimi oficirji, ki med navadnimi vojaki niso uživali nikakršne podpore. Še pred prihodom odposlanstva AVNOJ-a se je prek Radia Svobodna Jugoslavija in prek beguncev iz Dalmacije širil odpor proti jugoslovanski uradni propagandi.⁷⁷

Partizanska vojaška misija, ki je po Bližnjem vzhodu širila propartizansko propagando, je Jugoslovanski odbor iz Italije z Rudolfom in Čokom na čelu prikazovala v negativni luči. Tako je vsaka prošnja Rudolfa in Čoka po enotnosti slovenskih vojakov ostala neuslišana. Britansko poslaništvo je prepovedalo vsakršno poročanje o krizi v jugoslovanski vojski. Kljub temu so se Čok ter kasneje tudi Rudolf in njegova Bazovica postavili na Titovo stran. Glavnina bataljona se je odločila za Tita in tudi vsi ostali Slovenci po zbirnih taboriščih. Čez čas se je tudi večina častnikov na Bližnjem vzhodu odločila za Tita in se pridružila narodnoosvobodilnemu gibanju.

Radislav Kosovel piše, da je odločitev za odhod iz gardnega bataljona potekala z javno opredelitvijo vsakega vojaka, ki se je ob pozivu njegovega imena moral odločiti. Uvedli so tri kategorije, med katerimi se je bilo potrebno odločiti: »ostanem«, »grem« ali »ne vem«. Večina vojakov se je odločila, da gre, le nekaj častnikov in podčastnikov se je odločilo za kategorijo ne vem.⁷⁸

⁷⁵ Bajc, *Iz nevidnega na plan*, str. 208, 209.

⁷⁶ MLA/2003/5, str. 24.

⁷⁷ Klun, *Prekomorci*, str. 644.

⁷⁸ MLA/2003/5, str. 24, 25.

6 REKRUTIRANJE IN SELEKCIJA SLOVENSКИH KANDIDATOV ZA POSEBNE OPERACIJE SOE

6.1. Organizacija rekrutiranja SOE

Uspeh vsake tajne službe temelji na kakovostni rekrutaciji svojih agentov, ki je vnaprej natančno načrtana in premissljena. Vodstvo SOE se je zavedalo, da je nepopolni sistem za organizacijo lahko usoden, zato si je vzelo pravico rekrutiranja svojih podrejenih.⁷⁹ Rekrutacija je kot najbolj tvegan del celotne subverzivne aktivnosti sledila trem osnovnim načelom:⁸⁰

- Kvaliteta kandidatov je bila pomembnejša od kvantitete, čeprav so določene vrste subverzivnih aktivnosti zahtevale veliko število agentov.
- Cilj SOE je bil rekrutirati zanesljive in resne kandidate, saj jih je kasneje veliko odpadlo že na prvih nivojih usposabljanja. Organizatorji rekrutiranja so bili še posebej sumničavi do kandidatov, ki so se na prostovoljni ravni želeli priključiti SOE, saj je obstajala velika verjetnost, da so dvojni agenti.
- Kandidati so morali biti rekrutirani za nalogo in ne obratno.

6.2. Karakteristike organizatorja rekrutiranja in načini pridobivanja kandidatov

Dobrega rekruterja sta odlikovali narodnostno in osebno zaupanje. Pomembno je bilo, da rekruter ni bil sumljiv v okolju, kjer je živel in da je bil več v delu z ljudmi. Pridobivanje ustreznega kadra je bilo odvisno od območja in vrste agentov, ki jih je SOE iskala. Načini pridobivanja agentov so bili sledeči:⁸¹

- Skupine, ki so predstavljale najboljše teren so bila organizacije nekdanjih vojakov, sindikati, poklicna združenja, društva in verske skupnosti.
- SOE je skušala zbrati vse informacije o potencialnem kandidatu in spoznati njegove šibke točke.
- Pri rekrutiranju žensk so bile zelo koristne njihove osebne zveze.
- Pomembno načelo vsake tajne organizacije je bilo, da se vsak agent izogiba tistim, ki delajo za druge tajne službe.
- SOE je nenehno opozarjala, da se je treba izogibati profesionalnim agentom, ki so delali za več tajnih služb.

⁷⁹ TNA HS 7/52, Group B Syllabus, Recruiting, 21. 7. 1944, str. 1.

⁸⁰ TNA HS 7/55, Syllabus of Lectures at STS 103 (Camp X), Agent management, A 13, november 1943, str. 1.

- Vsaka tajna služba je pred vstopom novega člana izvajala »posvetitveni obred«, ki je kandidatu poudaril pomembnost njegovega položaja.

6.3. Plačevanje, motivi in proces rekrutacije kandidatov

SOE je velikokrat izvajala preizkuse zanesljivosti, s katerimi je dobila informacije, koliko je agent zavezan svoji organizaciji. Vsak organizator rekrutiranja je lahko ponudil delo rekrutu šele takrat, ko je zanj dobil primerno nalogo.

Največ ljudi se je pridružil SOE zaradi patriotizma, ki je bil najbolj pogost motiv za pridobivanje novih kandidatov. Denar je bil za kandidate velikokrat nepomemben, saj je bila želja po sodelovanju pri osvoboditvi svoje domovine zelo velika. Kljub temu je SOE razvila določena pravila glede plačevanja.

Agente so plačevali po rednih plačilnih stopnjah z manjšim zneskom na začetku, ki se je kasneje v skladu z uspešnostjo tudi povečeval. SOE se je zavezala, da bo plačevala točno in vnaprej, najbolje v gotovini.⁸²

SOE je izdelala listo najpogostejših motivov, ki jih je bilo treba upoštevati: patriotizem, politične, verske in socialne ideje, sovraštvo do sovražnika, zamera posameznikom, dobiček po osvoboditvi ali po vojni, zavarovanje pri zmagovitem taboru, strah, pohlep, maščevanje. Pomembno je bilo ugotoviti, kateri motiv prevladuje pri določenem kandidatu, saj je moral ta vse ostale podrediti glavnemu motivu. Najpomembnejši med vsemi pa je bil patriotizem, ki pa ni bil nujno edini.⁸³

Pomembno pravilo rekrutacije je bilo, da je treba iskati človeka za nalogo in ne naloge za človeka. Kakovosten kandidat ni bil nikoli izbran v naglici, kajti moral je zbuditi zaupanje med ljudmi. Vsak kandidat je moral razviti občutek, da ga podpira cela država in da ceni ljudi na višjih položajih.⁸⁴

⁸¹ TNA HS 7/55, Syllabus of Lectures at STS 103 (Camp X), Agent management, A 13, november 1943, str. 2.

⁸² TNA HS 7/55, Syllabus of Lectures at STS 103 (Camp X), Agent management, A 14, november 1943, str. 1.

⁸³ TNA HS 7/52, Group B Syllabus, Recruiting, 21. 7. 1944, str. 2.

⁸⁴ TNA HS 7/52, Group B Syllabus, Recruiting, 21. 7. 1944, str. 3, 4.

6.4. Selektivni postopki SOE

Selekcijo kandidatov je SOE izvajala preko državnih sekcij ali prek osrednjih komitejev kot je bil The Students Assessment Board (SAB),⁸⁵ ki je nadomestil pripravljalo urjenje. Državne sekcije so velikokrat urile neprimerne kandidate, ki jih je bilo treba odstraniti na višjih nivojih urjenja. Na drugi strani pa so nevtralni komiteji z rigidnimi metodami zavračali veliko potencialno primernih rekrutov. Zaradi takih pomankljivosti selekcije, so ustanovili sekcijo za urjenje, ki je pričela nadzorovati SAB. Ta je pričela oskrbovati državne sekcije s tehničnimi sredstvi.⁸⁶

Pred vsako selekcijo so izvedli tudi segregacijo kandidatov, ki je bila izvedena po nacionalnem načelu ali pa kot segregacija posameznikov ali operacijskih skupin. Največkrat so v isto državo pošiljali agente iste narodnosti, kar je v primeru izdaje lahko povzročalo veliko nevarnost. Po drugi strani pa so bili agentje drugih nacionalnosti v določeni državi neučinkoviti zaradi nepoznavanja jezika, območja in kulture.⁸⁷

Prvotni načrt je vseboval segregacijo po narodnosti, ki se je izvajala na nivoju pripravljalnega, paravojaškega in zaključnega urjenja. V tečajih signalizacije, kjer so urili radiotelegrafiste, segregacija po narodnostih načeloma ni izvajala.

6.5. Selekcija slovenskih kandidatov

Pot slovenskih fantov iz gardnega bataljona v tečaje misij za posebne operacije SOE ni bila identična postopkom, ki jih navajajo poročila SOE. Britanska dokumentacija sekcije za urjenje SOE navaja, da je bila za prihod v pripravljalo urjenje potrebna selekcija kandidatov, ki jo je opravljal SAB.

Situacija na Bližnjem vzhodu ni dovoljevala ustanavljanje pripravljalnega tečaja, SAB in načrtne selekcije, saj so bile potrebe po radiotelegrafistih in saboterjih za področje Balkana prevelike. Jugoslavija je sicer imela svojo sekcijo (B1), vendar o njenih selekcijskih postopkih ni ohranjenega arhivskega gradiva, vemo pa, da ni imela lastnih programov urjenja, kjer bi lahko selekcijo izvajala. SOE se je z jugoslovansko vlado dogovorila, da ji bo ta priskrbelo določeno število kandidatov, ki bodo primerni, da jih izučijo za radiotelegrafiste in saboterje. Dokumentacija o urjenje agentov SOE⁸⁸ omenja štiristopenjsko urjenje, ki se je začelo s pripravljalnim urjenjem. Slovenci pripravljalnega urjenja niso opravljali, ker ga niso

⁸⁵ Podrobneje o delovanju SAB v naslednjem poglavju.

⁸⁶ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter IV, september 1945, enako v HS 8/435.

⁸⁷ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter XVII, september 1945

potrebovali. Obsegalo je urjenje v osnovnih vojaških znanjih, ki so jih Slovenci že imeli, saj so vsi že opravljali vojaško službo. Kandidati za diverzante in saboterje so se udeležili paravojaškega tečaja, medtem ko so se radiotelegrafisti udeležili tečaja signalizacije (nekateri so ga imenovali radiotelegrafski tečaj) v strokovnih šolah (Specialist Schools).

Simčič⁸⁹ opisuje, da so bili nekega dne poklicani vsi častniki h generalu Mirkoviću, ki je v govoru agitiral, naj se udeležijo specialnega urjenja za pomoč gverilcem v Jugoslaviji. Ker med častniki ni bilo ustreznega interesa, je poklical podčastnike, ki so se odzvali v velikem številu. Selekcijo oziroma izbor kandidatov so takoj opravili in izbrali 30 kandidatov, med katerimi je bilo 10 Slovencev. Na žalost ne vemo, po kakšnih kriterijih so izbirali kandidate, saj o tem ni ohranjenih uradnih dokumentov in tudi ustna pričevanja nam o tem ne povedo veliko. Iz ustnih pričevanj in prispevkov, ki so jih objavili slovenski padalci, lahko ugotovimo, da kriteriji vstopa v tečaje urjenja britanskih tajnih služb niso bili ostri, saj so večino kandidatov sprejeli in tudi večina je opravila tečaje. Pomembne so bile osebne karakteristike kandidatov, saj je bil v prvi meri pomemben značaj, živahnost, pripravljenost za delo, patriotizem in domoljubnost, kar je bila odlika vseh Primorcev, ki so v večini tvorili vrste Slovencev na Bližnjem vzhodu.

Verjetno je ISLD izvajala podobne selekcijske postopke kot SOE, ki jih je na Bližnjem vzhodu prilagajala glede na visoke potrebe po ustreznih kandidatih. Kobal⁹⁰ za razliko od Simčiča omenja, da je pri ISLD obstajala nekakšna predselekcija, ki jo je izvedel Rudolf. Ta je poznal vsakega kandidata, njegove fizične sposobnosti, zdravstveno stanje in njegov odnos do domovine. Rudolf je izvedel interni izbor in te kandidate poslal naprej, kjer jih je zaslišal britanski kapetan Desmond Clark.

⁸⁸ Podrobneje v TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE; Mackenzie, str. 729-744; Rigden, SOE Syllabus, str. 2-18.

⁸⁹ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

⁹⁰ Ciril Kobal, intervju, 16. 12. 2004.

7 OROŤJE, OPREMA IN POSEBNE NAPRAVE, KI SO JIH UPORABLJALI AGENTJE

7.1. OroŤje in oprema

SOE je odporniška gibanja oskrbovala s konvencionalnim oroŤjem, ki so ga takrat uporabljale vse zavezniške sile. Poleg konvencionalnega so imeli agenti SOE na razpolago zajeten izbor interne zbirke oroŤja, opreme in posebnih naprav namenjene tajnemu vojskovanju. SOE oziroma njeni znanstveniki so svoje oroŤje razvijali le za interno distribucijo. Veĉino poŤiljk oroŤja so sestavljale puške in lahki mitraljezi, poleg tega pa so svoje agente opremljali z razliĉnimi vrstami piŤtol za samoobrambo. Kljub temu da je SOE veĉino oroŤja dobila s strani vojske, je majhne koliĉine tihega oroŤja proizvedla tudi sama s pomoĉjo svojih znanstvenikov in tehnikov.⁹¹

Raziskovalni sekciji SOE je naĉeloval vodja znanstvenih raziskovanj, ki je nadzoroval delo Ťtirih nivojev: fizikalno-kemijski nivo, inženirstvo, operativni nivo in kamuflaĝa. Na prvih dveh nivojih so obravnavali probleme povezane z vŤigalniki in napravami, ki bi jih ti detonirali. Na podroĉju kemijskega raziskovanja so se usmerili predvsem na podroĉje biokemije, kjer so raziskovali uporabo strupov, uspaval in samomorilskih tablet. Sestavljali so tudi posebne hranilne obroke primerne za vojskovanje v razliĉnih pogojih obremenitve. Podroĉje inženirstva je razvijalo razliĉne naprave, med katerimi so prevladovale magnetne bombe, ki so jih pritrdili na tarĉo, najveĉkrat ladjo. To so bile podvodne bombe, s katerimi so se urili tudi agentje v Ťolah za specialno urjenje. Razvijali so tudi vse vrste posebnega oroŤja, ki se ga je dalo skriti na enostaven naĉin. Prednost vsakega agenta je bila v veŤĉini, potrpeŤljivosti ter poznavanju lokalnega okolja in ne oroŤju, ĉetudi je bilo genialno izdelano.⁹²

SOE je izdala tudi ilustriran katalog posebnih naprav in opreme, ki je bil namenjen njenim agentom. To je bila interna publikacija, preko katere se je lahko naroĉilo Ťeljeno opremo. Vsebovala je opise, metode uporabe in vse osnovne informacije o zaŤigalnih in osvetljevalnih bombah, vŤigalnikih, podvodnem eksplozivu in drugih napravah, ki so bile namenjene povzroĉitvi eksplozije.⁹³

Sekcija za kamuflaĝo SOE je svojim agentom zagotavljala primerna oblaĉila, ponavadi iz druge roke, ki so jih dobili iz starih zalog ali pa od beguncev, ki so prihajali iz okupiranih

⁹¹ Rigden, SOE Syllabus, str. 18, 19; M. Seaman, Secret Agents Handbook of Special Devices, (dalje: Seaman, Secret Agents Handbook), str. 20.

⁹² Rigden, SOE Syllabus, str. 19.

⁹³ Rigden, SOE Syllabus, str. 22.

območij. Krojači so šivali predvsem civilne obleke glede na področje, kamor naj bi bil agent poslan, medtem ko so imeli na zalogi številne vojaške uniforme, med katerimi so prednjačile uniforme tretjega rajha. Med urjenjem so se agentje naučili, kako spremeniti videz in kako se obnašati v določeni obleki, da bi ostali čim bolj prikriti. Med agenti je bila zelo popularna padalska uniforma »Striptease jump«, ki jih je pričela uporabljati tudi konkurenčna tajna služba MI6-SIS. Kvaliteta padalske obleke je bila v hitrosti slačenja, poleg tega pa je agenta dobro zavarovala med morebitnimi poškodbami in umazanijo. Zelo razširjena je bila tudi uporaba kovčkov in aktovk, ki so lahko služile kot nastavljive mine proti nasprotniku.⁹⁴

7.2. Eksplozivna in zažigalna sredstva

SOE je razvila različne vrste eksploziva, še posebej plastičnega, ki je bil z lahkoto spremenjen v želeno obliko in zapakiran v raznovrstne predmete kot so kipci in orientalne rezbarije. Eksploziv je potreboval detonator in vžigalnik z daljšim zadrževalnim časom ali z upočasnjem delovanjem. Največ so uporabljali vžigalnik »Lagleys«, ki je postal standardni del opreme saboterja.

Podvodni eksploziv za pričvrstitev na tarčo tipa »Macrae« in »Clarkes Mark« so znanstveniki in tehniki SOE izpopolnili in postal je standardna naprava za pomorsko sabotažo. Podvodni eksploziv je bil zelo učinkovito sredstvo, saj je potopil okrog 3000 ton sovražnikovega ladjevja.

Poleg podvodnega eksploziva je SOE razvila tudi »ječ« (»tyrebuster«) - majhno mino, ki se je aktivirala na pritisk. Uporabljali so jo za razstrelitev koles in podvozja prevoznih sredstev. Te skrivnostne mine so agentje uporabljali v različnih prikritih oblikah kot opeke, kamenje, blato, ki jih je sovražnik le s težavo opazil. Razvili so tudi razstrelivo v obliki tlačilke za kolo in granate v obliki svetilk.⁹⁵

Zadnje popularno eksplozivno in zažigalno sredstvo je bila t. i. »eksplozivna podgana« (»The explosive rat«), ki je bila izdelana za sabotažo na lokomotivah. Agenti so eksplozivne podgane nastavljali v bližino kotlov, ki so ob stiku z ognjem eksplodirale in onemogočile nadaljnjo vožnjo vlaka.⁹⁶

⁹⁴ Seaman, Secret Agents Handbook, str. 15.

⁹⁵ Seaman, Secret Agents Handbook, str. 17.

⁹⁶ Seaman, Secret Agents Handbook, str. 18.

7.3. Brezžična telegrafija

Na začetku svojega delovanja je bila SOE popolnoma odvisna od MI6-SIS, saj je celotna radiotelegrafska komunikacija, šifre in kode slonela na konkurenčni tajni službi. Šele kasneje je organizacija dosegla avtonomijo in sama pričela s proizvodnjo radiotelegrafske opreme, ki jo je pričela uporabljati tudi MI6-SIS. Radiotelegrafisti so se v STS učili oddajati in sprejemati na različne vrste W/T oddajnikov oziroma radiotelegrafskih aparatov. Ko dvostranska komunikacija med agentom in centralo ni bila več potrebna, so pričeli uporabljati miniaturni komunikacijski sprejemnik.

Najpogosteje uporabljena aparata sta bila tip »A Mark III« in »B Mark II« (ali »B2«), ki so jih agentje nosili v običajnih kovčkih, kjer so bili kamuflirani. Prenosni W/T oddajniki so imeli dva vira napajanja, in sicer električno napeljavo ali pa baterije. Največ aparatov je kot vir napajanja uporabljalo baterije, ki jih je bilo treba po določenem času tudi napolniti. Napajanje baterij je potekalo s pomočjo ročnih ali parnih generatorjev.⁹⁷

7.4. Vodna plovila

SOE je za veliko svojih sabotažnih akcij in misij potrebovala različne vrste plovil od čolnov, manjših ladij do podmornic. Med poznanimi plovili, ki jih je organizacija razvila, so bili motorizirani delno potopljeni kanuji primerni za transport agentov do sovražnikovih tarč ter manjša tovorna ladja imenovana »Sleepin' Beauty«. Med podmornicami je slovela Welmanova podmornica za prevoz enega agenta, ki pa se v praksi ni obnesla.⁹⁸

Tudi prve misije v Jugoslavijo so bile načrtovane in izpeljane s podmornicami. Nekateri slovenski kandidati za saboterje so poslušali predmete iz pomorstva in opravljali praktične vaje iz pomorskih sabotažnih akcij.⁹⁹ Simčić¹⁰⁰ opisuje, da so bili na tečaju, kjer so se urili v dostopu s čolni do stare križarske trdnjave z morske strani (»atleet«). Med urjenjem so kandidati dobivali tudi posamezne pomorske sabotažne akcije, ki so jih morali izvršiti. Simčić se je moral v svoji nalogi izogniti judovskim stražam v pristanišču Haifa, ki niso bile obveščene o njegovi akciji. Nato je s čolnom priveslal do stare razbitine ladje in namestil eksploziv. Na poti nazaj ga je judovska straža ujela in iz zapletene situacije ga je rešila britanska vojaška policija.

⁹⁷ Seaman, *Secret Agents Handbook of Special Devices*, str. 24.

⁹⁸ Rigden, *SOE Syllabus*, str. 19.

⁹⁹ TNA HS 5/917, *Wireless operators record sheets, 1941-1942*.

¹⁰⁰ Stanislav Simčić, intervju, 18. 11. 2004.

8 SISTEM URJENJA ZA POSEBNE OPERACIJE SOE

8.1. Sekcija za urjenje SOE

Sekcijo za urjenje SOE s sedežem v Londonu je upravljal direktor urjenja, ki je imel pod svojim nadzorom šole za specialno urjenje (STS - Special Training Schools) v Angliji in na Škotskem, kjer so urili kandidate za delovanje v vseh evropskih državah. Izjema so bile šole na Daljnem in Bližnjem vzhodu, saj so ohranile večjo avtonomnost, vodil pa jih je lokalni upravnik SOE.¹⁰¹

Ker je bila SOE tajna služba se nihče ni mogel rekrutirati na osnovi oglaševanja, zato je bil najučinkovitejši sistem rekrutiranja preko osebnih zvez in poznanstev. SOE je velikokrat primanjkovalo profesionalnosti, zlasti MI6-SIS ji je večkrat očitala amaterstvo, saj so bili njeni agentje velikokrat izurjeni v naglici in poslani slabo pripravljene na misije.¹⁰²

Te sekcija D, predhodnica SOE, je upravljala s šolo za urjenje svojih agentov, ki jo je SOE po združitvi nadalje upravljala. Šola je urila rekrute različnih narodnosti z namenom, da jih po končanem urjenju pošlje v njihove matične države. Podobno je bilo s šolo sekcije MI(R), ki jo je po združitvi julija 1940 prevzela SOE. Major Davies (verjetno F. T. Tommy) je bil kot asistent CD zadolžen za organizacijo urjenja, ki je temeljila na osnovnem programu, v katerem je začrtal razvoj učnega procesa s kratkoročnimi in dolgoročnimi cilji. Dolgoročni cilji so temeljili na oblikovanju mostišč v državah, ki so bile v interesu SOE, zato je ta v njih oblikovala mrežo agentov in sistem zvez. Kratkoročni cilji so bili v strogo tajnem območju delovanja SOE, saj so temeljili na izvajanju samomorilskih napadov in atentatov.¹⁰³

SOE je razvila mrežo šol za urjenje v paravojaških znanjih, radiotelegrafiji in padalstvu. Vsak kandidat je moral opraviti naporne fizične vaje in napredovati po različnih nivojih urjenja od pripravljalnega do zaključnega. Sekcija za urjenje je osnovala štiristopenjsko urjenje, katero so najprej opravili inštruktorji in organizatorji urjenja. Ti so bili poslani v pripravljalne šole, nato paravojaške in nazadnje zaključne šole. Pripravljalne šole so predstavljale preizkusno dobo, v kateri so odstranili neprimerne kandidate.

Na paravojaškem urjenju so kandidate učili o metodah rušenja, upravljanja z orožjem, izvajanju taktike, topografiji, varnosti na terenu ter metodah poizvedovanja in ogleda terena. Paravojaški tečaj je vseboval tudi padalsko urjenje.

¹⁰¹ Več o organizaciji urjenja v prilogi 2: TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Appendix 3, september 1945; TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Introduction, september 1945;

¹⁰² M.R.D Foot, SOE, Special Operations Executive 1940-1946, London 1999, str. 446-488.

¹⁰³ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter I, september 1945.

Vsaka državna sekcija je imela svojo zaključno šolo, kjer so se učili tudi v metodah delovanja tajnih služb in o aktualnih dogodkih v okupiranih državah. Do vpoklica na misiji so kandidate zadrževali v zaključnih šolah.

Sekcija za urjenje je leta 1943 dosegla svoj največji obseg, saj je zaposlovala kar 12 častnikov, potem pa se je pričelo obdobje njenega krčenja. Tako so junija 1945 zaprli vse šole za urjenje, razen ene od šol na Bližnjem vzhodu, ki je ostala prehodni tabor za slučajne potrebe po urjenju.

Sekcija za urjenje je opravljala sledeče funkcije:¹⁰⁴

- urila je kandidate za agente SOE in nad njimi prevzela tudi polno odgovornost,
- rekrutirala je inštruktorje urjenja,
- odgovorna je bila sekciji za lastnino SOE, saj je zakupila številne objekte, kjer je urila svoje kandidate,
- odgovorna je bila za blagostanje vseh svojih kandidatov,
- pripravljala je učne načrte urjenja,
- šole je obveščala o najnovejših razvojih in novostih na področju tehnike.

8.2. Pripravljalno urjenje

SOE je med leti 1940 in 1944 osnovala šest šol za pripravljalo urjenje, ki so se nahajale na britanskem otoku pod imeni STS 1, STS 2, STS 3, STS 4, STS 5, STS 6. Na pripravljalnem urjenju so kandidati osvojili osnovno vojaško znanje in disciplino, ki so jo potrebovali na terenu. Vsaka državna sekcija si je prizadevala čim boljše oceniti primernost kandidatov in se znebiti neprimernih in nezanesljivih.¹⁰⁵

Državne sekcije so rekrutirale največ civilnih kandidatov s pomanjkljivim vojaškim znanjem, zato je pripravljalo urjenje odigralo pomembno vlogo. Praviloma so se kandidati različnih narodnosti urili v istih šolah, vendar je vodstvo poskrbelo, da med njimi ni prišlo do stikov. Vsaka šola je delovala kot samostojno poveljstvo, ki jo je upravljal direktor urjenja. Ťenske so imele zelo pomembno vlogo, saj so bile potrebe po šifrantkah in tajnicah velike. Vsak agent se je že na začetku urjenja seznanil s posledicami, ki jih bo lahko nosil v primeru, če pride v sovražnikove roke. Smrtnost med agenti je bila namreč visoka.

¹⁰⁴ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter II, september 1945.

¹⁰⁵ Rigden, SOE Syllabus, str. 2.

Kandidati so se na pripravljalnem urjenju naučili discipline, samozaupanja ter razvili občutek visoke morale. Imeli so tudi veliko vaj za razvoj in vzdrževanje fizične kondicije ter vaj v upravljanju z orožjem. Obdobje pripravljalnega urjenja je odločilno ali se bo kandidata sprejelo na nadaljnje urjenje ali pa odslovalo. Kdor ni zmožgal slediti programu pripravljalnega urjenja, je bil namreč odslovljen.¹⁰⁶

Običajni učni načrt je vseboval naslednje predmete: urjenje z orožjem, rušenje objektov, delovanje na bojišču, osnove signalizacije, branje zemljevidov, fizične aktivnosti. Celotno urjenje je trajalo dva tedna, vendar se je kmalu izkazalo, da je to prekratka doba, zato so tečaj razširili na tri in kasneje na štiri tedne. V času urjenja je bilo vsem kandidatom prepovedano druženje s kandidati ostalih narodnosti. Prosti čas so izkoristili za rekreacijo in obiske bližnje okolice.¹⁰⁷

Sistem pripravljalnega urjenja so kmalu opustili in zamenjali z učinkovitejšim sistemom Students Assessment Board (SAB). SAB ni vseboval učnega programa urjenja, zato so kandidati avtomatsko pričeli s paravojaškim urjenjem, ki se je zaradi ukinitve pripravljalnega podaljšalo. Tudi večina novih kandidatov je še imela osnovna vojaška znanja, zato zanje pripravljalo urjenje ni bilo potrebno.

8.2.1. SAB

Junija leta 1943 je SOE vzpostavila hitrejši in učinkovitejši sistem izbire svojih kandidatov. Sistem pripravljalnega urjenja je bil učinkovit, vendar počasen, saj je razvoj in tempo vojaških aktivnosti hitro naraščal. Leta 1942 je SOE ukinila pripravljalo urjenje in uvedla hitrejši sistem selekcije kandidatov. Z novim sistemom SAB je bilo mogoče v nekaj dneh z obširnimi testi in intervjuji določiti primernost kandidatov za določene vrste dela.¹⁰⁸

Metode testiranja:¹⁰⁹

- navadni/laični intervju - z njim so pridobili osnovne informacije o kandidatu in si oblikovali splošni vtis.
- psihiatrični intervju - psihiater je ocenil, če je kandidat primerna, stabilna osebnost, še posebej pa ga je zanimal njegov značaj.
- psihološki testi - testirali so inteligentnost, spomin, mehanične sposobnosti ter nadarjenost za učenje in pomnenje kandidata.

¹⁰⁶ Beevor, SOE Recollections and reflections, str. 27, 28.

¹⁰⁷ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter III, september 1945.

¹⁰⁸ Rigden, SOE Syllabus, str. 2.

- praktični testi pobude - testirali so stopnjo kandidatovega samozaupanja, vzdržljivost, pogum, skupinski duh.

Tehnike SAB so bile velikokrat razširjene s tehnikami predselekcije in dodatnih pregledih pri psihiatrih. Ti dve tehniki sta se največkrat izvajali zaradi prevelikega števila kandidatov. Bili pa sta zelo učinkoviti, saj sta v zelo kratkem času izbrali primerne kandidate in zavrnili neprimerne.

V jeseni 1944 je bil program urjenja SOE reduciran in SAB je bil 16. novembra 1944 ukinjen. Od tega dne naprej so državni odseki opravljali selekcijo v primeru potrebe po novih agentih.¹¹⁰

8.3. Paravojaško urjenje (skupina A)

8.3.1. Organizacija

Paravojaško urjenje je tako kot pripravljalo pričelo delovati na britanskem otoku. Zaradi potreb po kadru tudi v bolj oddaljenih področjih kot je Evropa, je SOE kmalu pričela z ustanavljanjem podobnih šol tudi drugje po svetu. Večina teh šol se ni imenovala paravojaške, vendar so organizirale paravojaške tečaje, ki so bili skoraj identični tistim na otoku. Paravojaško urjenje se je razvilo iz šol za urjenje sekcije MI(R), ki so delovale že pred letom 1940 na področju, ki so ga imenovali A. Nastale so sledeče šole za paravojaško urjenje: STS 21, STS 22, STS 22a, STS 23, STS 23b, STS 24a, STS 24b, STS 25a, STS 25b, STS 25c. Vsaka šola je bila neodvisna enota pod svojim poveljstvom.¹¹¹

8.3.2. Učni načrt

Paravojaško urjenje je temeljilo na ideji o delovanju vojaških in paravojaških skupin na sovražnikovem okupiranem ozemlju. Paravojaški tečaj je trajal tri tedne, vendar so ga kasneje podaljšali na štiri in po zaprtju pripravljalnih šol na pet tednov.¹¹²

Tečaj je imel tri glavne predmete: učenje uporabe ofenzivnega orožja, fizično urjenje in urjenje v učenju taktike napadov.

Glavne teme učnega načrta, ki so jih večkrat spremenili, so bile sledeče: fizično urjenje, tiho ubijanje, urjenje z orožjem, rušenje objektov, delo z zemljevidom in kompasom,

¹⁰⁹ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter IV, september 1945.

¹¹⁰ Rigden, SOE Syllabus, str. 4.

¹¹¹ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter V, september 1945.

¹¹² TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter V, september 1945.

delovanje na bojišču, taktika napadanja, Morsejeva abeceda, pomorstvo in upravljanje čolna ter ukazi, načrtovanje in poročanje.

Namen fizičnega urjenja je bil pripraviti kandidata do ustrezone fizične kondicije. Kandidati so opravljali tudi vaje za pripravo na padalski tečaj, ki je sledil paravojaškemu. Tiho ubijanje je bila agresivna metoda neoboroženega boja, ki je vključevala metode obrambe proti napadu s hladnim orožjem in druge metode napadov na sovražnikove stražarje. Pri urjenju z orožjem so usposabljali kandidate v streljanju z avtomatsko puško in orožji tujega izvora, ki bi jih kandidati v bodoče lahko uporabljali. Urjenje v rušenju objektov je obsegalo uporabo eksplozivnih in zažigalnih sredstev in je v večji meri potekalo v praktični obliki, saj so kandidati imeli možnost videti učinke delovanja razstrelilnih sredstev. Pri predmetu branje zemljevidov in delo s kompasom so se učili, kako memorirati poti, kako brez zemljevida najti pot podnevi in ponoči ter kako narisati pot s primernimi zaznamki. Učili so jih tudi branja tujih zemljevidov. Pri predmetu delovanje na bojišču so kandidate učili, kako se kot izvidnik ali napadalec neopazno približuje tarčam. Učili so jih tudi kritja, kamuflaže in plazenja. Predmet taktika napadanja je vseboval osnove taktike, ki so temeljile na subverziji in gverilskem vojskovanju, v katerem so bili kandidati izurjeni kot napadalne skupine. Razvijali so načrte za napad na prave tarče kot so železnice in železniške postaje. Morsejeva abeceda je bila vključena v paravojaški tečaj z namenom, da kandidati osvojijo njene osnove. Pri predmetu pomorstvo in upravljanje s čolnom so se učili, kako pristajati z majnim čolnom, kako onesposobiti vse vrste ladij. Ukazi, načrtovanje in poročanje so bili temelj vseh uspešnih operacij. Kandidati so se učili, kako posredovati učinkovite ukaze, kako sestaviti in urediti poročila ter kako podati čim več informacij na čim krajši način.¹¹³

V jeseni 1944 ni bilo več potrebe po urjenju agentov v paravojaškem urjenju, zato so vse šole zaprli.¹¹⁴

8.4. Zaključno urjenje (skupina B)

Šele z vstopom v zaključno urjenje, ki so ga predstavljale zaključne šole, so kandidati ugotovili, kateri tajni služi bi pripadajo in kakšen je namen njihovega urjenja.¹¹⁵

Vsaka od zaključnih šol je bila deljena po nacionalnostih, nadziral pa jih je skupen glavni štab. Inštruktorji, ki so poučevali, so nenehno krožili od ene do druge šole, kar je omogočalo ohranjanje kvalitete in istih standardov poučevanja. SOE je odprla devet

¹¹³ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter V, september 1945.

¹¹⁴ Rigden, SOE Syllabus, str. 5

¹¹⁵ Rigden, SOE Syllabus, str. 6.

zaključnih šol, ki so lahko za tri tedne sprejele največ 80 študentov. Večina šol je SOE odprla med januarjem 1941 in oktobrom 1942. To so bile STS 31, STS 32a, STS 32b, STS 32c, STS 33, STS 34, STS 35, STS 36, STS 37a, STS 37b in vse so delovale na britanskem otoku.

Urjenje je bilo organizirano v petih sektorjih, ki so se delili na tehnike tajnega delovanja, praktične vaje iz tajnega delovanja, organizacija sovražnikovih sil, propaganda ter kode in šifre. Vsak agent, ki se je vrnil iz misije, je o svojih izkušnjah poročal kandidatom za agente na zaključnih šolah.¹¹⁶ Pravkar navedena originalna shema urjenja je bila v praksi večkrat modificirana.

Kmalu je postalo jasno, da je nemogoče uporabljati zaključne šole za usposabljanje agentov in jih po končanem urjenju zadržati za nedoločen čas. Zaradi tega je SOE že zgodaj leta 1941 odprla zadrževalne šole (Holding Schools, kasneje Operational Schools), v katerih so se agentje urili in čakali na zaključno urjenje za določeno specifično operacijo. Kandidati so imeli možnost dodatnega urjenja v pouličnem bojevanju, vožnji z motornimi vozili in kolesi, delu z golobi pismonošami, rokovanju s tujim orožjem, izdelovanju eksplozivnih sredstev ter v vlamljanju.¹¹⁷

SOE je kandidate v zadrževalnih šolah delila po narodnostih in za posamezne nacije tudi ustanovljala zadrževalne šole: STS 45 za Dansko, STS 26 za Norveško, STS 43 in 63 za Poljsko, STS 46 za Češko. Vse našteje državne sekcije so svoje šole upravljale s precejšnjo avtonomijo, ki se je odražala tudi pri avtonomni pravici pri izbiri kandidatov, ki so bili primerni za potencialne agente.¹¹⁸

8.5. Specialno urjenje

SOE je zaključne šole razdelila po specialnih predmetih, ki so se v njih poučevali. Večina teh šol je nastala na britanskem otoku in prva izmed teh je bila STS 17 (šola bivše sekcije D). Bila raziskovalni center in šola, kjer poučevali industrijsko sabotažo ter izdelovanje eksplozivnih in zažigalnih sredstev. Kandidati so se učili, kako onеспособiti tovarniške stroje, železniške povezave in vlake, ladjedelnice, telekomunikacije, letalske posadke ter zasidrane podmornice in ladje.¹¹⁹

STS 39 ali STP je bila ustanovljena, da izuri strokovnjake na področju subverzivne propagande, ki so služili organizaciji PWE. STS 40 ustanovljena septembra 1943 je nudila

¹¹⁶ Rigden, SOE Syllabus, str. 6, 7.

¹¹⁷ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter IX, september 1945.

¹¹⁸ Rigden, SOE Syllabus, str. 8.

¹¹⁹ Rigden, SOE Syllabus, str. 8.

koncentriran desetdnevni tečaj o kodah in šifrah ter uporabi S-telefona.¹²⁰ Veliko je pomagala RAF-u pri izvajanju bombnih operacij. STS 3 (kasneje STS 47) je bila specializirana na področju uporabe min in sovražnikovega orožja. STS 52 je skrbela za urjenje strokovnjakov, ki so zagotavljali varnost radiotelegrafistom na terenu. Zadnja med specialnimi šolami je bila STS 37 (a), majhna šola, ki je urila kandidate v fotografiranju in mikrofotografiranju. Vsaka od specialnih šol je postala tudi raziskovalna ustanova, ki je delovala na področju operativnih metod in tehnik urjenja.¹²¹

Celoten sistem urjenja SOE je bil zgrajen »ad hoc« in je predstavljal kompromis med centraliziranim in decentraliziranim pogledom v tajni službi. Nekateri državne sekcije so bile malo zainteresirane za urjenje kandidatov, medtem ko so druge zahtevale popolni nadzor in organizacijo nad svojimi odseki. Sekcija za urjenje je bila pristojna samo za področje zahodne Evrope, tako da ni imela nadzora nad lokalnimi glavnimi štabi na območju severne Afrike, Italije, Bližnjega vzhoda in Indije. Zaradi tega ni bila nikoli zadovoljna s svojo pozicijo.¹²²

Na žalost ni natančnih podatkov o številu vseh agentov, ki jih je izurila SOE na območju Sredozemlja. Številka je po pisanju Mackenzija¹²³ velika, vendar je po poročanju Londona bilo veliko agentov slabo izurjenih in neprimernih.

8.6. Signalna sekcija

Brezčična radijska telegrafija in letalstvo sta bili ključnega pomena za vzdrževanje stika odporiških gibanj z zavezniškim vrhovnim poveljstvom. Po ločitvi sekcije D od MI6-SIS, je področje signalizacije prišlo pod okrilje SOE, ki je februarja 1942 pridobila lastnega vodilnega častnika. Z razvojem vojne je signalna sekcija pridobila vplivnejši položaj znotraj SOE, kar je privedlo do tega, da je sekcija septembra 1943 dobila člana v svetu SOE. Signalna sekcija je kmalu dobila tudi svojega direktorja, ki je nadzoroval in upravljal celotno mrežo komunikacij po celem svetu. Vsak prekomorski glavni štab je imel svojega direktorja, ki je tesno sodeloval s centralo signalne sekcije v Londonu.¹²⁴ Glavne postaje signalne sekcije so bile v Veliki Britaniji, v Sredozemlju, v Afriki in na Daljnem vzhodu. Začetek delovanja signalne sekcije sega v leto 1941, ko je SOE pričela s prvim pripravljanim urjenjem za radiotelegrafiste.

¹²⁰ S-telefon je omogočal zvezo med letalom in ekipo na terenu.

¹²¹ Mackenzie, str. 732, 733; Rigden, SOE Syllabus, str. 8.

¹²² Mackenzie, str. 733.

¹²³ Mackenzie, str. 734.

¹²⁴ Mackenzie, str. 736.

Januarja 1942 je SOE odprla vmesno postajo na Malti, s katero je vzdrževala stik z Mihailovičevim gibanjem v Jugoslaviji. Podobna postaja je bila načrtovana decembra 1941 v Kairu, vendar je bila zaradi številnih težav odprta šele poleti 1942.¹²⁵

Po izkrcanju zaveznikov v južni Italiji sta alžirska in kairska sekcija SOE vzpostavili svoje baze v bližini Barija, kar je precej zapletlo razmere. V Bariju je jeseni 1943 nastal glavni štab Force 133, ki je izboljšala komunikacijo z Balkanom in izdelala načrte za izpopolnjeno postajo v bližini Barija, ki so jo odprli avgusta 1944. Poleg Force 133 je v Bariju za področje srednje Evrope delovala tudi Force 399. Tretji center, ki je deloval na področju Balkana in Jugoslavije, je bilo letalstvo. Vse tri postaje SOE so aprila 1944 prišle pod okrilje Special Operations Mediterranean (SOM), kar je ublažilo napete odnose med tremi postajami. SOM je zagotovila bolj usklajeno načrtovanje operacij na Balkanu, vendar ni uspela v nameri, da bi združila vse tri postaje.¹²⁶

8.6.1. Urjenje v signalizaciji

Prvi tečaj signalizacije je pričel leta 1941 v eni izmed zaključnih šol (STS 52) v Veliki Britaniji. Tečaj je zajemal šesttedensko učenje brezžične radijske telegrafije ter učenje kod in šifer. Po nekaj mesecih se je izkazalo, da urjenje ni doseglo svojega namena, saj je radiotelegrafistov primanjkovalo, tečaj pa je bil prepočasen. Zaradi velikih potreb po novih radiotelegrafistih je SOE odprla nove šole na Bližnjem vzhodu, severni Afriki, Italiji, vzhodni Evropi in zasedeni Grčiji. Signalna sekcija je poleg agentov drugih držav urila tudi svoje osebje.¹²⁷

Signalna varnost¹²⁸ je predstavljala pomemben delež v izobraževanju, saj je bil nepoučen radiotelegrafist lahka tarča za nasprotnika. Signalna varnost je obsegala obrambo pred dobro opremljeno nemško radijsko varnostno službo. Če je imela možnost prisluškovati oddajniku (W/T), ga je lahko hitro izsledila in določila njegovo lego. Na začetku vojne je dešifriranje nasprotnikovih sporočil predstavljalo le manjši problem za sovražnika, kar je Britance prisilo, da so pričeli uporabljati bolj zapletene šifre. Visoko stopenjskih zapletenih šifer ni bilo mogoče uporabljati, ker agenti niso mogli prenašati kodnih knjig ali kakršnih koli drugih dokumentov. Najpogosteje uporabljene kode so temeljile na neki ključni pesmi, ki si jo je agent zapomnil.

¹²⁵ Mackenzie, str. 737.

¹²⁶ Mackenzie, str. 738.

¹²⁷ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter XIV, september 1945; Mackenzie, str. 739.

8.6.2. Sredstva komuniciranja

Komunikacijski sistem SOE ni bil samo tajen, temveč tudi vojaški, saj je v veliki meri obsegal koordinacijo delovanja precejšnjih vojaških sil. To je vzpodbudilo razvoj novih tehnik, drugačnih od starega sistema vohunjenja. Komunikacije med agentom na terenu in bazo, so zahtevale previdno in skrbno organizacijo. SOE je uporabljala več načinov komuniciranja, med katerimi je bila najbolj razširjena uporaba brezžične radijske telegrafije primerne za pošiljanje kratkih nujnih sporočil, za katere je bil predviden neposreden odgovor. Drugi način je bila kurirska služba, ki je prenašala dolga pomembna in manj vojaško pomembna sporočila ter zemljevide. Tretji način so predstavljala navidezno nedolga pisma poslana v nevtralne države. Poleg treh osnovnih načinov je SOE uporabljala še druge metode: telefoniranje ali pošiljanje telegramov, oglaševanje v medijih, diplomatska pošta in golobe pismonoše.¹²⁹

W/T oddajnik je bil najprimernejša naprava za hitro komuniciranje in takojšnjo pridobitev odgovora. Radiotelegrafist je bil visoko kvalificirana in izurjena oseba, ki je delovala pod krinko. Za nemoteno dejavnost in njegovo varnost je bilo treba upoštevati sledeče varnostne ukrepe:¹³⁰

- radiotelegrafista se ni smelo izrabiti za drugo delo,
- ostali agentje niso smeli nadomestiti radiotelegrafistovega mesta,
- sporočila so bila lahko dolga od 150 do 400 znakov,
- edino sporočila, ki se niso dala prenesti preko drugih poti, so lahko potovala preko brezžične komunikacije,
- vsako rezervno sredstvo komuniciranja je moralo biti vzpostavljeno z radiotelegrafistom.

W/T oddajniki so največkrat prenašali v kovčku, ki ga je moral radiotelegrafist ob prihodu na okupirano območje zakopati. Kovčke so tudi kamuflirali in veljalo je pravilo, da se je radiotelegrafist s kovčkom nenehno premikal, saj je tako obstajala manjša verjetnost, da bi ga sovražnik odkril. Radiotelegrafisti so imeli ločeno tehnično urjenje tako v uporabi kot vzdrževanju W/T oddajnikov, kodiranju in šifriranju ter varnostnem nadzoru. Največkrat so kandidate za radiotelegrafiste poslali na različne lokacije na terenu, kjer so vadili v

¹²⁸ Podrobneje o signalni varnosti v Mackenzie, str. 741.

¹²⁹ Rigden, SOE Syllabus, str. 119-123.

¹³⁰ TNA HS 7/55, Communications-external, A 20, september 1943.

sprejemanju in oddajanju sporočil. Urjenje je tudi obsegalo, kako prestati policijsko preiskavo v primeru aretacije.¹³¹

Pred odhodom je vsak radiotelegrafist dobil celoten načrt o poteku oddajanja in klicne oznake. Načrt je imel oznako tajnega dokumenta in je bil pomembnejši od samega W/T oddajnika, zato je moral radiotelegrafist delati v skladu z načrtom. Če se načrta ni držal, ga je baza lahko hitro zaznala in sankcionirala njegovo početje. Ponavadi je bil radiotelegrafist vključen v omrežje le za kratek čas, sporočila pa so morala biti kratka in zgoščena brez odvečnih besed. Šifriranje in dešifriranje sporočil je bilo največkrat v pristojnosti nadrejenega oziroma druge osebe, ki je delovala na terenu, vendar se to v praksi ni vedno izvajalo.

V času oddajanja je vsak radiotelegrafist upošteval sledeča priporočila:¹³²

- Vedno je moral imeti alternativne W/T oddajnike, skrite na različnih mestih in s katerimi je lahko oddajal ob različnih urah in dnevih.
- Priporočljivo je bilo, da je imel ob sebi soborce, ki so ga posvarili pred morebitno nevarnostjo in mu pomagali pri prenašanju W/T oddajnika.
- Blizu mesta oddajanja je moral imeti opazovalno točko od koder je lahko opazoval približevanje sovražnikovih enot.
- Vsak agent je imel poleg W/T oddajnika tudi pištolo za osebno varnost.

Kodirana in šifrirana sporočila so sestavljali z namenom, da jih je razumel naslovnik, ne pa sovražnik. Kode so bile metoda prikrivanja sporočila na način, ki je izgledal nedolžno, medtem ko je šifra način pretvorbe sporočila v simbole, ki nima pomena za osebo brez šifrnega ključa. SOE je največkrat uporabljala enostavne kodirane besede, nedolžne pisemske kode, šifre z zamenjavo in šifre z dvojno premestitvijo.¹³³

8.7. Urjenje osebja SOE¹³⁴

Poleg štiristopenjskega urjenja je SOE izvajala tudi raznovrstna urjenja, kot sta bili »Jedburgh« urjenje in tečaji za osebje SOE, ki je urilo kandidate. »Jedburgh« je bilo ime kode, ki je bilo dodeljeno eni izmed sekcij SOE, ki je odpošiljala zavezniške misije v Francijo in države Beneluksa, da bi vzdrževale stik z odporniškimi skupinami.

¹³¹ TNA HS 7/55, The W/T operator at work, A 20, februar 1944, str. 1.

¹³² TNA HS 7/55, The W/T operator at work, A 20, februar 1944, str. 2.

¹³³ TNA HS 7/55, Codes and ciphers, D1, september 1943.

¹³⁴ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter XII, september 1945.

Tudi osebjem SOE je moralo skozi urjenje v krajši obliki, velikokrat zgolj formalno, saj so bile potrebe po osebjem prevelike, zato veliko inštruktorjev urjenja ni opravljalo. Večina inštruktorjev je bila izbranih na osnovi osebnih priporočil, če pa to ni bilo mogoče, so to opravili z intervjuji. Morali so pokazati znanje in večino paravojaške stroke, padalstva, zaključnih urjenj, propagande, industrijske sabotaje, znanje iz področja uporabe min, tujega orožja in operativnega urjenja.

Večina agentov je bila izurjenih pod okriljem sekcije za urjenje, razen visoko tehnično specializirano urjenje in urjenje, ki so ga izvajale posamezne državne sekcije.

8.8. Pomoč ostalim organizacijam in službam

SOE je veliko sodelovala tudi z drugimi organizacijami in službami, med katerimi je bila v prvi vrsti britanska sekcija za vojno propagando (PWE). Njene agente je urila v upravljanju z orožjem, padalstvu, tehnikah tajnega delovanja in sodelovala pri selekciji osebjem. SOE je prevzela vsa urjenja padalcev za tajno službo »C« (MI6), posebno službo britanskega letalstva Special Air Service (SAS), ter organizacij Special Allied Airborne Rescue Force (SAARF).¹³⁵ S tajno protiobveščevalno službo MI5 je bila SOE od samega začetka v dobrih odnosih, kar se je kazalo tudi v pomoči pri metodah tajnega vojskovanja in tečajih kontra-špijonaže. Ameriški OSS je nudila vse šole specialnega urjenja, kjer je lahko urila in izobraževala svoje kandidate. Francoski organizaciji Direction Generale des Etudes et Recherches (DGER) je SOE pomagala pri vzpostavitvi skupine šol za specialno urjenje znanih pod imenom Centre 20.¹³⁶

8.9. Prekomorske šole

SOE je ustanovila tudi številne šole za specialno urjenje (STS) izven Velike Britanije. STS 101 je bila ustanovljena julija 1941 v Singapurju za misije na vzhodu. STS (ME) 102 je bila odprta pri Ramat Davidu blizu Haife, kjer je delovala do zavezniškega izkrcanja v južni Italiji. Ta šola je urila agente za operacije na Balkanu in Blitnjem vzhodu. Več STS je bilo ustanovljenih tudi v Alžiriji, in sicer za urjenje kandidatov, ki so jih pošiljali v južno Francijo in Italijo. Tudi te so se po izkrcanju zaveznikov v južni Italiji preselile v južno Italijo. STS je

¹³⁵ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter XVI, september 1945.

¹³⁶ Rigden, SOE Syllabus, str. 18.

delovala tudi v Indiji blizu Poona in v Avstraliji v okviru Special Operations Australia (SOA), ki je delovala za države, ki jih je zasedla Japonska.¹³⁷

Nobena od prekomorskih STS ni bila pod nadzorom direktorja urjenja, čeprav si je center v Londonu prizadeval, da jih dobi pod svoje okrilje.¹³⁸

To je veljalo tudi za STS 103 (Camp X), ki jo je sekcija za urjenje iz Londona samo nadzirala, medtem ko je z njo upravljala lokalna New York Mission. Nastanjena je bila v Kanadi v okolici Toronta, kjer so jo odprli 9. decembra 1941. Šola je imela funkcijo uriti moč rekrutirane po vsej Ameriki za potrebe SOE v Evropi. S prvimi tečaji je pričela decembra 1941. Urila je številne kandidate za varnostno ter propagandno delo v Južni Ameriki. Kandidati, ki jih je SOE potrebovala za delo v Evropi, so obiskovali pripravljalno in paravojaško urjenje ter urjenje na področju propagande.¹³⁹

STS 103 je tudi številnim drugim ameriškim organizacijam pri ustanavljanju njihovih šol in urjenju njihovega osebja. Skoraj vse osebje OSS je šlo skozi to šolo. Učni načrt STS 103 je bil zelo širok v primerjavi z ostalimi STS.

8.10. Končna opravila pred odhodom v misije

V času pred odhodom v misijo je moral agent opraviti temeljit pregled vsega, kar so mu dali s seboj in preveriti, ali je seznanjen z vsemi danimi napotki. Agent je moral imeti ostrižene lase, obrito brado in brke, urejene roke, nohte in stopala ter odstranjene sledove nikotina s prstov. Obleka je morala biti kvalitetna in čista, ne preveč obnošena, primerna za območje, kamor je bil agent poslan. Čevlji so morali biti izbrane blagovne znamke, z gumijasto peto. Agent je moral preveriti, ali potrebujejo popravilo. Preveriti je moral vso osebno lastnino, ki je bila lahko sumljiva od ure, listnice, zobne ščetke, glavnika, nalivnega peresa, pisem, fotografij.

Agent je moral dalje preveriti, ali so njegove osebne navade nenavadne za državo, kamor je namenjen. Dokumenti so bili izvrstno ponarejeni, agent pa je moral preveriti ali so vsi podatki pravilni. Pregledati je moral tudi vso opremo in orožje, ki ga je prejel. To so bili zemljevid, kompas, svetilka, prva pomoč, lopatka, denar, hrana, zdravila (če je zanje zaprosil), med katerimi so bili tudi benzedrin in ptomainske tablete. Agent je dobil tudi

¹³⁷ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter XV, september 1945; Rigden, SOE Syllabus, str. 11.

¹³⁸ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter XV, september 1945.

¹³⁹ TNA HS 7/51, History of the Training Section of SOE, Chapter XV, september 1945.

osebno oborožitve, ki je bila predvidena glede na zastavljeno nalogo v misiji. Nekateri osebne oborožitve niso dobili, medtem ko so drugi poleg pištol dobili tudi brzostrelke.¹⁴⁰

Preden so se agentje odpravili na misijo, jih je jugoslovanska vlada poklicala na ambasado, kjer so jih izbrisali s seznama pripadnikov jugoslovanske vojske, kar je pomenilo, da so od takrat naprej v celoti pripadali Britancem. Jugoslovanska vlada je agentom včasih izplačala 500 egiptovskih funtov kot nekakšno odpravnino, medtem ko je SOE dala vsakemu slovenskemu agentu 250.000 lir in 270 suverenih dukatov, kar je bilo za takratne razmere zelo visoka vsota. Od orožja so dobili dve pištoli znamke Bereta in Colt, granate, včasih tudi brzostrelko ter druge pripomočke kot topografske karte, kompas, W/T oddajnik.¹⁴¹

8.11. Izbira mest za spuščanje padalcev in ureditev njihovega sprejema

Najugodnejše razmere za spust padalskih misij so bile ob svetli mesečini. Mesta za spuščanje so izbirali na odprtih področjih, lahko prepoznavnih tudi v nočnem času, v bližini pa se ni smelo nahajati telegrafsko in HT omrežje. Na sredini teh mest naj ne bi bilo posameznih dreves, v bližini pa naj bi bila predvidena vsaj ena varna hiša, kamor bi se člani misije lahko zatekli. Sprejemna skupina in organizator spuščanja sta morala biti dogovorjena za točno določeno uro spuščanja v predvidenih petih do šestih zaporednih nočeh v času jasne lune.¹⁴²

¹⁴⁰ Rigden, SOE Syllabus, str. 147.

¹⁴¹ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

¹⁴² Rigden, SOE Syllabus, str. 146.

9 URJENJE SLOVENSКИH KANDIDATOV SOE ZA POSEBNE OPERACIJE

9.1. Kdo so bili Slovenci v SOE?

Med številnimi balkanskimi narodi, ki so se urili na Bližnjem vzhodu, je bilo precej Slovencev, ki sta jih urila tajni službi SOE in ISLD. Ocene o tem koliko in kdo so bili Slovenci, ki jih je izurila SOE ter poslala na misije v Slovenijo, se ne ujemajo. Do sedaj so o Slovencih v SOE pisali Jože Vidic, Ljuba Dornik Šubelj, Gorazd Bajc, John Earle ter preživeli pripadniki SOE, ki so svoje prispevke objavili v tržaški reviji Mladika, ki jo ureja novinar Ivo Jevnikar.

Največ Slovencev je za posebne operacije izurila tajna služba ISLD, znana kot kritje za MI6-SIS, vendar arhivi te tajne službe niso odprti, tako da obširnejših raziskav ne moremo opraviti. Od vseh izbranih in izurjenih Slovencev jih je vsaj 22 odšlo v posebne operacije v sklopu ISLD, medtem ko Bajc omenja, da jih je bilo v sklopu SOE vsaj sedem.¹⁴³

Pri SOE so se izurili in nato dejansko spustili s padali na slovenska tla naslednji: Ivo Božič, Alojz Černigoj, Marjan Fegec, Valter Gorjanc, Stanislav Simčič, Cvetko Šuligoj. Poleg teh je SOE izurila, vendar ne poslala v Slovenijo, še Zdravka Piška, Antona Zupana, Dušana Lebana in Alojza Jeriča.¹⁴⁴ Zadnji štirje niso bili poslani na misije, najverjetneje zaradi zdravstvenih težav in previsoke starosti.

Fegec, Simčič, Šuligoj, Gorjanc, Božič, Piško in Černigoj so bili decembra 1941 poslani iz Gardnega bataljona na tečaj urjenja v Haifo, in sicer 30. decembra 1941.¹⁴⁵ Po drugih podatkih, ki jih navajajo britanski viri, bi moral biti v tej skupini tudi Zupan.¹⁴⁶

SOE je skrbela tudi za evidenco kandidatov, ki jih je urila. Vsak je imel svoj osebni dosje, ki je vseboval naslednje podatke: ime in priimek, državljanstvo, stan, datum in kraj rojstva, ime matere in očeta, izobrazba, poklic, znanje jezikov, poznavanje geografskih regij, hobiji, specifične kvalifikacije, vojaške izkušnje, opravljeni tečaji. Zelo zanimive so ocene o urjenju kandidatov, ki jih je morali napisati inštruktorji urjenja.¹⁴⁷

Večina slovenskih fantov je prihajala iz Primorske, razen Lebana, ki je bil iz Ljubljane in Zupana iz Št. Jurija v okolici Škofje Loke. Zupan bil je starejši, kar se je kazalo pri urjenju, saj je le s težavo sledil vsem naporom. Kot narednik je imel za seboj bogato poklicno kariero

¹⁴³ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 323.

¹⁴⁴ TNA HS 5/908, Training of B1 personnel, D/H304 to B1, 30. 3. 1943.

¹⁴⁵ TNA HS 5/167, from DH/20 to London, 11. 8. 1942; MLA/2003/7, str. 23.

¹⁴⁶ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Anton Zupan.

¹⁴⁷ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942.

pripadnika francoske tujske legije. Septembra 1943 je SOE načrtovala, da bi Zupana poslala z misijo »Gunman« v partizanski glavni štab Slovenije, vendar se to ni zgodilo.¹⁴⁸

O Slovencu Dušanu Lebanu imamo veliko podatkov, ki se ne ujemajo v celoti. V njegovi osebni kartoteki piše, da je bil dvajsetletni Ljubljčan, že poročen in na poziciji direktorja banke. Končano je imel srednjo tehnično šolo in po vsej verjetnosti je delal kot tehnik na letalski šoli pri Ljubljani. Ne vemo, kako se je znašel na Bližnjem vzhodu, vemo pa, da je imel odlične ocene inštruktorjev (o tem podrobneje kasneje). Verjetno je bil na začetku vojne nekje v Grčiji in od tam bežal na Bližnji vzhod. Na žalost nimamo navedenega vzroka, zakaj po končanem urjenju ni bil poslan v Slovenijo.¹⁴⁹

9.2. Osebne in fizične karakteristike Slovencev

Slovenci, še posebej Primorci, so bili zelo primerni sodelavci SOE, saj so poznali kraje in jezike, kamor je SOE pošiljala svoje misije. Veljali so za izredno zanesljive fante polne patriotizma in ljubezni do domovine. Agent, ki ga je iskala SOE, je moral biti razgledan, pogumen, po možnosti neporočen in seznanjen s političnim in gospodarskim položajem okupiranega ozemlja. Največji pozitivni karakteristiki slovenskih fantov sta bili vsekakor velika motiviranost za delo in patriotizem.¹⁵⁰

Slovenci so največkrat označeni kot zelo uspešni z zelo dobrim značajem, dobrim zdravjem in oznakami inteligentov, hiter, pošten in predan svojemu delu. Za razliko od kandidatov drugih narodnosti so veljali za zelo zanesljive osebe.¹⁵¹

Zelo pomembno vlogo je pri agentu odigralo poznavanje jezika neke regije, kamor naj bi bil poslan. Britanci so sprva predvidevali poslati v Jugoslavijo tiste svoje častnike, ki poznajo srbohrvaški jezik in pokrajino. Teh kandidatov je bilo malo, zato so se odločili, da bodo pošiljali jugoslovanske kandidate, saj bi ti učinkoviteje pridobivali informacije in hitreje vzpostavili stik z domačim okoljem. Nazadnje se je največkrat zgodilo, da je bil v vsaki vojaški misiji britanski častnik s tolmačem, kajti pomembna je bila tudi politična vloga misij.

Pomembno vlogo je igral tudi Rudolf, ki je v Kairu izdajal časopisa Bazovica in Šotorska knjižnica. Med slovenskimi vojaki sta širila ljubezen do domovine in krepila nacionalna čustva. Bazovica je objavljala novice o domovini, analize vojaških bitk, poezijo in vaje iz osnov angleščine za slovenske vojake na Bližnjem vzhodu. Bazovica je motivirala

¹⁴⁸ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Anton Zupan; Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 306.

¹⁴⁹ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Dušan Leban.

¹⁵⁰ TNA HS 5/907, Operations: air supplies, sorties; Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 229.

¹⁵¹ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942.

številne fante, da so se udeležili urjenja za posebne operacije, ki sta jih vodili SOE, ISLD in tudi ameriška OSS. Rudolf je imel sicer manj opravka s prostovoljci, ki so delali za SOE, vendar so ga tudi ti zelo spoštovali. Predstavljal je zaupanje, avtoriteto, saj ga je odlikoval izreden občutek do sočloveka.

Šotorska knjižnica¹⁵² je tudi veliko prispevala k motivaciji in krepitvi nacionalnega čuta slovenskih vojakov. Rudolf je v njej objavljala prispevke Frana Saleškega Finčgarja, Franceta Bevka, Karla Široka, Alekseja Nikolajeviča Tolstoja, Franceta Prešerna, Ivana Gradnika, Josipa Stritarja in dela številnih drugih slovenskih in tujih literatov. Ena izmed številjk je izšla v obliki kratke Slovenske jezikovne vadnice, ki je bila namenjena primorski mladini, ki jo je fašizem oropal slovenske tiskane besede. Po Schreinerju in Bezljaku jo je priredil sam Ivan Rudolf.

9.2.1. Ocene posameznih Slovencev iz osebnih dosjejev SOE

Stanko Simčič

Rodil se je 24. avgusta 1916. V STS 102 je prišel 30. decembra 1941. Uril se je na tečaju za diverzante in saboterje. SOE ga je ocenjevala kot človeka dobrega značaja in zdravja, dobrega na področju razstreljevanja, preživetja v naravi, uporabe orožja in pomorstva. Ocenjen je bil kot inteligenten, hiter in pošten. V prostem času je boksal, plaval in vozil motorna vozila. Poznal je področje Gorice, Ligurije, Trsta, Reke in Libije in nekoliko območje Rima. Govoril je italijansko, slovensko, srbsko in furlansko narečje.¹⁵³

Tečaj padalstva je končal 13. maja 1942. Napredoval je v čin narednika in po britanskih virih bil izurjen tudi kot radiotelegrafist, čeprav sam pravi, da se je učil le osnove radiotelegrafije.¹⁵⁴

Ivo Božič

Rodil se je 9. oktobra 1920. V STS 102 je prišel 30. decembra 1941. Opravil je tečaj radiotelegrafije. Božiča je SOE ocenjevala kot hitrega in poštenega agenta. V njegovem osebnem dosjeju je ohranjena tudi ocena Rudolfa, ki ga označuje kot zanesljivega človeka, ki je dober patriot. Padalski tečaj je zaključil 27. avgusta 1942. V prostem času je zelo rad igral

¹⁵² Podrobneje v Šotorska knjižnica - časopis se dobimo v rokopisni čitalnici NUK.

¹⁵³ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, Stanislav Simčič; HS 5/167, from DH/20 to London, 11. 8. 1942.

¹⁵⁴ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

nogomet, kolesaril ter bil dober voznik in plavalec. Poleg slovenščine je govoril italijansko, srbsko in nekaj malega francosko. Poznal je območje Gorice in okolice.¹⁵⁵

Cvetko Šuligoj

Rodil se je 4. maja 1915. V STS 102 je prispel 20. decembra 1941. Opravil je tečaj za diverzante in saboterje. Ocenjevali so ga z naslednjimi oznakami: pustil dober vtis, dober za samostojno delo. Dober je bil v razstreljevanju, delovanju na bojišču, uporabi orožja. Padalski tečaj je opravil 13. maja 1942. Poleg slovenščine je govoril italijansko in furlansko narečje. Poznal je področje Gorice, Libije, Sicilije in Rima. Napredoval je v čin narednika.¹⁵⁶

Alojz Černigoj

Rodil se je 16. junija 1916. V STS 102 je prispel 30. decembra 1941. Opravil je tečaj radiotelegrafije ter padalski tečaj skupaj z Božičem. Ocenjevali so ga kot radiotelegrafista, ki je v učenju napravil velik napredek. Poleg slovenščine je dobro govoril italijansko in razumel srbsko. Poznal je področje Gorice in okolice.¹⁵⁷

Valter Gorjanc

Rodil se je 26. decembra 1916. V STS 102 je prišel 30. decembra 1941. Opravil je tečaj za diverzante in saboterje. Gorjanc je imel izvrstne lastnosti, saj je bil ocenjen z naslednjimi oznakami: izvrsten značaj, inteligenen, dobrega zdravja, dober na področju razstreljevanja, ravnanja z orožjem, delovanja na bojišču in pomorstva; zanesljiv in hiter. Opravil je tečaj padalstva, 13. maja 1942. Poznal je področje Libije, Toskane, Trsta in Gorice. Govoril je slovensko in italijansko. Napredoval je v čin narednika.¹⁵⁸

Zdravko Piško

Rodil se je 10. maja 1919. Na žalost kratkega osebnega dosjeja Zdravka Piška ni v dokumentaciji SOE, je pa o njem nekaj napisanega v reviji Mladika. O njem vemo, da je z ostalimi Slovenci opravil tečaj za diverzante in saboterje ter padalski tečaj, vendar v Slovenijo kot padalec ni bil poslan. Po pripovedovanju Simčiča so mu zdravstvene težave preprečile

¹⁵⁵ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Ivo Božič.

¹⁵⁶ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Cvetko Šuligoj.

¹⁵⁷ TNA HS 5/167, from DH/20 to London, 11. 8. 1942.

¹⁵⁸ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Valter Gorjanc; HS 5/167, from DH/20 to London, 11. 8. 1942.

odhod, zato je ostal v Jugoslovanskem kraljevem gardnem bataljonu in se kasneje pridružil partizanom, kjer je bil udeležen kot prekomorec v 11. dalmatinski udarni brigadi.¹⁵⁹

Dušan Leban

Rodil se je 20. marca 1920. O njegovem prihodu v STS 102 nimamo podatka, saj je njegova pot do tečaja za diverzante in saboterje precej drugačna. Ocenjen je bil kot najboljši učenec na tečaju, inteligenten, hiter, zanesljiv in dobrega značaja. Blestel je v vseh predmetih na tečaju. V virih dobimo podatke, da je Leban opravljal tudi radiotelegrafski tečaj, vendar natančnejših podrobnosti niso podane.¹⁶⁰ Rad se je ukvarjal z vsemi vrstami športov, še posebej pa je rad plaval in vozil motorna vozila. Poznal je sledeča področja: Slovenija, Čačak, Požega, Ulice, Atene, Kalmate in Argos. Govoril je slovensko, nemško, grško in nekaj malega francoščine. Po opravljenem padalskem tečaju se je za njim izgubila vsaka sled. Kot Piško, Jerič in Zupan ni bil poslan v Slovenijo.¹⁶¹

Anton Zupan

Rodil se je 6. junija 1897. V STS 102 je prišel 30. decembra 1941, kjer je opravljal tečaj za diverzante in saboterje. Ocenjen je kot učenec dobrega značaja, ki se zelo trudi, vendar ni sposoben za samostojne akcije. Poznal je področja Slovenije, Hrvaške, Maroka in Sirije. Govoril je slovensko, nemško, tržaško narečje in nekaj malega francoščine. Po opravljenem padalskem tečaju je bil predviden za misijo v Jugoslavijo, vendar ga potem niso poslali. Napredoval je v čin narednika.¹⁶²

Alojz Jerič

Rodil se je 24. aprila 1920. V STS 102 je opravljal tečaj za diverzante in saboterje ter padalski tečaj. Po ocenah inštruktorjev se na tečaju ni dobro izkazal. Ocenjevali so ga kot kandidata, ki se veliko trudi in je vztrajen, vendar pri posameznih predmetih ni dosegal dobrih rezultatov. Za razliko od ostalih je bil počasen v učenju, vendar kot njegovo pozitivno lastnost opredeljujejo visok nivo samozavesti. Zelo rad je plaval in vozil motorna vozila. Poznal je področje Trsta in Gorice z okolico. Govoril je slovensko in perfektno italijansko.¹⁶³

¹⁵⁹ MLA/2003/10, str. 24; Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

¹⁶⁰ TNA HS 5/908, Training B1 personnel, D/H304 to B1, 30. 3. 1943, appendix 1.

¹⁶¹ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Dušan Leban.

¹⁶² TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Anton Zupan.

¹⁶³ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Alojz Jerič.

Marjan Fegec

Rodil se je 4. decembra 1917. V STS 102 je prispel 30. decembra 1941, kjer je opravljajal tečaj za diverzante in saboterje. Poleg Lebana je bil edini Slovenec s končano srednjo šolo. Ocenjevali so ga kot izredno inteligentnega učenca z zelo hitrim razmišljanjem in dojemanjem snovi, dobrim zdravjem in značajem. Opredelili so ga kot zanesljivega, zmožnega za vrsto dejavnosti, dobrega organizatorja, ki je tudi primeren za samostojne akcije. Velikokrat se je zanašal na lastno iniciativo, ki se je izkazala kot uspešna. Poznal je področje severne Italije, Ljubljane in Libije. Govoril je slovensko, italijansko, slabše pa francosko in poljsko. Padalski tečaj je opravil 27. avgusta 1942. Napredoval je v čin narednika.¹⁶⁴

9.3. Šola za specialno urjenje 102 (Special Training School 102-STs 102)

9.3.1. Ustanovitev šole in sodelovanje z ISLD

Slovenski kandidati SOE so se urili v šoli za specialno urjenje 102 (STs 102), ki je bila prva izmed šol urjenja, ki jih je SOE ustanovila izven Velike Britanije. Ustanovili so jo na Mount Carmel blizu Haife v Palestini. Nekateri viri poročajo, da je bila šola odprta decembra 1940,¹⁶⁵ medtem ko Bajc¹⁶⁶ in tudi drugi viri SOE omenjajo ustanovitev 19. avgusta 1941. Šola je do marca 1943 formalno vodila ISLD, SOE pa je zraven sodelovala.

Britanci so z ustanovitvijo STs 102 načrtovali, da bodo v centru urili jugoslovanske radiotelegrafiste in diverzante, ki jih bodo poslali v Jugoslavijo. Poleg Slovencev in istrskih Hrvatov so se v šoli urili še hrvaški rekruti iz Amerike, Srbi ter britanski častniki, ki jih je SOE potrebovala za področje Jugoslavije. Poleg kandidatov jugoslovanskih narodov so urili tudi rekrute drugih držav za misije na področju Balkana in Bližnjega vzhoda.¹⁶⁷ V sklop urjenja je bil vključen tudi tečaj padalstva, ki so ga izvajali pri Suezju na Sinajskem polotoku. Padalski tečaj so morali opraviti vsi, ki so hoteli na misije, saj je večina agentov prišla na okupirana področja kot padalci. STs 102 je bila pod nadzorom SOM in po izkrcanju zaveznikov v južni Italiji je bila tja tudi premeščena. Šola je vodilo lokalno osebje SOE, dokler ni prišlo na Bližnji vzhod stalno usposobljeno osebje iz Anglije.

Poleg tega da si je SOE morala šolo deliti z močnejšo in vplivnejšo ISLD, je iz poročila iz 23. oktobra 1942 razvidno, da so STs 102 slabo upravljali in da bo v bodoče

¹⁶⁴ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942, Marjan Fegec.

¹⁶⁵ TNA HS 7/51, History of training the section of SOE, 1940-1945, September 1945, str. 76.

¹⁶⁶ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 225.

¹⁶⁷ TNA HS 5/908, Training of B1 personnel, D/H304 to B1, 30. 3. 1943, str. 1.

potrebna reorganizacija.¹⁶⁸ SOE Bližnji vzhod si je v prihodnosti prizadevala uresničiti naloge, kot so prevzeti popolni nadzor nad samostanom na gori Mt. Carmel, kjer je bila nastanjena STS 102.

Pojavljale so se tudi težnje, da bi v STS 102 nadaljevali z nekakšnim podiplomskim oziroma osvežujočim tečajem, kjer bi kandidate urili v specializiranih strokah.¹⁶⁹ Vse STS, brez STS 102, so izurile 13 Jugoslovanov, ki so se v večji meri izurili v STS 103 v Kanadi. Večina Jugoslovanov je v STS 103 opravljala le pripravljalo osnovno urjenje, nato pa so jih poslali na šolanje v Veliko Britanijo ali Palestino v STS 102. Število 13 je precej nizko glede na število vseh Jugoslovanov, ki jih je SOE rekrutirala. Med urjenjem je veliko kandidatov odpadlo zaradi fizičnih in psihičnih razlogov. Zdravniška poročila zavrženih kandidatov poročajo, da je bila večina zavrženih zaradi nesposobnosti koncentracije pri delu, pomankanja nadpovprečne inteligence in zavrnitve opravljanja nasilnih vaj. Zanimiv podatek je število pri SOE izurjenih agentov SIS-MI6, ki jih je bilo 872, kar je več kot vseh Francozov in Norvežanov v vrstah SOE. Visoka številka je odraz dobrega sodelovanja med obema tajnima službama, ki se je razvilo po začetnih zapletih.¹⁷⁰

Poleg SOE je v STS 102 urila svoje kandidate tudi tajna služba ISLD. Ta je izurila največ Slovencev in aprila 1942 formirala svojo prvo skupino in jih 11 poslala v misije. Pri oblikovanju prve skupine je bil soudelež en tudi Krek.¹⁷¹

Januarja 1943 je ISLD v Kairu formirala svojo drugo skupino Slovencev in nato tri poslala na misije. Po septembru 1943 se je ISLD preselila v Bari v južno Italijo in se preimenovala v Sekcijo N.1 (U) in tam formirala še tretjo skupino Slovencev. Od teh jih je sedem poslala na misije.¹⁷²

9.3.2. Organizacija STS 102

Predvideno urjenje za novega kandidata z osnovnim vojaškim predznanjem je trajalo najmanj tri mesece, od katerih sta bila dva meseca namenjena usposabljanju, en mesec pa je bil namenjen učenju jezika in poznavanju družbenega ter kulturnega ozadja področja, kamor naj bi bil agent poslan. Zadnji mesec je ponavadi potekal v Kairu.

Dne 30. marca 1943 je za sekcijo B1 delalo 90 ljudi. V Kairu je bilo takrat 10 častnikov, od teh nekaj članov B1 in 50 drugih, ki so bili oficirji in navadni vojaki. 15

¹⁶⁸ TNA HS 3/207, D/CD(a) to D/HV, 23. 10. 1942.

¹⁶⁹ TNA HS 5/908, Training of B1 personnel, 2. 4. 1943.

¹⁷⁰ TNA HS 8/435, History of the Training Section of SOE, appendix IV, str. 206.

¹⁷¹ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 226.

¹⁷² Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 226-228.

rekrutov se je urilo v Haifi in naj bi se vrnili v Kairo, pet pa jih je dobila B1 v Jugoslovanskem gardnem bataljonu. Pet hrvaških rekrutov in pet britanskih častnikov pa naj bi se v kratkem vključilo v B1. Isto poročilo SOE 30. marca 1943 omenja 10 Slovencev, od katerih so štirje že končali tečaj (Simčič, Šuligoj, Gorjanc in Božič) in čakajo v Kairu, dva radiotelegrafista (Leban in Černigoj) sta bila na tečaju signalizacije, štirje že izurjeni (Fegec, Zupan, Jerič in Piško) pa so se nahajali v Jugoslovanskem kraljevem gardnem bataljonu.¹⁷³

Slovenci so opravljali tečaj za diverzante in saboterje ter tečaj radiotelegrafije, ki sta trajala tri mesece. Po treh mesecih so morali vsi opraviti še tečaj padalstva, ki je trajal približno en mesec ali manj. V času urjenja je vsaka skupina dobila tudi tolmača, ki je prevajal iz angleškega v srbohrvaški jezik. Slovenski kandidati SOE so dobili tolmača bolgarske narodnosti, ki je več govoril bolgarsko kot srbohrvaško. Hrana, ki so jo v času urjenja jedli, je bila doma pripravljena hrana. Slovenci so dobili poljskega kuharja, ki so ga sami plačevali, ta pa jim je pripravljala hrano po njihovem okusu.¹⁷⁴ Predvidenih načrtov o energijski vrednosti hrane, ki jo mora kandidat zaužiti v STS 102, ni bilo, čeprav se v dokumentih SOE dobi tudi take podatke. Kljub temu so veljale nekatere omejitve glede tega, kje se lahko določeno hrano kupuje. Prepovedano je bilo barantanje za hrano v manjših vaseh. V primeru da hrane drugje ni bilo mogoče dobiti, se je STS 102 obvezala, da bo dovažala hrano enkrat v štirih dneh.¹⁷⁵

Do pomladi 1942 so vsi opravili tečaje in odšli na padalski tečaj pri Suez, ki je bil pogoj za odhod na misijo. Po padalskem tečaju so se vrnili na nadaljno urjenje v Kairo. Čakali so na primeren trenutek za odhod v domovino in nadaljevali z učenjem saboterstva in diverzantstva, vendar bolj na teoretični ravni, ker ni bilo ugodnih pogojev za terensko delo. Urili so se v fizični kondiciji, vožnji in vzdrževanju motornih vozil, angleščini, branju in prerinovanju zemljevidov. Tudi radiotelegrafisti so nadaljevali svoje šolanje, in sicer v praktični uporabi W/T oddajnikov.¹⁷⁶

Vsak izmed kandidatov je v času urjenja prejemal plačo 32 egiptovskih funtov, ki jih je enkrat mesečno zagotavljala jugoslovanska vlada. To je bila visoka vsota primerljiva s častniško plačo v Jugoslovanskem gardnem bataljonu. Zgodilo se je, da kakšen mesec plače niso prejeli zaradi sporov v vladi, zato so jim Britanci izplačali akontacijo po deset funtov.¹⁷⁷

¹⁷³ TNA HS 5/908, Training of B1 personnel, apendix I, 30. 3. 1943.

¹⁷⁴ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

¹⁷⁵ TNA HS 5/908, Report on rehearsal and specialist training schemes, appendix VI, 27. 3. 1943.

¹⁷⁶ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

¹⁷⁷ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

Marca 1943 so se jugoslovanski rekruti urili v Kairu in Palestini. V Kairu so bili nastanjeni v hišah Flat Fuad, Zamalak Flat, Mardi Villa, Mardi Bungalov, Mena House in drugod. V Palestini so se urili v Signal Wing, METS, Jugoslovanskem gardnem bataljonu, medtem ko so pričakovali britanske in jugoslovanske rekrute iz ZDA in Velike Britanije.¹⁷⁸

9.3.3. Priprava izobraževalnega gradiva¹⁷⁹

Sekcija B1 je imela veliko težav s pomanjkanjem primernih knjig in pridobivanjem novih, ki jih je potrebovala za izobraževanje svojih kandidatov. Priprava izobraževalnega gradiva in njegovo zbiranje sta predstavljala pomemben del aktivnosti SOE na Bližnjem vzhodu, ki je za Jugoslavijo organizirala sledeče aktivnosti:

- a) knjižnice - majhne knjižnice z vrsto uporabnih knjig, brošur, slovnice in zemljevidov so bile organizirane za vsako hišo (bungalov) sekcije B1.
- b) brošure urjenja (Training folders) - SOE je pripravljala številne brošure in priročnike o zgodovinskem in vojaškem ozadju Jugoslavije in Balkana z določenimi praktičnimi vprašanji bistvenimi za agente, ki so bili poslani na misije. Brošure so obravnavale sledeče teme: politična situacija na Hrvaškem, nacionalisti in partizani v Srbiji, četniki, zemljevidi Jugoslavije in področij, kjer živijo manjšine ter spremembe balkanskih meja po prvi svetovni vojni.
- c) gradivo za učenje srbohrvaškega jezika - slovnične knjige z vajami, nameravali so sestaviti tudi kratki slovar srbohrvaških vojaških pojmov.
- d) Priročnik za razstreljevanje v srbskem jeziku - preveden v srbski jezik za uporabo osebja in za infiltracijo v državo.

9.3.4. Urjenje diverzantov in saboterjev

Tečaji za diverzante in saboterje so vsebovali naslednje predmete: razstreljevanje in sabotaja, plavanje, pomorstvo, orožja, vožnja vojaških vozil, branje zemljevidov, delo s kompasom, uporaba granat, neoboroženi boj, izvidovanje, obveščevanje, fotografija, Morsejeva abeceda ter fizične priprave.

Tečaj se je delil na dve usmeritvi, in sicer na paravojaški tečaj, ki sta ga opravljala Leban in Jerič, ter na splošni tečaj za diverzante in saboterje (STC Course), ki so ga opravljali Zupan, Simčić, Piško, Gorjanc, Šuligoj, Fegec. Razlika med obema smerema je bila v številu

¹⁷⁸ TNA HS 5/908, Training of B1 personnel, apendix I, 30. 3. 1943.

¹⁷⁹ TNA HS 5/908, Training of B1 personnel, 30. 3. 1943, str. 5.

predmetov, ki so jih kandidati opravljali. Paravojaški tečaj je vseboval pet predmetov, medtem ko jih je sploši tečaj (STC Course) 12.¹⁸⁰

Urjenje za diverzante in saboterje je trajalo od osem do deset ur dnevno in je vsebovalo teoretične ter praktične predmete z različno učno vsebino, ki so jo predavali izkušeni inštruktorji.

V sklopu teorije so se učili branja zemljevidov, iskanja točk na zemljevidu ter pisanja in sestavljanja vremenskih poročil pod vodstvom majorja Gibbsa. Poleg tega je major Gibbs, z Berlitz School, poučeval kandidate angleški jezik šest ur tedensko. Stotnik W. Deakin je predaval organizacijo armad sil osi in najnovejše dogodke v Jugoslaviji. Stotnik Hawkesworth je rekrutom predaval teorijo iz razstreljevanja železniških tirov, stotnik Doll prvo pomoč, Pattinson-Knight varnost ter poročnik Klugman organizacijo gestapa in o peti koloni.

Praktični predmeti so potekali na različnih lokacijah v okolici predavalnic, kjer so se urili v streljanju z orožjem v kasarnah Kasr-el-Nil. Največkrat so streljali s pištolo približno trideset minut na dan. Fizično urjenje je trajalo okrog dve uri dnevno in je obsegalo vse vrste športov od teka, nogometa, gimnastike, borilnih veščin, in sicer na vrtu hiše, kjer so bivali in v telovadnici Kasr-el-Nil. Osnove radiotelegrafije, ki po obsežnosti niso bile primerljive z radiotelegrafskim tečajem, so se učili pod mentorstvom Harrisa in Holligswortha.

Vse našteje dejavnosti so potekale čez teden, tako da so bili kandidati za vikende običajno prosti (vsaj v nedeljo). Za vikend so največkrat odšli na organizirane ogledе, npr. Ţelezniškega muzeja v Kairu, na sprejeme pri vrhovih kairske sekcije SOE ter Jugoslovanski klub, kjer so se druili z ostalimi kolegi in aleksandrijkami. V prostem času so se veliko ukvarjali s športom in se urili v vožnji z zavezniškimi ter sovražnikovi vojaškimi vozili.¹⁸¹

Britanski častniki, ki so se urili za odhod v Jugoslavijo, so imeli prilagojen urnik, ki pa je bil v osnovi enak z ostalim. Njihovo urjenje je vključevalo učenje srbskega jezika, kjer so jih po znanju razdelili na tri nivoje. Za razliko od Jugoslovanov so dodatno poslušali predmete iz priprav operacij ter nedavnih dogodkov v Jugoslaviji in na Balkanu. Sekciji B1 je drastično primanjkovalo britanskega osebja, saj je število rekrutov naraščalo in zahtevalo več osebja.¹⁸²

SOE si je začrtala tudi dejavnosti, ki jih mora uvesti oziroma dopolniti. Tako navajajo, da potrebujejo njihovi kandidati v prihodnosti več branja zemljevidov ponoči, več prakse v razstreljevanju in streljanju, več učenja gverilske taktike ter preživljanje in spanje na terenu v

¹⁸⁰ TNA HS 5/917, Wireless operators record sheets, 1941-1942.

¹⁸¹ Več o urjenju slovenskih kandidatov v prilogi 4: TNA HS 5/908, Training of B1 personnel, appendix II, III, 30. 3. 1943.

¹⁸² TNA HS 5/908, Training of B1 personnel, appendix IV, 30. 3. 1953.

naravi. Pomembno je bilo, da člani misij niso imeli nobenih stikov s svojimi glavnimi štabi, saj so bili v času urjenja pod kontrolo SOE.¹⁸³

Poleg vodenja urjenja, je SOE od svojega osebja zahtevala, da tudi samo sodeluje v procesu urjenja. Potreben je bil stik kandidatov z osebjem in več praktičnega urjenja.

9.3.5. Tečaj za radiotelegrafiste

Večina slovenski fantov je bila izurjenih za radiotelegrafiste, ki so jih v okviru misij poslali v Slovenijo. SOE je izurila Iva Božiča in Alojza Černigoja, čeprav je v virih podatek, da se je tečaja udeležila tudi Leban. Na tečaju, ki so ga Britanci imenovali tečaj signalizacije (Signal Wing) so se učili elektro-radiotehnike, o sestavi in delovanju sprejemne radijske postaje, o radiotelegrafiji, sestavljanja in pisanja radiograma (brezžične brzojavke), šifriranja in dešifriranja brzojavk, tajnega pisanja, geografije, orientacije, kako se sestajati s poročevalci, slovenščine in še kaj.¹⁸⁴ Simčič¹⁸⁵ omenja, da so radiotelegrafisti morali obvladati osnove radiotelegrafije, ki je obsegala le nekaj teoretičnega znanja.

Na začetku urjenja so radiotelegrafistom priskrbeli šifrirane kode za brezžične radijske oddajnike W/T. Slovenci so opravljali radiotelegrafski tečaj, ki je trajal tri mesece. Večji del urjenja je potekal v obliki praktičnih vaj, kjer so na terenu vzpostavljali radiozveze na daljavo v vseh močjih atmosferskih in elektromagnetnih motnjah. Kobal opisuje, da je bila odlika dobrega radiotelegrafista v tem, da je bil sposoben čim hitreje sprejemati in oddajati sporočila, ki so obsegala najmanj 60 črk v minuti. Morsejeve črke so prepoznavali na osnovi dolžine zvoka. Vsak radiotelegrafist je pošiljal poročila največkrat v srbohrvaškem jeziku z dodatki angleških črk, da ne bi bilo sovražniku razvidno, da gre za srbohrvaški jezik. Večina radiotelegrafistov je poročila ročno šifrirala, za ključ pa je največkrat služila znana slovenska pesem. Radiotelegrafist si je vsakokrat izbral drugo kitico in jo v ključu označil. Dešifrant na drugi strani je moral vedeti postopke zapisa poročila, zato so sporočila kot dešifrantje največkrat sprejemali ljudje slovenske narodnosti.¹⁸⁶

Poleg radiotelegrafije so se kandidati učili prepoznavanja sovražnikovega orožja, ladij, letal ter se učili meteorologije, ki je zajemala analize in poročanja vremenskih podatkov. Po končanem trimesečnem tečaju so nadaljevali s prakso, ki je obsegala delo na terenu vse do dneva, ko je sledil čas za odhod.

¹⁸³ TNA HS 5/908, Training of B1 personnel, 30. 3. 1943, str. 7, 8.

¹⁸⁴ Vidic, Angleški obveščevalci, str. 45.

¹⁸⁵ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

¹⁸⁶ Ciril Kobal, intervju, 16. 12. 2004.

Radiotelegrafiste SOE na Bližnjem vzhodu so urili po ustaljenih učnih obrazcih, ki so zahtevali najmanj dve uri prakse. Inštruktorja sta bila major Morgan in poročnik Harvey, omenja pa se tudi poročnika Harrisa. ISLD je v svoj program urjenja telegrafistov vključevala slovenske inštruktorje, ki jih pri SOE ne zasledimo. Eden takih je bil Josip Dolenc iz Opčin, ki je kandidate ISLD učil šifriranja in meteorologije, hkrati pa je imel tudi vlogo prevajalca.

Vsak telegrafist je po prihodu na okupirano področje imel dogovorjeno uro za javljanje. Večina telegrafistov je zaupala svoje šifre partizanskim komandantom, njihova poročila pa po navodilih osebja SOE niso bila politične narave. Njihova poročila so največkrat sestavljali podatki o gibanju, količini ter vrsti sovražnikovih sil, območjih ustreznih za pristanek novih misij ter podatki o vremenskih razmerah.

W/T oddajnik je bil majhen in prenašal se je v kovčku. Deloval je na tri kristale, ki jih je radiotelegrafist pogostokrat zamenjal. Vsaka valovna dolžina je delovala na podlagi kristala, ki ga je bilo potrebno večkrat zamenjati, da ni bila oddaja vedno na isti frekvenci. To je bil varnostni mehanizem, saj bi sovražnik oddajnik hitro dobil v primeru stalnega oddajanja na isti frekvenci.¹⁸⁷

9.3.6. Padalski tečaj

Padalske tečaje je sprva vodila RAF, saj SOE ni imela dovolj materialnih in finančnih sredstev za vzpostavitev padalskih šol. Prva padalska šola je nastala v Veliki Britaniji februarja 1941 in dobila oznako STS 51.¹⁸⁸

Čez čas je SOE ustanovila padalske šole tudi izven Velike Britanije in ena takih je bila pri Suezju na Sinajskem polotoku. Padalsko šolo pri Suezju so označevali kot tečaj, ki je bil vključen v urjenje za posebne operacije. Opravljali so ga na letališču, kamor so bili poslani vsi, ki so končali trimesečno urjenje. Trajal je različno dolgo od treh tednov do enega meseca. Te ob samem prihodu so morali kandidati preteči 9 km, kar je bil pogoj za sprejem na tečaj. Veliko je bilo telesnih aktivnosti, saj so kandidati morali biti dobro fizično pripravljene.¹⁸⁹

Tečaj se je pričel z uporabo posebnih skakalnih stolpov višine dva metra, od koder je moral kandidat skočiti na tla. Ob skoku s stolpa je moral kandidat pritisniti roke, noge in glavo čimbolj k telesu. Ko je bilo tega konec, so kandidati morali na odskočno desko v višini pet do osem metrov, kjer so skakali na voz, ki je peljal po železniških tirih pod njimi. Kandidate so v vetrovnih razmerah urili v pristajanju z letalom in kako se padalo potegne k

¹⁸⁷ Ciril Kobal, intervju, 16. 12. 2004.

¹⁸⁸ Več o padalskem urjenju v prilogi 3: TNA HS 7/51, History of the Training Section of the SOE, Chapter VI, Parachute training, september 1945.

sebi in zapre. Poleg samih vaj so kandidati obiskovali krajše tečaje v izvrševanju sabotajnih akcij, uničevanju telefonskih, brzojavnih, železniških, poročevalskih in prometnih zvez. Učili so se tudi uporabi razstreliva, uničevanja pehotnih topičev in strojniških gnezd. Vsak kandidat je bil poučen, kako prekoračiti močvirja in kako se človek znajde v težko prehodnih gozdovih.

Fizična in psihološka pripravljenost je morala biti odlična, saj so kandidate pripravljali na delovanje v razmerah z omejenim spanjem, omejeno hrano, ki se je omejila v kosu (čokolada, prgišče sladkorja, zavitek mleka, kakavovega masla, ovsene moke itd.) To prehrano so v britanski armadi imenovali »obrok D«.

Vsak kandidat za padalca ni smel imeti več kot 30 let, moral je imeti normalen krvni tlak, dober vid, višina kandidata pa ni smela biti manj kot 175 cm in več kot 185 cm. Padalsko uniformo so imenovali striptease jump. Sestavljena je bila iz gumirane svile, na glavi je padalec nosil čelado iz trde tvarine, ki se je podaljšala v kožnati ovoj. Sledili so skoki, in sicer prvi iz višine 1.000 m in drugi iz višine 500 m, tretji pa so bili skoki ponoči. Nekateri drugi viri omenjajo, da so te takoj pričeli s skoki s 500 m nato pa so sledili skoki treh padalcev skupaj iz višine 400 m, nato šestih in nazadnje dvanajstih padalcev. Skoki iz letala so sprva potekali skozi odprtino v trupu, kasneje pa so te skakali skozi vrata. Padalo se ni samo odprlo, saj so bili padalci zvezani z vrvico, ki se je ob skoku utrgala in s tem je tudi odprla padalo.¹⁹⁰

9.4. Urjenje kandidatov SOE po zavezniškem izkrcanju v južni Italiji julija 1943

Po izkrcanju zaveznikov v Italiji je SOE ohranila ime šole STS 102, kjer je nadaljevala s paravojaškim, radiotelegrafskim in padalskim tečajem. Za sekcijo B1, pod okriljem Force 133, je SOE ustanovila tri nove šole, ki so bile namenjene urjenju v sabotaji in artileriji, nahajale pa so se na Visu in v kraju Noci pri Bariju.¹⁹¹

Force 133 je vodil generalmajor W. A. M. Stawel, vodja sekcije B1 pa je postal polkovnik F. W. Deakin. Poleg svojih agentov je Force 133 urila tudi jugoslovanske partizane, saj so bile to v večini pomanjkljivo izurjene novoustanovljene prekomorske enote. V sodelovanju z RAF je urila jugoslovanske pilote, ki so čez čas vključili v Balkan Air Force (BAF). Veliko partizanov se je udeležilo učenja vojnje z motornimi vozili, med katerimi so prevladovali vojaški kamioni.

¹⁸⁹ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004; Ciril Kobal, intervju, 16. 12. 2004.

¹⁹⁰ Bazovica, 29. 1. 1942.

¹⁹¹ TNA HS 5/922, B1 Force 266, Lt. Col. GS, str. 3; HS 3/171 HQ Force 133 to London, 3. 2. 1944.

SOE se je po preselitvi v Bari soočala z organizacijskimi in tehničnimi težavami pri organiziranju pomoči in operacij, saj sta si bila Kairo in Bari na bojni nogi. Bari je postajal strateško pomembnejši obveščevalni center, ki je vse operacije vodene iz Kaira opredeljeval za neregularne. Zaradi tega so se v vodstvu SOE pojavljale težnje po centraliziranem in združenem vodenju operacij pod samo enim poveljstvom. Force 133 je primanjkovalo tudi ustreznega tehničnega kadra, saj je zahtevala dodatno pomoč v ustreznih britanskih častnikih za področje Jugoslavije in nove radiotelegrafiste.

SOE je zelo dobro sodelovala tudi z ameriško OSS, saj ji je pomagala pri urjenju agentov in pri pošiljanju pomoči v Jugoslavijo. Glavna naloga Force 133 je bilo pošiljanje pomoči partizanom v Jugoslavijo, ki je zajemala orožje, municijo, eksploziv ter živila, ki so mesečno zajemala okrog 3,2 toni. Vse balkanske države so dobile okrog 850 ton pomoči na mesec po zraku in 2 toni po morju, kar je Force 133 ocenjevala za zadostno količino, ki je mesečno ne more preseči.¹⁹²

Poleg Jugoslovanov, ki jih je Force 133 urila v okviru sekcije B1, so v sekcijah od B2 do B9 urili še številne druge kandidate balkanskih narodov, od Bolgarov, Romunov, Madžarov, Albancev, Turkov in Grkov, slednji so imeli najbolj razvejano in številčno sekcijo.¹⁹³

¹⁹² TNA HS 3/151, Yugoslavia – planning of SOE/OSS activities, appendix A.

¹⁹³ TNA HS 3/171, HQ Force 133 to London, 3. 2. 1944.

10 NAČRTOVANJE MISIJ V SLOVENIJO IN NJIHOVA VLOGA

10.1. Tipi zavezniških misij

Slovenija in severni del Jugoslavije sta bila dolgo časa območje, za katerega niso natančno vedeli, kako poteka organiziran odpor proti okupatorju. SOE in prav tako ISLD, sta večino svojega napora usmerili na področje osrednje Jugoslavije, kjer je bil center odporniškega gibanja, zato je bila zanje Slovenija v drugem planu. Vendar je čez čas prišlo do pobud, da bi bilo potrebno intenzivneje delovati tudi v severnem delu Jugoslavije. Glavni namen zavezniške politike do Jugoslavije je bil vzpostaviti uradna vojaška zastopstva držav zaveznic v obliki zavezniških vojaških misij.

Misije slovenskih fantov niso sodile v kategorijo uradnih zavezniških vojaških misij, ampak med t. i. »izvidniške« misije, ki so vzpostavile prvi stik z okupirano Jugoslavijo. Namen teh prvih misij je bil razumeti situacijo na terenu, vpostaviti stik z odporniškimi gibanjem, dobiti in pripraviti primerne prostore za spust naslednjih misij in pomoči ter vzpostaviti radijsko zvezo s pomočjo W/T oddajnikov.¹⁹⁴ Simčič¹⁹⁵ opisuje, da mu je bila naloga misije »Livingston I«, kateri je načeloval, zaupana tik pred odhodom. Simčič je moral skupaj z Božičem pripraviti vse potrebno za spust misije »Livingston II«, v kateri je bil zavezniški major Nevil Darewski. »Livingston II« je bila primer opazovalne misije, ki so sledile izvidniškimi. Opazovalnim misijam so nazadnje sledile uradne vojaške misije, v katerih so bili častniki za zvezo. Zveza je bila za Britance zadovoljiva šele takrat, ko so tja prišli britanski častniki z radiotelegrafisti.¹⁹⁶

10.2. Iskanje povezav s Slovenijo in načrtovane misije

Ťe kmalu po okupaciji Jugoslavije si je SOE prizadevala poslati svoje agente, ki bi jih predstavljali jugoslovanski častniki posebej izurjeni za te naloge.¹⁹⁷ SOE si je namreč prizadevala ponovno vzpostaviti zvezo z Jugoslavijo, ki jo je imela pred okupacijo, in to s pomočjo W/T oddajnika ali pa s pošiljanjem kurirja v Jugoslavijo preko Istanbula. Slovenija je, predvsem zaradi svoje lege, ostala izolirana od dejavnosti SOE, ki o razmerah v Sloveniji tudi konec 1941 ni imela konkretnih informacij.

¹⁹⁴ TNA HS 5/919, B1 to DSO(B), 9. 12. 1942.

¹⁹⁵ Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004.

¹⁹⁶ TNA HS 5/919, B1 to DSO(B), 9. 12. 1942.

¹⁹⁷ TNA HS 7/220, 1622.

Malta je predstavljala pomembno bazo, s katero naj bi misije SOE komunicirale, vendar se je kasneje izkazalo, da je aktualna samo kot vmesna postaja na poti v Jugoslavijo. Zaradi pomanjkljivosti in nezanesljivih informacij o dogajanju v Jugoslaviji je SOE septembra 1941 pripravila svojo prvo misijo v Jugoslavijo z imenom »Bullseye«. V njej je bil kapetan Hudson¹⁹⁸ ter trije jugoslovanski oficirji. S podmornico je 20. septembra prišla do obale Črne Gore in vzpostavila stik s Titovimi partizani in Mihaljovičem. Namen misije je bil združiti uporniške skupine v Jugoslaviji.

Naslednji misiji sta bili »Hydra«, ki je šla v Črno Goro, in »Henna«, ki jo je vodil slovenski častnik Stanislav Rapotec. Na pot sta krenili novembra 1941, vendar sta se kmalu vrnila nazaj v Egipt zaradi vojaških operacij v Sredozemlju in slabega vremena. Rapotčeva vloga je bila vzpostaviti stik z upornimi skupinami, še posebej pa si je SOE prizadevala, da bi »Henna« vzpostavila stik s Slovenijo in »Čokovo organizacijo«.¹⁹⁹ Rapotec naj bi upornim skupinam oddal varne šifre za komuniciranje in dal navodila o tedanji strategiji. Misija bi morala ugotoviti politično klimo v Jugoslaviji in razporeditev okupatorjevih sil. Zaradi neuspeha je SOE decembra 1941 nameravala poslati še dve misiji, in sicer »Disclaim« in »Desirable«, vendar je na pot šla samo prva, ki so jo po pristanku 6. februarja 1942 zajeli ustaši in predali Nemcem. Januarja 1942 je SOE še enkrat poslala misiji »Hidro« in »Henno«, ki jo je ponovno vodil Stanislav Rapotec. Njegova naloga je bila obnoviti zvezo z organizacijo TIGR in tudi s slovenskimi četniki.²⁰⁰ Srečal se je z Novakom, vendar do Ljubljane ni prišel. Rapotec se je kasneje vrnil v Kairo, kjer so ga zaslišali, poleg tega pa je napisal poročilo o situaciji v Jugoslaviji.

Leta 1942 SOE še vedno ni imela natančnih podatkov o situaciji v Sloveniji, vse bolj pa se je tudi kazalo nasprotovanje med SOE Kairo in centralo v Londonu, ki je podpirala Mihailovića. Edina povezava s Slovenijo je potekala prek navezave Mihe Kreka in MI6-SIS. Tako kot SOE je tudi MI6-SIS načrtovala misijo v Sloveniji, in to že na začetku leta 1943. SOE ni imela natančnejšega podatka, kje v Sloveniji naj spustijo svoje misije, zato so obtoževali Sovjetsko Zvezo (SZ), da jim noče dati podatkov o varnih spuščališčih. Nazadnje so te odločitve prepustili samim članom misij, ki so najboljše poznali teren.

Simčič in Božič sta se sama odločila, da bosta spuščena na Šentviški planoti, ki je bila zanje varnejša in bolj poznan teren.²⁰¹ Prva izvidniška misija slovenskih fantov je prišla v

¹⁹⁸ D.T. Hudson (1911-1995), britanski kapetan, ki je pred vojno deloval v Jugoslaviji kot inženir za neko francosko podjetje.

¹⁹⁹ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 250.

²⁰⁰ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 256.

²⁰¹ Bajc, Iz nevidnega na plan, str. 283-285; Stanislav Simčič, intervju, 18. 11. 2004

Slovenijo 18. marca 1943, sestavljena iz agentov, ki jih je za ISLD izbral Rudolf. ISLD je bila v odnosu do SOE superiorna, po drugi strani pa so SOE pestile tudi številne tehnične težave, saj ni imela na razpolago letal, ki bi dosegla Slovenijo. ISLD je z misijo »Equinox« poslala tri padalce k četnikom in tri k partizanom. Kairska SOE je vedno bolj podpirala partizansko gibanje, čeprav se je center v Londonu temu upiral, vendar so partizanom kljub temu poslali februarja 1943 pomoč. SOE je marca 1943 nameravala v Slovenijo poslati misijo »Hydock«, v kateri naj bi bila Stanislav Simčič in Ivo Božič, ki naj bi z Malte s podmornico priplula do obale Istre in tam organizirala gverilske skupine proti fašistom, vendar ne v sklopu s partizani. Spremljal ju je W. Deakin, kasnejši britanski predstavnik v generalštabu (GŠ) pri Titu. Oba sta odhod v Istro zavrnila, saj sta bila pripravljena sodelovati s partizani. Nato je SOE načrtovala še misiji »Cockney«, »Hundon« in »Haydock«, vendar do izvedbe ni prišlo.²⁰²

V tem času je SOE nameravala poslati tudi misijo, v kateri bi bila Černigoj in Šuligoj, kot možnost pa se pojavlja tudi Dušan Leban.²⁰³

Tako pride prva misija SOE v Slovenijo šele v noči iz 17. na 18. julij 1943 z imenom »Livingston I«. Simčič in Božič sta bila poslana na Primorsko h glavnemu štabu NOV in POS, z njima pa sta se spustila tudi dva člana ISLD. Tako je imela SOE konec avgusta 1943 na ozemlju Jugoslavije 97 članov, na celotnem Balkanu pa kar 80 britanskih misij.²⁰⁴

Avgusta sta v okviru SOE na Primorsko prišli še dve misiji, in sicer »Livingstone II« z majorjem Nevillom Darewskim ter misijo »Tennyson« s Černigojem, Šuligojem in Gorjancem. Ti dve misiji sta septembra 1943 prišli pod naziv »Crayon«. SOE je načrtovala še številne druge misije, ki bi okrepile sodelovanje s slovenskimi partizani.

V dokumentih najdemo imena misij kot je »Flotsam«, »Gunman«, »Hundon«, »Tennyson« z različnimi številkami in z imeni, ki so se velikokrat spreminjala. Večina teh misij ni bila realiziranih zaradi težav s tehnično opremo, slabimi vremenskimi razmerami in tudi zaradi poraza četnikov po 8. 9. 1943, kar je pomenilo, da na slovenskih tleh ni bilo več uradnih predstavnikov jugoslovanske vojske.²⁰⁵

Dne 2. oktobra 1943 je bila v Slovenijo s strani SOE poslana misija »Flotsam I« s kapetanom Daviesom in Marjanom Fegcem, ki je ostala pri glavnem štabu NOV in POS. Decembra 1943 je misija »Clowder,« ki je imela namen prodreti v Avstrijo, z vodjo Petrom Wilkinsonom prispela v Črmošnjice in januarja 1944 v IX. korpus. Novembra 1943 je v

²⁰² TNA HS 5/922, ADV HQ Force 133, CMP, 15. 3. 1944.

²⁰³ TNA HS 5/919, B1 za DSO(B), str. 9, 10. 12. 1942.

²⁰⁴ D. Biber, Zavezniške misije in obveščevalne službe v NOB, Zaščita narodnoosvobodilnega boja, Ljubljana 1979, str. 140-149.

²⁰⁵ TNA HS 5/911, pregled misij, 1. 11. 1943.

Slovenijo prispela tudi obveščevalna misija ameriške OSS, ki se je spustila pri Hribu na Dolenjskem.

ISLD je od marca 1943 do konca vojne poslala precej več misij kot SOE, nihče od Slovencev pa se ni vrnil nazaj, saj so vsi prestopili v vrste NOV. Z bližanjem konca vojne so se odnosi med Titom in Anglo-Američani vedno bolj zaostrovali, saj Jugoslavija ni hotela postati vplivno območje Zahoda ali Vzhoda. S podpisom sporazuma Tito-Šubašić junija 1944 se je zmanjšala vloga zavezniških misij. Tito tudi ni dobival vse obljubljene pomoči, tako da se je vedno bolj večalo sumničenje in Britanci so se odločili, da bo potrebno krčiti misije in pomoč partizanom. Aprila 1945 je Tito prosil Britance za pomoč, a mu je ti niso ugodili. Jugoslavija je povečala sodelovanje s SZ in z njo podpisala tudi sporazum o prijateljstvu in poudarjala predvsem pomen sovjetske pomoči. Proti koncu vojne se je obstoj organizacije SOE bližal h koncu do njene ukinitve januarja 1946.

11 ZAKLJUČEK

SOE je v svojem zelo kratkem obstoju naredila veliko za razvoj urjenja svojih agentov, saj je organizirala mrežo šol za specialno urjenje po skoraj celim svetom. Samo na britanskem otočju je organizirala 13.500 tečajev različnih vrst, v katerih je izurila čez 6.800 agentov, med katerimi je bilo samo 480 britanskih. Zgradila je kakovosten štiristopenjski sistem urjenja, ki je doživel številne modifikacije, ki so jih prilagajali glede na razvoj dogodkov tekom vojne. Slovenci so se urili v prekomorski šoli za specialno urjenje STS 102, ki je imela prilagojen učni načrt, saj se je razlikoval od klasičnega, ki je veljal na britanskem otoku. To ni pomenilo, da so kandidati osvojili manj znanja, saj je predmete poučevalo stalno osebje SOE, ki je krožilo po vsem svetu in ohranjalo iste standarde in kakovost urjenja. Po drugi strani pa se moramo zavedati dejstva, da je SOE na Bližnjem vzhodu opustila stroge selekcijske postopke, ki so bili predvideni, saj so bile potrebe po agentih na področju Balkana prevelike. Večina Slovencev, ki so delovali za SOE, je opravljala trimesečni tečaj za diverzante in saboterje, ki je bil nadgradnja pripravljalnega tečaja, ki ga Slovincem ni bilo potrebno opravljati. Njihova prednost je bila v tem, da so že bili vojaki z opravljenim osnovnim vojaškim urjenjem. Ostali Slovenci v SOE in večina Slovencev v ISLD so opravljali trimesečni radiotelegrafski tečaj. Vsi pa so morali opraviti zahtevni padalski tečaj, ki je trajal slab mesec in bil pogoj, da so kandidata poslali na misijo.

Slovenci, ki so se urili v šolah za specialno urjenje SOE, so se izkazali kot zelo zanesljiv in uporaben kader. Vsi so se na urjenje za posebne operacije vključili prostovoljno, saj jih je v to vodila velika ljubezen do domovine in želja po njeni osvoboditvi. Vseh 10 slovenskih pripadnikov SOE je opravilo tečaje za posebne operacije in od teh jih štiri ni odšlo na misije. V času urjenja so kandidati živel ločeno, po narodnosti, in sicer v svojih hišah z lastnim kuharjem, tolmačem in pod britansko upravo, ki jih je tako kot jugoslovanska vlada tudi plačevala. Po končanem urjenju so vse primerno izurjene in zdrave Slovence poslali na misije in jih še prej črtali iz seznama pripadnikov jugoslovanske vojske, kar je pomenilo, da so od takrat dalje zanje skrbeli le Britanci. Velik delež k rekrutaciji teh fantov so prispevali člani Jugoslovanskega odbora iz Italije, zlasti Rudolf, ki so zbrali okrog 5.000 prostovoljcev za jugoslovansko vojsko, med katerimi so bili tudi Slovenci izurjeni za posebne operacije. Večina omenjenih fantov se je po prihodu v Slovenijo z velikim veseljem pridružil NOG, kjer se jih je veliko izkazalo z dobrim gverilskim znanjem in hrabrostjo. Na žalost so proti koncu vojne postali žrtve zaostrovanj med vzhodnim in zahodnim blokom in večino je doletela tragična usoda, saj jih je OZNA razglasila za britanske vohune in likvidirala.

12 VIRI IN LITERATURA

▪ NEOBJAVLJENO ARHIVSKO GRADIVO

The National Archives, nekdanji Public Record Office, London

- Admiralty
- Cabinet Office
- Foreign Office
- Special Operations Executive

▪ OBJAVLJENO ARHIVSKO GRADIVO

BIBER Dušan, Tito-Churchill, Strogo tajno, Globus, Zagreb 1981.

RIGDEN Denis, SOE Syllabus: Lessons in ungentlemanly warfare, World War II, Public Record Office, London 2001.

▪ INTERVJU

Intervju: Stanislav Simčič, 18. 11. 2004; Ciril Kobal, 16. 12. 2004.

▪ ČASOPISI

Bazovica, Kairo.

Šotorska knjižnica, Kairo.

▪ MONOGRAFIJE

ARNETJ Janez, SLS, Slovenska ljudska stranka, Slovenian people's party, 1941-1945, Studia Slovenica, Ljubljana -Washington D. C. 1997.

BAJC Gorazd, Iz nevidnega na plan: slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper 2002.

BEEVOR J. G., SOE: Recollections and Reflections 1940-1945, The Bodly Head, London 1981.

BELOFF Nora, Zapravljena dediščina Josipa Broza Tita, Založba za alternativno teorijo, Maribor 1990.

FOOT M. R. D, SOE, Special Operations Executive 1940-1946, Pimlico, London 1999 (dopolnjena izdaja iz 1984).

GAŤEVIĆ Nikola (ur.), *Vojna enciklopedija (II. Izdanje)*, Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd 1974.

KLUN Albert, *Prekomorci v narodnoosvobodilni vojni*, Partizanska knjiga, Koper 1976.

LADD J.D., *Weapons and Equipment of the SOE and OSS*, Blanford Press, London 1988.

MACKENZIE W. J. M. (William James Millar), *The Secret History of SOE: The Special Operations Executive 1940-1945*, St. Ermins Press, London 2000.

PIEKALKIEWICZ Janusz, *Vohuni, agenti, vojaki, Za kulisami druge svetovne vojne*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1973.

SEAMAN Mark, *Secret Agents Handbook of Special Devices: World War II*, Public Record Office, London 2000.

SOE Operations in the Balkans, *A Guide to the Records in the Public Record Office*, Public Record Office, London 1998.

SOE Operations in Africa and the Middle East, *A Guide to the Records in the Public Record Office*, Public Record Office, London 1998.

STAFFORD David, *Secret Agent, The True Story of The Special Operations Executive*, BBC, London 2000.

VERBINC France, *Slovar tujk*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1997.

VIDIĆ Jože, *Angleški obveščevalci, vohuni ali junaki*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989.

VODUŠEK-STARIĆ Jera, *Slovenski špijoni in SOE: 1938-1942, samozaložba Jerca Vodušek-Starić*, Ljubljana 2002.

WILLIAMS Heather, *Parachutes, Patriots and Partisans: The Special Operations Executive and Yugoslavia, 1941-1945*, Hurst and Company, London 2003.

▪ RAZPRAVE, ČLANKI IN DRUGO

BAJC Gorazd, *Collaboration between Slovenes from the Primorska region, The Special Operations Executive and the Inter-Services Liaison Department after the occupation of Yugoslavia (6. april 1941)*, *Annales. Series historia et sociologia*, leto 12, št. 2, 2002, str. 363-384.

BIBER Dušan, *Zavezniške misije in obveščevalne službe v NOB, Zaščita narodnoosvobodilnega boja*, Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije, Ljubljana 1979, str. 140-149.

BIBER Dušan, *Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB*, *Borec*, XLIII/1-3, 1991, str. 77-138.

BIBER Dušan, Utrinki iz arhiva SOE, Mikužev zbornik, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana 1999, str. 145-154.

Mladika, Trst, serija, ki jo ureja Ivo Jevnikar: Iz arhivov in predalov, XXXIX, 1995; XLI, 1997; XLII, 1998; XLIII, 1999; XLIV, 2000; XLV, 2001; XLVI, 2002; XLVII, 2003.

NEČAK Dušan, Pisarna za zasedeno ozemlje, Kronika, XX/2, 1972, str. 101-106.

PIRJEVEC Jože, Britanska tajna organizacija na Slovenskem (1940-1941), Prispevki za novejšo zgodovino, XL/1 (Zbornik Milice Kacin Wohinz), 2000, str. 323-330.

13 PRILOGE

PRILOGA 1

INTERVJU S STANISLAVOM SIMČIČEM – ČLANOM SOE

Kako ste prišli iz gardnega bataljona v tečaj urjenja za misije SOE?

Nekega dne so vse oficirje gardnega bataljona poklicali h generalu Mirkoviću v štab, da bodo poslani na specialno urjenje in potem, da bi bil poslani gverilcem v Jugoslavijo, ki jih je vodil polkovnik Mihajlović. Mirković je imel za oficirje govor, toda nobeden se ni odzval. Čez nekaj dni pokličejo vse podoficirje med katerimi sem bil tudi jaz kot narednik čete. Vsi podoficirji, 30 ali 40 jih je bilo, so se javljali in med zadnjimi sem se javil tudi jaz. Od teh so izbrali 30 in Slovencev nas je bilo okrog 10. Poslali so nas v Haifo in tam nas je pričakal nek Anglež, ki je nakremčil obraz, ko je videl, da smo tam sami podoficirji in desetarji. Nato smo šli na Mt. Carmel, kjer je znani samostan karmelitanov. Tam je bil z žico ograjen prostor, v njem je bila zazidana stavba ostalo so bile barake. To je bil Special Training Center 102. Tam smo imeli tolmača, ki je govoril več bolgarsko kot srbsko, ampak smo se razumeli. To je bilo decembra 1941.

Gotovo je Rudolf veliko prispeval k temu, da se je med vami širila ljubezen do domovine, patriotizem, ste brali Bazovico?

Seveda smo brali. Če kot ujetniki v taborišču sta prišla dva člana, ki sta se predstavila kot člana Jugoslovanskega odbora iz Italije, jaz takrat nisem vedel da so tigrovc. Imela sta ognjevit govor in vsi ujetniki, 150 nas je bilo, smo s solzami v očeh hlipali, ker so govorili vaša domovina, vaše matere itd. Nato sta odšla in rekla, da se bosta še javila. Potem Rudolfa nisem videl kako leto.

Je bila za pristop v gardijski bataljon potrebna kakšna selekcija?

Ne, ne ni bilo selekcije, pri nas je bila »avtoselekcija«, mi smo spontano opravili samoselekcijo. Npr. konkretno za mene. Jaz sem bil med Italijani in Poljaki so zahtevali, da bi jim naredimo pločnik okoli šotorov. In potem sem se javil, da jim naredim pločnik, ker to za mene ni bilo težko. Kapetan - Poljak je gledal in gledal, rekel da sem dober, sprejel me je in simpatiziral z mano. Skupaj smo se hodili kopat, jaz sem pa trepetal od mraza meseca marca. Nekega dne me je poklical in me peljal v kuhinjo in me fantom predstavil kot šefa kuhinje. Ker sem postal komandant kuhinje sem kmalu vse Italijane dal ven in jih zamenjal s Slovenci.

Postali smo etnična skupina Slovencev, ki smo se zmeraj skupaj držali. Kmalu smo zvedeli, da se je isto dogajalo tudi v drugih oddelkih in da so nekateri Slovenci šli tudi k Poljakom v vojsko. Ampak Angleži so jih potem vrnil nazaj. To je vse tako trajalo do začetka vojne v Jugoslaviji. Pričakovali smo skupino vojakov iz Jugoslavije, nekakšnih beguncev in Slovenci naj bi kuhali tem vojakom, potem iz tega ni bilo nič, ker so Nemci to ladjo potopili in mislim, da se je samo eden rešil.

Ali ste v času urjenja prejeli kakšno plačo?

Da, dobili smo plačo, dnevnice in sicer 32 funtov na mesec, to je bila takrat kapitanska plača, ampak plačevala je Jugoslovanska vlada. Do zadnjega smo bili pod komando oziroma na jugoslovanskem spisku. Včasih pa je bila kakšna »humadija« v Jugoslovanskem štabu v Kairu in nismo dobili plače, zato so nam Angleži dali neko akontacijo po deset funtov, ampak to je bilo samo kakšen mesec. Potem je prišel polkovnik Stropnik in nam dal okrog 100 funtov ostanka.

Torej, je obstajala razlika v plači med tistimi v gardnem bataljonu in tistimi, ki ste bili na urjenju za misije. So oni dobili manjšo plačo?

Manj, manj, V gardnem bataljonu so dobili regularno plačo, narednik 10 funtov, vojak je dobil 5 funtov, oficirji pa okrog 30 funtov, vse je bilo odvisno od čina.

Kakšne uniforme ste nosili?

Angleške. Velikokrat smo bili tudi v civilu, ko smo bili v šoli na urjenju. Tudi v gardnem bataljonu smo nosili angleške uniforme, edino 1942. leta je jugoslovanska oblast hotela, da nosimo »šajkaču.«

Kakšne vrste hrano ste jedli na tečaju?

Na tečaju smo se sami hranili. Imeli smo Poljaka - Juda, on nam je kuhal. Sami smo si izbirali hrano in njega smo plačevali.

Katere tečaje je imela SOE?

To je bil tečaj radiotelegrafije, ki je bil intenziven za tiste, ki so hoteli postati radiotelegrafisti. Mi smo imeli tečaj za gverilo in sabotažo, vendar smo morali imeti nekaj znanja iz radiotelegrafije, ampak to ni bilo zahtevno, samo osnove. Tudi radiotelegrafisti so morali obvladati osnove gverile in sabotaže.

Katere predmete ste imeli na gverili in sabotaji?

Vse so nas učili, od Čio Čitsu do razbojništva. Učili so nas, kako je treba krasti, poznati smo morali vse vrste orožja, vadili smo na veliko vrstah orožja od artilerije do raket, pušk in tankov. Učili smo se tudi risanja in branja kart, kako ubiti človeka - od udarcev do prijemov.

Kaj pa tečaj padalstva?

Da, padalski tečaj smo morali opraviti vsi in dolg je bil en mesec. Opravili smo ga v bližini Sueza na letališču. Tam je bilo že vse pripravljeno. Po vrveh smo se spuščali s padalom, bile so kratke proge po katerih smo porivali »vagonete« in morali skakati iz njih. Za skakanje iz letala je bilo potrebno imeti veliko fizične kondicije npr. trije jugoslovanski oficirji. Videli so, kako so nas trenerji pripravljali in niso hoteli, da bi se fizično pripravljali. Kasneje so si polomili noge.

Kdo pa vas je učil in treniral?

Angleži, vse Angleži.

Torej, kakšne fizične priprave ste imeli na padalskem tečaju in v Haifi na tečaju gverile in sabotaje?

Npr. za to, da smo bili sprejeti v padalski tečaj, smo morali teči 9 km za tovornjakom in kdor ni pretekel ni bil sprejet v tečaj. Tudi Ralph Churchill, sin Churchilla, je bil na tem tečaju. V Haifi na urjenju smo npr. imeli tek v hrib, nato čez ograjo, pod žico, tek po tramih, nato čez 2.5 m visoke ovire, nato spet tek po tramih, prijeti za vrh in plezati do kabine in potem še skočiti iz kabine kot, da si na letalu. Potem smo lahko šli v barako, tisti ki je zmogel, vendar nas je večina ležala na tleh.

Koliko časa pa je trajalo celotno urjenje?

Tri mesece, vendar zaradi stvari, ki so se dogajale v Jugoslaviji, so imeli Angleži veliko preglavic s četniki in to se je zavleklo. Nas so potem peljali v Kairo, ampak tam smo še vedno trenirali naprej. Tekli smo na piramido in vse to pod vodstvo stotnika Williama Deakina. Kapetan Gibbs je bil poleg Deakina in ta nam je prevajal v srbohrvaščino, ker niso vsi znali angleško. Jaz sem se hodil v Berlitz school tečaj angleščine in plačal sem 5 funtov na mesec. V Kairu so radiotelegrafisti še naprej vadili, mi na gverili in sabotaji pa smo se učili bolj teorijo.

Torej, imeli ste tri mesece urjenja, koliko časa ste se učili gverile in koliko padalstva?

Ne, ne, tri mesece smo imeli samo gverile in sabotaje, potem pa smo šli na padalski tečaj, ki je bil priprava za spust, saj takratna padala niso bila enaka današnjim in itd..

Kolikokrat na teden oziroma koliko ur na dan pa je trajal tečaj urjenja v Haifi?

Podnevi in ponoči, kadar se je njim zaljubilo, ni bilo urnika. Bili smo tudi prosti. Npr. bili smo na tečaju s čolni. Oni so rekli, da je bil to »atleet«, to je bila križarska trdnjava. Prvič smo morali poskrbeti za čisto vodo v umazanem vodnjaku. Nato so nas peljali blizu trdnjave in s čolni smo vadili, kako se pristane. To je bilo težko, nismo se morali kar usesti v čolne in pristati, ker je bila voda plitva.

Ste naredili vsi tečaj?

Da, vseh nas deset Slovencev. Ostale Jugoslovane so po treh mesecih tečaja poslali na misije in izginili so kar sredi noči, več kot polovica. Mi smo pa čakali, ker je Ivo Božič slišal po radiu Svobodna Jugoslavija, da so v Jugoslaviji tudi partizani, ne samo četniki in da v Sloveniji četnikov sploh ni. Javili smo se na komando, da smo pripravljeni. Rekli smo, da gremo in to izključno samo v Slovenijo. Potem so nas iz Hajfe poslali v Kairo, kjer nas je sprejel prof. zgodovine William Deakin. V marcu 1943, naju je Deakin skupaj z Božičem peljal na Malto, da pridemo v Jugoslavijo s podmornico, vendar mi v Jugoslavijo nismo hoteli. Oni so hoteli, da pridemo v Istro, da tam organiziramo gverilske skupine za boj proti fašistom, vendar ne v sklopu s partizani. Mi tega nismo hoteli. Vendar Angleži so smatrali, da je Primorska del Italije, vendar ukraden del Italije, mi smo to njim pojasnjevali, ampak tega niso razumeli.

Kakšna je bila vaša naloga, ko so vas poslali na misijo in kaj ste smeli poročati?

Vprašal sem v štabu: »Kaj je moja naloga?« in rekli so mi: »Boš zvedel tam.« Moja naloga je bila, da pripravim teren, vse kar je potrebno, ko pride vojaška misija. Da bo oficir za zvezo lahko našel človeka na katerega se lahko zanese. Vsi smo hoteli takoj v borbo. To sem rekel tudi Beblerju in Ahacu, hoteli smo tudi v KP, ampak rekel je da v KP niti ne sprejemamo niti ne odpuščamo, mi smo bili takrat navdušeni nad komunizmom.

Vi ste torej morali pripraviti teren za misijo. Ste imeli še kakšne druge vojaške naloge o katerih ste morali poročati?

Ne, ne jaz sem imel samo to nalogo, ostali so poročali.

Torej, tudi v času urjenja ste bili pod jugoslovansko komando, ste imeli vojaško izkaznico?

Da, vedno samo pod jugoslovansko komando, imeli smo izkaznico »Yugoslav paybook«. Še nekaj. Preden smo odšli na misijo, so nas poklicali na Jugoslovansko ambasado in tam so nam rekli, da od sedaj naprej pripadamo samo Angležem in ko gremo nas bodo zbrisali iz seznama. Izplačali so nam 500 funtov, kot neka odpravnina.

Kaj pa so vam še dali za sabo Angleži?

Dali so nam 250.000 lir in 270 dukatov, suverenih. Dobili smo še dve pištoli, Bereta in Colt. Potem pa sem si še prilastil oziroma ukradel »šmajser.«

Se še kaj spominjate, kaj ste delali pri tečaju gverile in sabotaje?

Spomin se še, da smo vadili kako se polaga mine. Povem vam še en mali primer. Dobil sem nalogo v pristanišču Haifa, kjer je bila razbitina ladje, ki je naletela na mino. Dobil sem nalogo, da moram ponoči tja in namestiti mino. Šel sem s čolnom, prilepil mino, ko sem se vračal sem moral gledati da me Judi , obalna straža , ne ustrelijo. Judi namreč niso vedeli nič o tej moji nalogi. Prišel sem do šotor in Judi kar naenkrat vpadejo v šotor in nas sprašujejo kaj delamo tu. Potem so telefonirali in prišel je jeep Military Police. Ta je rekel, da bomo mi poskrbeli za njih in tako so nas rešili.

Ste bili vsi poslani v misije po končanem tečaju v vaši skupine?

Od desetih nas je šlo osem. Dva nista šla, saj je eden bil prestar, drugi pa verjetno ni šel zaradi bolezni.

Ste se sami odločili kateri tečaj boste opravljali?

Večina Slovencev je bila radiotelegrafistov. Vsi štirje podoficirji pa smo bili gverilci, ampak tudi radiotelegrafisti so se učili gverile in sabotaje.

Ste vedeli kaj je tajna služba SOE?

Ne, to sem jaz izvedel šele po vojni, kakšna organizacija je to. Enkrat nas je stotnik Deakin peljal na neko ladjo na Nill. Imeli smo manjši sprejem in tam nas je angleški polkovnik pozdravil in rekel da za njih ni važno kakšne barve so mačke, važno da jejo miši in rdeče mačke največ miši pojejo.

INTERVJU S CIRILOM KOBALOM – ČLANOM ISLD

Kako ste prišli iz vojnega ujetništva v Jugoslovanski gardni bataljon?

Moja pot se začne po zlomu sil osi v Afriki pri El Alameinu, kjer je bila zgodovinsko prelomna bitka na južni fronti (v 2. sv. vojni), tako kot je Stalnigrad za vzhodno fronto. Nemški general Romel je po zlomu Tobruka hitro napredoval, a je zaradi velike oddaljenosti obtičal sredi puščave, brez goriva za svoje tanke. 23. oktobra 1942 je britanski general Montgomery šel s svojo 8. armado v silovit protinapad, začeni s topovskim ognjem tako, da so granate padale na nas kot dež. Po prebitju prve obrambne linije je hitro napredoval tako, da smo morali po par dneh mitraljeze obrniti nazaj v obratno smer, kajti bili so nam že daleč za hrbtom. Naša italijanska enota je kmalu razpadla, razpuščeni smo tavalili kot mravlje. Zavezniška letala so krožila nad nami, a nas niso napadla, saj so vedeli, da smo poraženi in nemočni. Problem pa je bil v pomankanju pitne vode – teja. Zame tem bolj, ker so mi »zmaknili« čutarico z muko prihranjeno zalogo. Te prej sem razmišljal, a sedaj sem se dokončno odločil, da se predam. Ko se je znočilo sem slišal približevanje kamionov in misleč, da so britanski, sem namenoma zaostal, kakor da grem na stran, a žal so ti bili italijanski. Da ne ostanem sam v puščavi, nisem imel druge izbire kot da sem tekkel za njimi. Dali so mi roko, da sem se povzpel na kamion. Po zvezdah sem videl, da se vozimo proti severu proti morju. Ustavili smo se na začasnem letališču ob glavni cesti in doživeli letalski napad. Zjutraj sem spet namenoma zaostal, deloma tudi zato, da sem iskal vodo po zavrtjenih kantah med razbitinami uničene motorizacije. Kmalu pa sem zagledal bližajoče se sivo-bele kamione. Misleč, da so Nemci sem hitro pobral puško, ki sem jo malo prej odvrigel in stopal z njo na rami proti tovornjaku, da ga zaustavim in da me pobere. Nad kabino je bilo videti dve črni baretki z naperjeno brzostrelko. Ko se je kamion ustavil in odprl vrata, sem na njih videl ročno narisan srp in kladivo. To niso mogli biti Nemci, zato sem vprašal: »You english?« na njihov »yes« sem z olajšanjem vzkliknil: »All right!« in puško odvrigel. Tako sem prišel v njihovo ujetništvo. Angleži so bili namreč prebrisani. Tisti, ki smo bili prej na položajih v puščavi, smo zaradi lakote in teje morali priti gor do obale v njihove roke in tam so nas napotili v zbirne logore v njihovem zaledju. V enem takih se nas je nabralo nad 1.400. Čez par dni so prišli 3 oficirji v angleških uniformah (komandant in pomočnik logora - ter kot smo pozneje videli - prof. Ivan Rudolf. Spraševal je kdo zna angleško, kdo francosko. Nihče se ni javil, ko pa je vprašal za srbohrvaško ali slovensko smo vsi Primorci in Istrani dvignili roke. Tako so nas izbrali in odšli smo v drug manjši logor (pri tem so italijanski vojaki za nami kričali »tradutori«). To je bila prva selekcija. Tam so nas testirali in preoblekli ter čez nekaj

dni poslali v večji logor v Egiptu blizu Aleksandrije – Camp 308. Tu se nas je nabralo okrog 350 in pripravljali so nas za vstop v gardni bataljon v Atiri, kamor smo preko Gaze in Haife v Palestini prispeli dne 24. decembra 1942 .

Kako ste prišli iz gardnega bataljona v tečaj urjenja za misije ISLD?

Začetkom leta 1943, 12. ali 18. januarja, so na zboru bataljona poklicali 12 imen in rekli naj tisti, ki so poklicani ostanejo. 10 nas je bilo izbranih za urjenje na tečaju, 2 pa kot kuharska pomočnika. Skratka, povedali so nam, da gremo iz gardnega bataljona (v Atiri v Palestini, pod oljkami). Rekli so, da se pripravimo, ker potujemo za Kairo. Namestili so nas v vili v El Dokki, delu Kaira ob Nilu. V tej vili smo imeli šolo. Od prej so bili tam družina Merljakovi iz Prvačine. Oče Merljak Ivan je bil ekonom in voznik pri sestrah redovnicah. Tam smo našli tudi prejšnjo skupino, šest jih je bilo, lahko jih tudi imenujem. Tako sem prišel iz gardnega bataljona v postopek urjenja za posebne namene.

Kako pa so izbrali teh dvanajst?

Splošna baza smo bili Primorci in istrski Hrvatje, ker smo pod Italijo bili nenaklonjeni fašistični raznarodovalni politiki. Ko smo bili v ujetniškem taborišču, je k nam prihajal prof. Ivan Rudolf, znan tigrovec, komandant prve kasarne v Vipavi, še v Avstro-Ogrski. On je t e v prvem taborišču zbral Slovence in Hrvate, od koder so nas premestili v večji Camp 308 blizu Aleksandrije v Egiptu. On je hodil k nam in bodril narodno zavest, čutili smo se ponosni, ker bomo vojaki svoje domovine. Prvo selekcijo je opravil t e on, končno pa angleški kapetan Desmond Clark, ki je bil pred drugo svetovno vojno diplomat v Zagrebu. Tudi on nas je zaslišal in »potipal.« Kakšni so bili kriteriji? Verjetno prvič zdravstveno stanje, drugič karakter, refleksi, t ivahnost, pripravljenost in tretjič patriotsko, domoljubno obnašanje. Pomembno je bilo, da smo bili Primorci, ne samo zaradi našega odpora proti raznarodovalni politiki, ampak tudi zaradi bodočega namena, da ko bomo vrženi na Primorsko, smo domačini, ki poznamo kraje, ljudi ter da se kot domačini pogovarjamo in obnašamo. Ti faktorji so odločilno vplivali na selekcijo. Rudolf nas je na šolanju nenehno obveščal o situaciji v Jugoslaviji in nas pripravljajal za odhod . Na začetku je bilo še govora o Draži Mihailoviću, saj takrat še tudi tu doma niso vsi vedeli za partizane in tudi mi v Afriki tega nismo vedeli.

Gotovo je Rudolf veliko prispeval k temu, da se je med vami širila ljubezen do domovine, patriotizem, ste brali Bazovico?

Da. List Bazovica je imela enkrat na začetku na ovojnici lik Draže Mihailovića. Kasneje so se razmere spremenile, pri samem Rudolfu, pa tudi na radiu London. Ta je prej poročal v glavnem o Jugoslovanski vojski oziroma takratnih četnikih. Prekomorci so nas po vojni postrani gledali zaradi tega, ampak mi smo bili ponosni, da smo vojaki svoje domovine, mi smo Jugoslavijo poznali kot domovino, nismo poznali njenih partijskih razprtij.

Ali ste v času urjenja prejeli kakšno plačo? Ali je obstajala razlika v plači med tistimi v gardnem bataljonu in tistimi, ki ste bili na urjenju za misije. So oni dobili manjšo plačo?

Da, prejeli smo 40 funtov na mesec. To je bilo najmanj trikrat več, kot so dobili tisti v gardnem bataljonu. Oficirska plača v gardnem bataljonu je bila na nivoju naše plače. Po činu smo bili vsi več ali manj naredniki.

Kakšne uniforme ste nosili?

Imeli smo angleško bojno uniformo »battle dress«. V gardnem bataljonu so imeli našitek »Yugoslav«, mi tega nismo imeli, smo pa imeli čine na rokavu obrnjene navzdol - na začetku usposabljanja.

Kakšne vrste hrano ste jedli na tečaju?

Jedli smo domačo hrano. Kuharica Olga Merljak iz Prvačine je kuhala, tista naša dva pa sta bila kuhinjska pomočnika. Mi smo prišli k tistim šestim iz prve skupine, ki so takrat že končali radiotelegrafski in padalski tečaj. Oni so bili že izurjeni, ko smo prišli mi. Zanimivo je, da sta od tiste skupine po vojni ostala živa samo Križmančič Miro, ki je postal oficir JLA in je umrl naravne smrti ter Venčeslav Ferjančič, ki živi v Argentini. Širca Leopold pa se je ponesrečil z vojaškim džipom v Ajdovščini. Ostali so izginili neznano kam, oziroma se po arhivih OZNE izve o njihovi tragični usodi.

Katere tečaje je imela ISLD? Kaj pa tečaj padalstva?

Imeli smo radiotelegrafski tečaj, ki je trajal tri dobre mesece, kasneje so bile praktične vaje - vzpostavljanje radio zveze na daljavo. Primer, da sva šla dva z radiooddajnikom v Sirijo, Beirut in vzpostavila vezo s Kairom. Tako smo enkrat, dvakrat na mesec šli ven in se navadili vzpostaviti zveze, tudi v pogojih atmosferskih in elektromagnetnih motenj. Težko je

bilo zlasti zvečer, ko je bilo ogromno oddajnikov ter si moral spoznati in slišati samo svojega. Poleg radiotelegrafskega smo šli na padalski tečaj na vojno letališče ob Suez. Tam so usposabljali slovanske in tudi druge npr. grške skupine. Padalski tečaj je trajal okrog 3 tedne. Bilo je toliko telovadbe, telesnih vaj po 8 ur na dan, da smo na koncu postali kot guma. Pristanek s tiste vrste padalom je bil kot tak, kot da bi skočil s 4 m visoke strehe. Najprej smo skakali iz 4 ali 5 m visokega stolpa, pa tudi v vetrovnem vremenu si moral biti sposoben potegniti in zapreti padalo, da te ni vleklo naprej. Ko smo bili fizično usposobljeni, smo imeli tudi poskusne skoke. Sprva s 1.000 m, drugič pa že 500 m, da je bilo manj časa izpostavljenosti sovražniku, tretji pa so bili skoki ponoči. Prvi so skakali še skozi luknjo v trupu, mi pa smo že skozi vrata. Ekipa desetih smo bili pripeti, padala nisi sam odpiral, saj smo bili zvezani na letalo z vrvico, ki ga je izvlekla in strgala, da se je pri skoku odprlo. Skočiti si moral navzgor, kar je bilo težko, ker je hitrost aviona velika.

Katere predmete ste imeli na tečaju radiotelegrafije?

Imeli smo teorijo in prakso, s poudarkom na praksi. Morali smo čim hitreje oddajati in sprejemati. Nas so usposobili, da smo morali biti sposobni sprejemati in oddajati najmanj 60 črk v minuti, številke, ki so bile lažje pa 90 najmanj. Morsejeve črke smo spoznavali po zvoku, po melodiji. Učili smo se tudi prepoznavanja sovražnikovega orožja, ladij, letal. Vse to smo namreč morali javljati. Meteorologijo smo se tudi učili. Npr. na Dolgem otoku so to potrebovali, ker so zavezniška letala, ki so bombardirala Nemčijo, letala tam preko. Zato smo morali poznati oblake, imena, višino in smer, od kumulozov, cirusov, stratusov itd. Na drugi strani domnevam, da ni sprejemal Slovenec, bil je njihov angleški radiotelegrafist. Za tolmača pa je bil Dolenc Josip, iz Opčin. Radiotelegrafije nas je učil poljski narednik Alen. Neposredni vodja je bil Dolenc, ki nas je učil tudi šifriranja in meteorologijo. Angleški šef je bil kapetan Clark, veza štabni oficir pa je bil major Miller. Ob nedeljah smo bili prosti, hodili smo v Jugoslovanski dom, kamor so hodile tudi »aleksandrijke.« Tam je bil bife, plesali smo, zlasti pa se pogovarjali o bojih doma in novicah v domovini. Na poti tja so mi enkrat ukradli vojaško izkaznico (»paybook«), tako da sem potem dobil samo potrdilo o pripadnosti vojaški enoti.

Kdo pa vas je učil in treniral?

Poljak Alen radiotelegrafijo, starešinski vodja Josip Dolenc - predvojni komunist, nas je učil šifriranja in meteorologijo. Na Dolgem otoku sem namreč moral spoznavati in dnevno javljati tudi meteorološke podatke. Imel sem dogovorjeno uro za javljanje. Vse sem pošiljal v

srbohrvaščini, v originalu kot sem dobil. Vmes sem mešal angleške črke, da ni bilo opazno, da gre za srbohrvaščino. Šifriral sem sam na roke, za ključ mi je služila pesem »Soče voda je šumela.« Vsakokrat sem si izbral drugačno vrsto ali kitico in jo v ključu označil. Kdor je dešifriral, je moral vedeti kako odpreti kvader. Najprej pišeš črke po abecednem redu v vrsti, potem pa tiste črke pišeš vertikalno in iz njih sestaviš grupe po pet črk. Ponavadi je bil ključ druga grupa petih črk.

Kakšne fizične priprave ste imeli na padalskem tečaju in na radiotelegrafskem tečaju?

O fizičnih pripravah sem že povedal. Včasih smo tudi plezali na Keopsovo piramido. Tekmovali smo in na vrh sem prišel prvi v 13 minutah. Se ne da, kar teči po njih, ker gre za velike stopničaste skale Kadar smo bili prosti, smo se zmenili in smo tekmovali.

Koliko časa pa je trajalo celotno urjenje? Kolikokrat na teden oziroma koliko ur na dan pa je trajal tečaj urjenja v Haifi?

Dopoldne je tečaj trajal 2 do 3 ure, popoldne smo pa spet imeli par ur. Ob sobotah in nedeljah smo bili prosti. Vso urjenje je skupaj trajalo od januarja 1943 do kapitulacije Italije, ko se je ISLD preselil v Bari in se preimenoval v sekcijo N1 (U) Section. Tu so bili uradi v prostorih bivšega fašističnega sedeža. Stanovali smo v privatnem stanovanju, ki je bilo prej prazno. Za kuharico nam je bila gospa Boštjančič. Tam smo čakali na to, da nas odpošljejo v akcijo, razen prve grupe, ki je bila z avioni odposlana že julija iz Kaira na Primorsko, še pred kapitulacijo Italije. Med tem sem bil poslan v nekaj dnevno akcijo ob izkrcanju zavezniških sil pri mestu Anzio (na jugu Italije) za hrbotom nemške vojske.

Ste naredili vsi tečaj?

Vsi smo naredili radiotelegrafski in padalski tečaj.

Kakšna je bila vaša naloga, ko so vas poslali na misijo in kaj ste smeli poročati?

Prišel sem na mesto padlega Angleža na Dolgem otoku in naloga je bila, da javljam gibanje nemških pomorskih plovil na Jadranu. Takrat, leta 1944, je Nemčija se imela postojanke v Grčiji in Albaniji in to vojsko je bilo potrebno oskrbovati. Z manjšimi ladjami so iz Trsta pošiljali opremo v Grčijo in Albanijo. Te ladje so zvečer odplule iz Trsta in proti jutru so prišle v višino Zadra ter se skrile v razne uvale ali pa pod mostom v zalivu Arbanasi pri Zadru. To njihovo gibanje so javljali ribiči našemu obveščevalnemu oficirju v Tretji pomorski

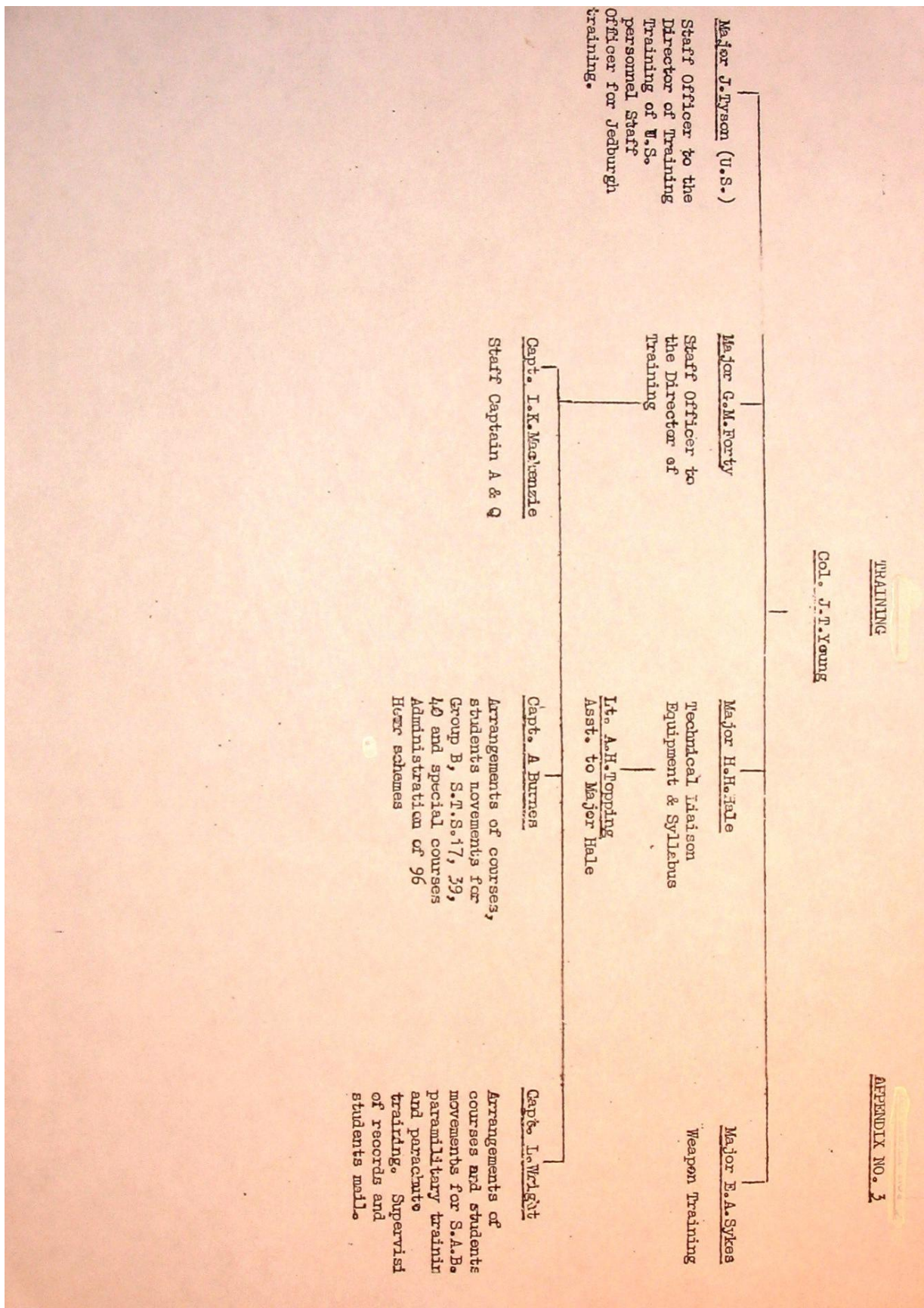
obalni sektor na Dolgem otoku. Ta je meni dal podatke, jaz sem napisal depešo, šifriral in oddal na Glavni štab anglo-ameriških sil na Srednjem Vzhodu v Kairo.

Kaj pa so vam Britanci dali s sabo?

En velik zaboj sem pripeljal s sabo in gor je pisalo »Jane« - to je bilo ime moje misije. Od tod moje partizansko ime Janez. S sabo so mi dali Thompson brzostrelko, pištolo Colt, kompas, hrano in radiooddajnik. Lahko pa še nekaj povem o radiooddajniku. Bil je majhen, v kovčku in deloval je na kristale. Te valovne dolžine so delovale na podlagi kristalov. Imel sem tri kristale in jih menjal, da ni bila oddaja vedno na isti frekvenci. Če bi isto stalno uporabljal, bi me počasi lahko pričakali, poslušali in skušali dešifrirati.

Ste vedeli kaj je tajna služba ISLD?

Neuradno, iz medsebojnih pogovorov in ugibanj, smo sklepali, da je to kratica za »Intelligence Service Liaison Department (vohunska služba). Nekateri drugi viri pa navajajo, da gre za Information Service Liaison Department (obveščevalna služba, oddelek za zveze). Zagotovo pa smo vedeli, kaj bomo delali, saj nam je prof. Rudolf povedal, kaj je naša naloga in morali smo izjaviti, da jo prostovoljno sprejemamo.

A P P E N D I X III(d)

PARACHUTE TRAINING PROGRAMME.

<u>SUNDAY.</u>		Party arrives.
<u>MONDAY.</u>	0815 hrs.	Issue of Kit.
	0830 hrs.	C.O.'s Address.
	0900 hrs.	P.T.
	1000 hrs.	Demonstration of Course.
	1030 hrs.	
	to	Ground training.
	1230 hrs.	
	1400 hrs.	Parachute Demonstration.
	1500 hrs.	Air Experience.
	1700 hrs.	Parachute Packing.
<u>TUESDAY.</u>	0845 hrs.	P.T.
	1000 hrs.	
	to	Ground Training.
	1230 hrs.	
	1430 hrs.	1st. Descent. Slow Pairs. 700 ft.
	1600 hrs.	Corrective Discussion and Practice Sticks of 5.
<u>WEDNESDAY.</u>	0900 hrs.	2nd Descent. Sticks of 5. 600 ft.
	1030 hrs.	Corrective Discussion.
	1045 hrs.	
	to	Leg Bag Training.
	1230 hrs.	
	1430 hrs.	3rd. Descent. Leg Bag. Aircraft or Balloon.
<u>THURSDAY.</u>	0900 hrs.	P.T.
	1000 hrs.	Lecture on Container and Disposal, followed by Practical Disposal.
	1400 hrs.	Lecture on Reception Committees.
	2200 hrs.	Night Descent.
<u>FRIDAY.</u>		Party departs if programme is completed.

THIS PROGRAMME IS SUBJECT TO ALTERATION ON ACCOUNT
OF WEATHER CONDITIONS.

NOTE. The full syllabus with precis of lectures
will be found in Handbook Appendix 12.

APPENDIX III

COPY OF TRAINING PROGRAMME - SLOVENE PERSONNEL

B.1 Training Programme - Slovene Personnel

22-28 March 1943.

1. P.T. and Gymnastics.

Daily at 0900-1100 hours at Kasr-el-Nil Gymnasium

2. Motor-Driving and Maintenance.

Afternoons, Sunday 21 March, Tuesday 23 March and
Friday 26 March
under 2/Lt. Pattinson-Knight.

3. English lessons.

Monday, Wed., Sat., 1600-1700 at Berlitz School.

Tuesday 2100 hours and Thursday 1700 hours with
C.S.M.Gibbs.

4. Map-Reading and Copying.

under C.S.M.Gibbs.

5. Firing Practice.

0830-0900 hours, under 2/Lt. Pattinson-Knight.

Days to be fixed.